

**Buck
Consultants
International**

Verdieping behoeftebepaling ruimte op bedrijventerreinen voor bedrijven in Rijssen-Holten

Uitgevoerd in opdracht van:
Gemeente Rijssen-Holten

Buck Consultants International
Nijmegen, 11 december 2020

gemeente
Rijssen-Holten

1	Introductie	2
2	Uitgangssituatie bedrijventerreinen	6
3	Reële bandbreedte ruimtevraag	14
4	Verdieping ruimtevraag	24
5	Eindbeeld en advies	85
	Bijlagen	88

1 Introductie

Aanleiding en vraagstelling

Aanleiding

De gemeenten in de regio Twente hebben in samenwerking met de provincie Overijssel in 2019 een onderzoek laten uitvoeren naar de toekomstige behoefte aan bedrijventerreinen in relatie tot het huidige aanbod en voorgenomen plannen. De totale behoefte aan bedrijventerreinen in 2030 en 2040 schommelt fors naar gelang het gehanteerde scenario: WLO-laag, WLO-hoog of EIB-scenario. De bandbreedte waarbinnen de uitbreidingsvraag in de regio Twente zich begeeft ligt tussen de 81 en 241 hectare. In de programmering wordt door de gemeenten uitgegaan van het hoogste EIB-scenario, te weten 241 hectare.

Voor de regionale verdeling van de vraag is een verdeling gemaakt naar vraagtypen: regulier gemengd en logistiek en industrieel-logistiek. De twee vraagtypen zijn toegerekend naar de gemeenten. Voor Rijssen-Holten geldt tot 2030 een berekende uitbreidingsvraag van 15,9 hectare. Het beschikbare planaanbod is op dat moment bepaald op 24,9 hectare. Bij dit planaanbod zijn door Rijssen-Holten bij de start van dit onderzoek al de nodige kanttekeningen geplaatst, omdat het werkelijke aanbod veel lager is. Kortom, de balans tussen vraag en aanbod die er op het eerste oog lijkt te zijn in de programmering, ontbreekt bij het hanteren van actuele cijfers. Er is behoefte aan een herbeoordeling van vraag en aanbod.

Vraagstelling

De gemeente Rijssen-Holten heeft Buck Consultants International gevraagd om een verdieping aan te brengen op de ruimtevraag tot 2030 en ook goed te kijken naar de regionale afspraken en positionering van Rijssen-Holten in de regio. Belangrijk voor de gemeente is dat krachtige economische sectoren voor Rijssen-Holten centraal staan en dat ontwikkelingen in het lokale bedrijfsleven worden meegenomen. Doel van onderhavig onderzoek is het opbouwen van een robuuste onderbouwing van de te verwachten ruimtevraag tot 2030 op de bedrijventerreinen in Rijssen-Holten en specifiek voor Rijssen. Het resultaat is een advies over welke vervolgstappen de gemeenten zou moeten nemen. Het onderzoek is opgebouwd uit vier onderdelen/hoofdstukken.

Onderdelen onderzoek toegelicht

Hoofdstuk 2: Uitgangssituatie bedrijventerreinen

Beschrijving van de stand van zaken op de bedrijventerreinen in Rijssen-Holten met aandacht voor de verschillende deelgebieden, de reeds uitgegeven en nog beschikbare ruimte, de sectoren op de bedrijventerreinen en gevestigde bedrijven. Resultaat is een goed beeld van de uitgangssituatie in 2020.

Hoofdstuk 3: Reële bandbreedte ruimtevraag

Uitwerking van een grofmazige bandbreedte voor de vraag naar bedrijventerreinen in Rijssen-Holten voor de periode tot 2030 op basis van vier rekenkundige referenties. Bij de berekeningen is gebruik gemaakt van de regionale vraagraming, de historische uitgifte, het bestaande ruimtegebruik en de economische prognoses van belangrijke bedrijfstakken. Centraal staat het regionaal *'fair share'* van Rijssen-Holten.

Hoofdstuk 4: Verdieping ruimtevraag

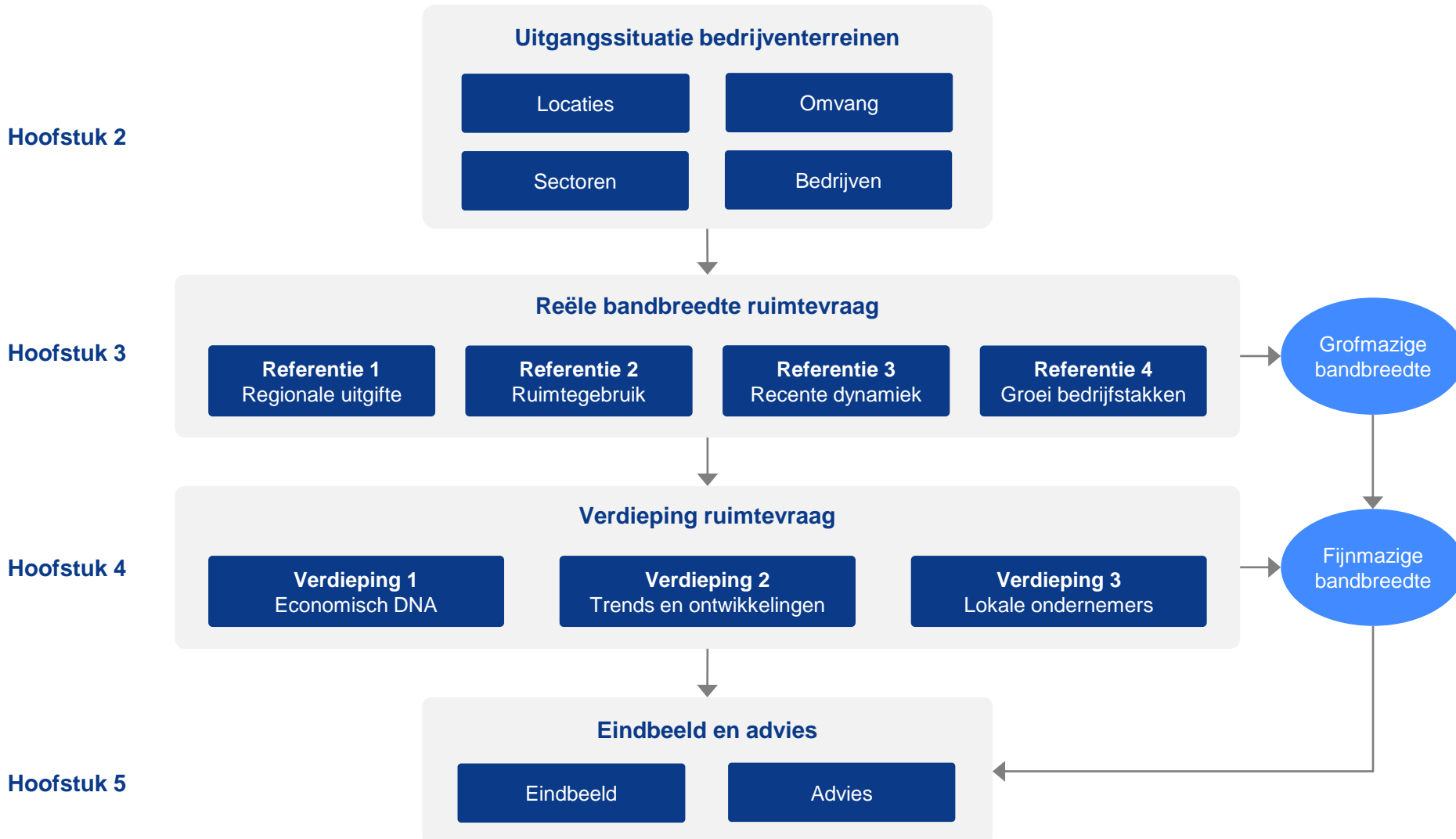
Verdieping en verfijning van de grofmazige bandbreedte uit hoofdstuk 3 op basis van drie methodieken:

- Het economisch DNA van Rijssen-Holten als kompas voor de ruimtevraag op bedrijventerreinen
- De ruimtelijke impact van trends en ontwikkelingen in sectoren op de bedrijventerreinen
- Verificatie en verrijking van de onderzoeksresultaten bij lokale ondernemers op de bedrijventerreinen

Hoofdstuk 5: Eindbeeld en advies

Onderbouwing van een reëel te verwachten ruimtevraag voor Rijssen-Holten tot 2030 en advies over de te nemen vervolgstappen richting de provincie Overijssel en regionale stakeholders.

Onderdelen onderzoek schematisch

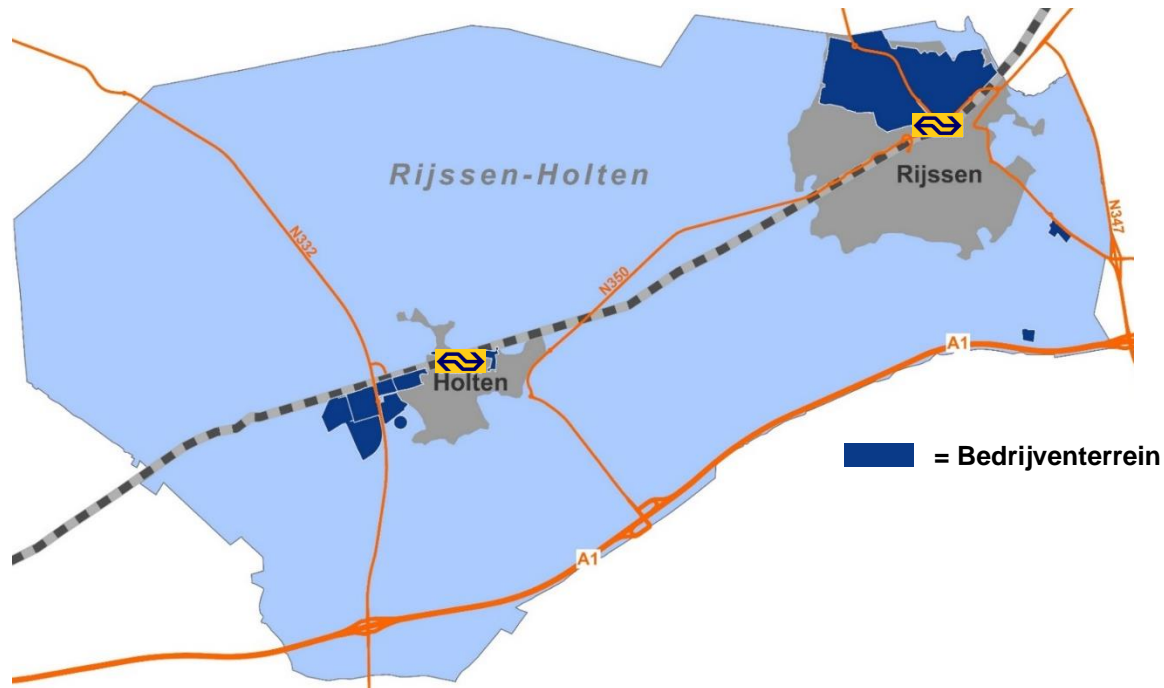

2 Uitgangssituatie bedrijventerreinen

A Locaties

Ligging bedrijventerreinen in Rijssen-Holten

De bedrijventerreinen in de gemeente Rijssen-Holten zijn sterk geconcentreerd nabij de twee kernen Rijssen en Holten. Ongeveer 80% van het totaal uitgegeven netto oppervlak bedrijventerrein is gelegen in Rijssen en overige 20% in Holten. De twee concentraties liggen hemelsbreed 9 kilometer uit elkaar en beschikken beide over een goede ontsluiting op de snelweg A1 en het provinciale wegennet. Zowel Rijssen als Holten beschikt over een eigen NS-treinstation op het traject Deventer-Almelo.

Bron: IBIS; bewerking BCI, 2020

Rijssen-Holten binnen regio Twente

- De gemeente Rijssen-Holten beschikt over **236 hectare** aan netto uitgegeven bedrijventerrein. Binnen de regio Twente hebben alleen de steden Enschede, Almelo en Hengelo een groter areaal aan bedrijventerreinen.
- Met name het grote areaal aan bedrijventerreinen in Rijssen is bovengemiddeld voor een relatief kleine kern met circa 28.900 inwoners. Hieruit kan opgemaakt worden dat het aanwezige cluster van bedrijventerreinen **niet alleen lokaal een belangrijke functie** vervult, maar ook regionaal.

Gemeente	Uitgegeven
Enschede	597
Almelo	523
Hengelo	437
Rijssen-Holten	236
Hof Van Twente	216
Oldenzaal	199
Twenterand	152
Haaksbergen	132
Hellendoorn	131
Wierden	79
Tubbergen	76
Dinkelland	75
Borne	50
Losser	46
Regio Twente	2.948

Bron: IBIS, 2020

B Omvang

Bedrijventerreinen in Rijssen-Holten

Medio juli 2020 was er in Rijssen-Holten in totaal 236 hectare netto aan bedrijventerreinen uitgegeven. Het bedrijventerrein in **Rijssen heeft met 180,7 hectare uitgegeven een aandeel van 77%** en is veruit het grootste bedrijventerrein. Het aandeel van de bedrijventerreinen in Holten is 23%. Het nieuwe bedrijventerrein Elsmoat ligt op grondgebied van de gemeente Wierden, maar wordt wel gezamenlijk (50/50) met de gemeente Rijssen-Holten ontwikkeld.

Het actuele beeld is dat het **vrij beschikbare aanbod nog 3,6 hectare** bedraagt. Een substantieel deel van het formeel nog uitgifbare aanbod is langjarig verhuurd (>10 jaar), in optie uitgegeven of betreft een strategische reservering van bedrijven op bijvoorbeeld een naastgelegen kavel.

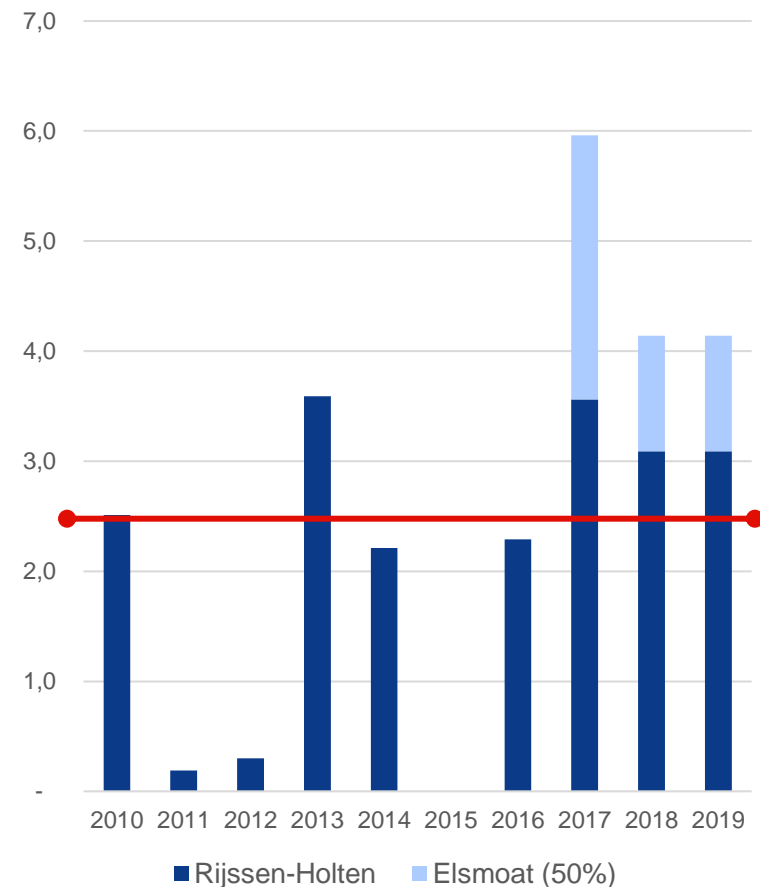
Bedrijventerrein	Netto omvang	Uitgegeven	Langjarige verhuur	Uitgegeven in optie	Strategische reservering	Vrij uitgifbaar
Bedrijventerrein Rijssen	181	180,7	-	-	-	0,3
Bedrijventerrein Holten	69	55,3	2,7	3,7	4,0	3,3
Bedrijventerrein Elsmoat Enter*	(24)	(24)				
Totaal	250	236	2,7	3,7	4,0	3,6

* gezamenlijke ontwikkeling van gemeenten Rijssen-Holten en Wierden (hectaren niet in kolomtotalen opgenomen)

Bron: Gemeente Rijssen-Holten (naar de situatie per 17 juli 2020)

Uitgifte bedrijventerreinen 2010-2019

- De uitgifte van bedrijventerreinen in de gemeente Rijssen-Holten was in de periode 2010-2019 (10 jaar) **25,3 hectare** in totaal (incl. 50% van Elsmoat).
- Ruim 21 hectare van de totale uitgifte in de afgelopen 10 jaar was op de nieuwe bedrijventerreinen Vletgaarsmaten (**Holten**) en Elsmoat (**Wierden**). In **Rijssen** was geen uitgifte, omdat er in de gehele periode geen kavels uitgeefbaar waren.
- Over de periode van 10 jaar was de uitgifte gemiddeld **2,5 hectare per jaar**. Vooral in de afgelopen 4 jaar is de vraag naar ruimte op bedrijventerreinen sterk aangetrokken met een gemiddelde van 4,1 hectare uitgifte per jaar.
- De figuur laat zien dat de uitgifte in de gemeente een grillig verloop kent. Hoge pieken tot 6,0 hectare in één jaar wisselen af met jaren met niet of nauwelijks uitgifte.

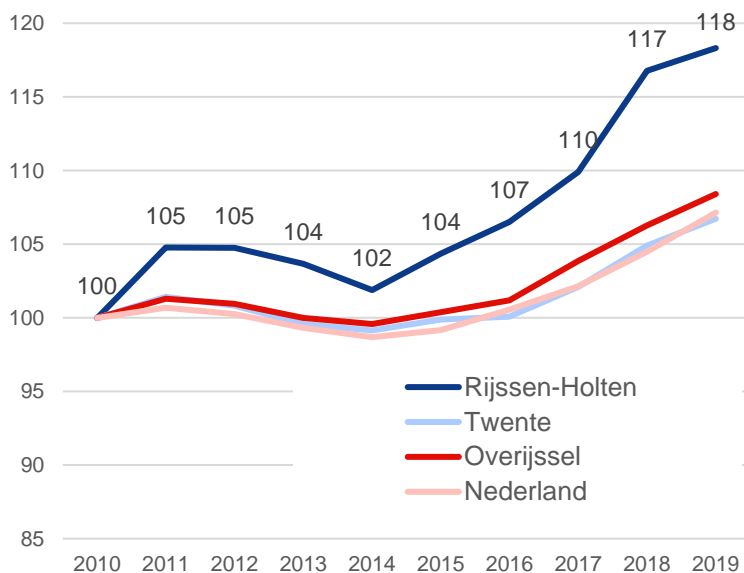
Bron: Gemeente Rijssen-Holten & IBIS, 2020

C Sectoren

Aantal banen in Rijssen-Holten fors toegenomen

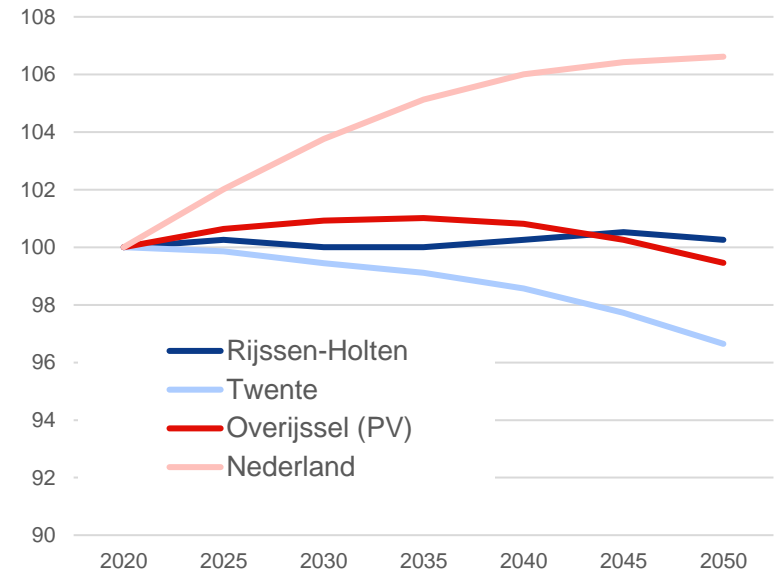
- Tussen 2010 en 2019 is de werkgelegenheid in Rijssen-Holten met 3.400 banen gegroeid (+18%). De groei is bijna 2,5 keer zo hoog als in de regio Twente (+7%), Overijssel (+8%) en nationaal (+7%). De groei in Rijssen-Holten was vooral sterk tussen 2014 en 2019 (+500 banen per jaar).
- Tot 2050 zal bevolking in Rijssen-Holten stabiel blijven op het niveau van 38.300. De regio Twente krijgt te maken met een lichte krimp van 3% in 2050. Een langjarige groei van werkgelegenheid ligt dus niet voor de hand in de regio en in Rijssen-Holten.

Index ontwikkeling banen 2010-2019

Bron: Bedrijven- en Instellingenregister (BIRO) Overijssel, 2020

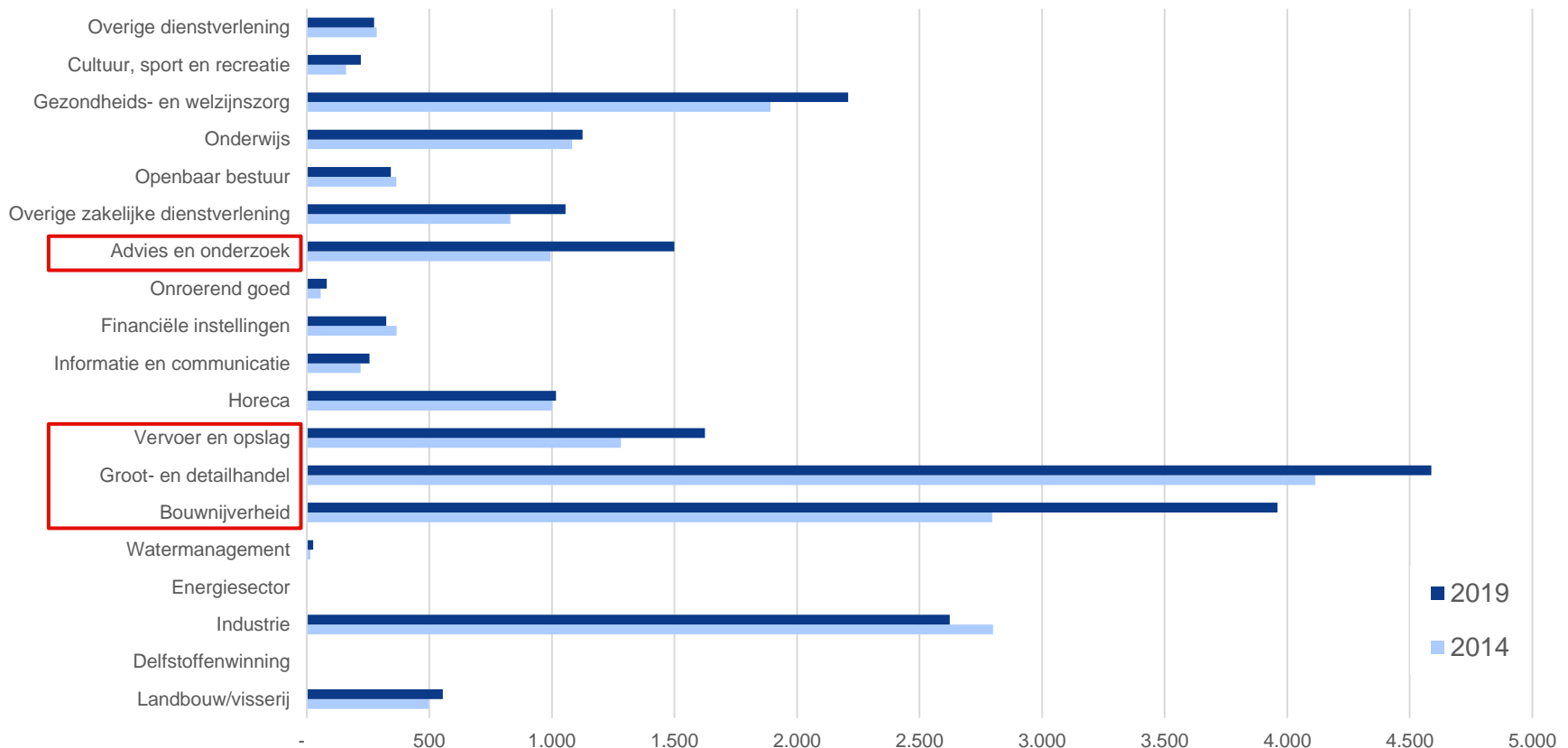
Index bevolkingsontwikkeling tot 2050

Bron: CBS, 2019

Groei van het aantal banen naar sector

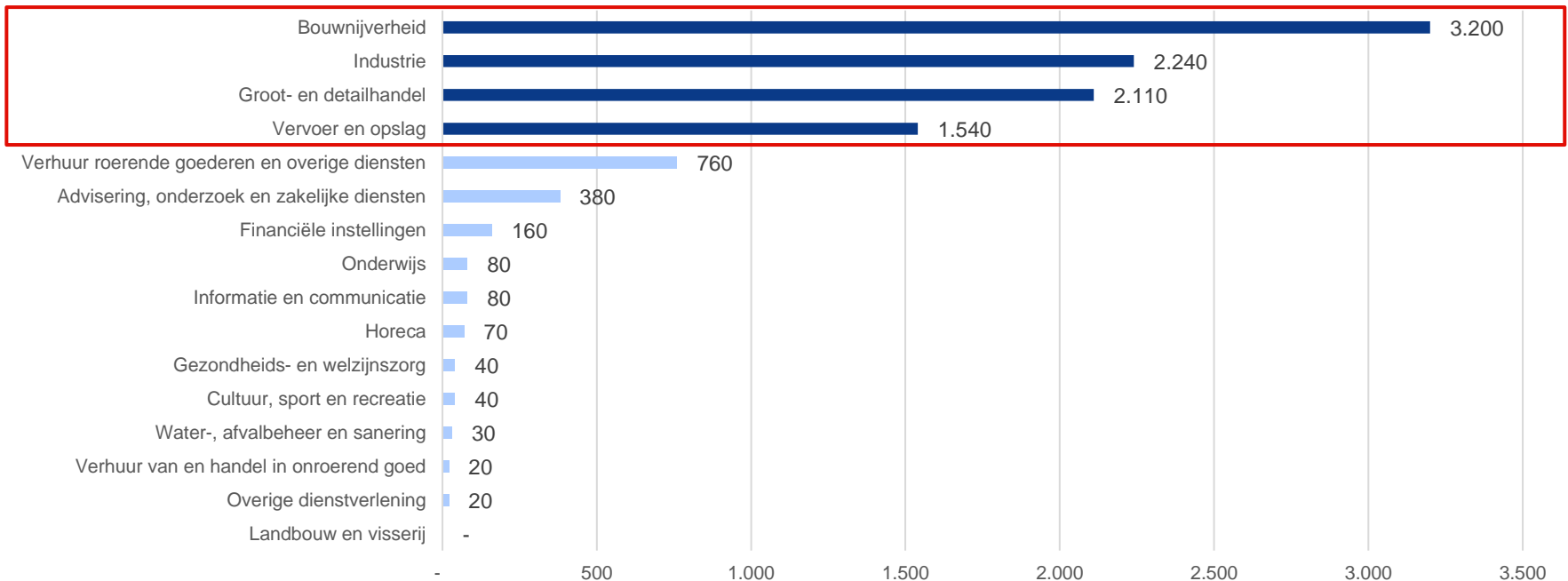
De groot- en detailhandel (4.588 banen), bouwnijverheid (3.960), industrie (2.623) zijn de grootste sectoren in Rijssen-Holten. De werkgelegenheid is in de periode 2014-2019 gegroeid in vrijwel alle sectoren. Grootste toename over een periode van 5 jaar is te zien in bouwnijverheid, (+1.163), advies en onderzoek (+506), groot- en detailhandel (+474) en vervoer en opslag (+343).

Bron: Bedrijven- en Instellingenregister (BIRO) Overijssel, 2020

Ruim 84% van de banen op bedrijventerreinen binnen 4 sectoren

De bedrijventerreinen in Rijssen-Holten zijn verantwoordelijk voor 49% van de totale werkgelegenheid in de gemeente. In totaal gaat het om circa 10.800 banen binnen 550 bedrijven die op bedrijventerreinen zijn gevestigd. Ruim 84% van deze banen op de bedrijventerreinen vallen binnen de sectoren bouwnijverheid, industrie, groot- en detailhandel en vervoer en opslag.

Bron: Bedrijven- en Instellingenregister (BIRO) Overijssel, 2020

3 Reële bandbreedte ruimtevraag

A Regionale vraagraming

Prognoses provincie Overijssel en regio Twente

- In mei 2019 heeft de provincie Overijssel nieuwe prognoses voor de bedrijventerreinen vastgesteld. Hierin is de verwachte uitbreidingsvraag naar bedrijventerreinen bepaald voor de periode tot en met 2030. De uitbreidingsvraag is uitgesplitst voor de twee deelregio's Twente en West-Overijssel en vormt de basis voor de regionale programmering.
- In de programmering wordt voor de regio Twente uitgegaan van het EIB-scenario. De reden hiervoor is dat de historische jaarlijkse uitgifte (2008-2017) van 19 hectare het dichtst bij het EIB-scenario ligt (20,4 ha). De regionale afspraken blijven daarmee binnen de maximale reële bandbreedte van de provinciale behoefteeraming voor bedrijventerreinen.
- De totale uitbreidingsvraag in de regio Twente is bepaald op **241 hectare tot 2030**. Dit komt neer op ruim 20 hectare per jaar. De uitbreidingsvraag wordt vooral verwacht in de logistiek en groothandel (+127) en de HTSM (+43).

Uitbreidingsvraag 2019-2030 naar sector in regio Twente (ha)

Sector	WLO-laag	WLO-hoog	EIB
Bouw, handel en reparaties	-15	3	15
Consumentendiensten	9	17	14
Zakelijke en overige dienstverlening	2	17	11
Industrie – Chemie	9	14	17
Industrie – Delfstoffen, nuts & recycl.	5	8	7
Industrie – HTSM	12	30	43
Industrie – Kleding & textiel	-1	0	1
Industrie – Overig	-15	-9	-4
Industrie – VGM	3	7	10
Logistiek & groothandel	79	108	127
Totaal	88	196	241
Jaarlijks	9,9	17,0	20,4

Bron: Ruimte voor economische groei in Overijssel, Stec, 2019

Vraagverdeling naar type en gemeente

- De raming is vertaald naar een behoefte per gemeente binnen de regio Twente. Voor Rijssen-Holten is een vraag bepaald van **15,9 hectare** voor de periode tot 2030.
- Deze vraag bestaat voor 10,9 hectare uit regulier gemengd en voor 5,0 hectare uit logistieke en industrieel-logistiek.
- Bijna 52 hectare van de vraag in regio Twente is toebedeeld aan het regionale bedrijventerrein XL-Businesspark Twente. Het gebied is voor de regio een belangrijke vestigingsplaats voor grootschalige logistiek en industrie.

Verdeling vraag per gemeente (ha)

Gemeente	Regulier gemengde vraag	Logistieke en industrieel-logistieke vraag	Totale vraag
Almelo	17,4		17,4
Borne en Hengelo	31,6	8,7	40,3
Dinkelland	3,9		3,9
Enschede	27,0		27,0
Haaksbergen	8,4		8,4
Hellendoorn	10,0	3,7	13,7
Hof van Twente	9,3		9,3
Losser	4,6		4,6
Oldenzaal	15,7	8,4	24,1
Rijssen-Holten	10,9	5,0	15,9
Tubbergen	4,0		4,0
Twenterand	10,9		10,9
Wierden	5,2	5,0	10,2
XL Businesspark		51,7	51,7
Totaal	158,9	82,5	241,4

Bron: Afspraken Regionale Bedrijventerreinen Programmering Twente 2019-2022

B Referentiemethode

Bepalen reële bandbreedte ruimtevraag bedrijventerreinen

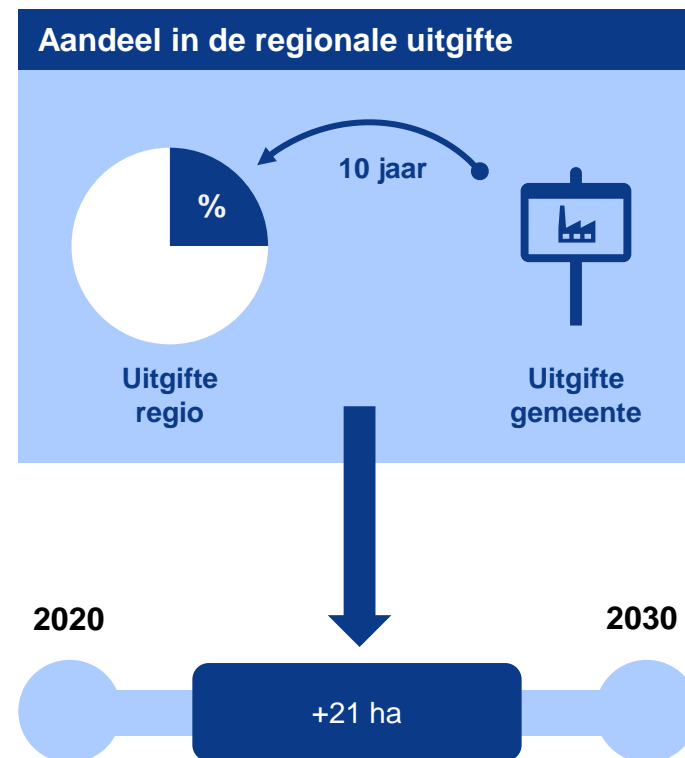
- Om tot een reëel marktaandeel voor Rijssen-Holten te komen is een grofmazige rekenkundige bandbreedte opgesteld voor de uitbreidingsvraag tot 2030. Bij de berekeningen is onder andere gebruik gemaakt van de regionale vraagraming, de historische uitgifte, het bestaande ruimtegebruik en de economische prognoses van belangrijke bedrijfstakken
- Er zijn verschillende berekeningen gemaakt om te komen tot een aandeel van de regionale vraag voor de gemeente Rijssen-Holten. De volgende vier indicaties worden gegeven voor het aandeel van Rijssen-Holten in de regionale uitbreidingsvraag:
 - **Indicatie 1:** Historisch aandeel in de regionale uitgifte
 - **Indicatie 2:** Bestaand ruimtegebruik bedrijventerreinen
 - **Indicatie 3:** Doortrekken van recente historische uitgifte
 - **Indicatie 4:** Economische ontwikkeling van bedrijfstakken
- Op basis van bovengenoemde indicaties is een bandbreedte opgesteld voor de ruimtevraag tot 2030. In hoofdstuk 4 zal deze grofmazige bandbreedte nader verdiept en verfijnd worden op basis van de specifieke ruimtelijk-economische ontwikkelingen van (de bedrijven in) Rijssen-Holten.

Indicatie 1

Historisch aandeel in de regionale uitgifte

- In de periode 2010 t/m 2019 is er in Rijssen-Holten afgerond 25 hectare uitgegeven (incl. 50% van uitgifte Elsmoat)
- Het aandeel in de afgelopen 10 jaar van Rijssen-Holten in de regionale uitgifte Twente is daarmee **11%**
- De uitbreidingvraag tot 2030 in Twente bedraagt exclusief de vraag op XL-Businesspark (-51,7 ha): **190 hectare**
- Een gelijkblijvend aandeel van 11% in komende 10 jaar resulteert in een vraag voor Rijssen-Holten van: **+21 hectare**

Gemeente	Uitgifte 2010-2019	Aandeel
Twente	231	100%
Twenterand	39	17%
Hof Van Twente	30	13%
Enschede	27	12%
Hengelo	25	11%
Rijssen-Holten	25	11%
Hellendoorn	23	10%
Wierden	15	7%
Borne	14	6%
Almelo	14	6%
Oldenzaal	7	3%
Dinkelland	5	2%
Haaksbergen	4	2%
Tubbergen	3	1%
Losser	0	0%

* De uitgifte op XL-Businesspark Twente is buiten beschouwing gelaten, evenals de toedeling van de 51,7 hectare ruimtevrage tot 2030 op deze locatie

Bron: BCI, 2020

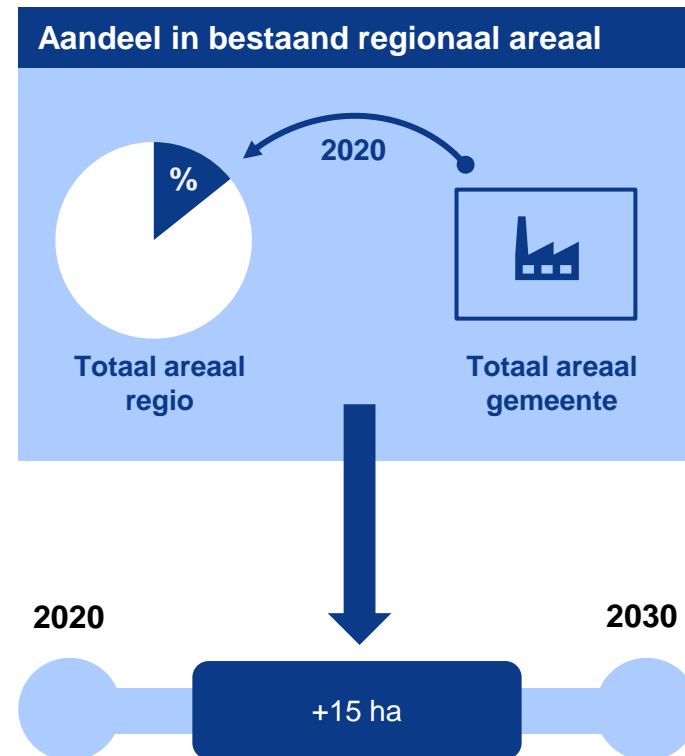

Indicatie 2

Bestaand ruimtegebruik bedrijventerreinen

- In Twente is er in totaal 2.948 hectare bedrijventerrein uitgegeven in de 14 gemeenten
- De gemeente Rijssen-Holten heeft met 236 hectare een aandeel van **8%** in dit totale uitgegeven areaal
- De uitbreidingvraag tot 2030 in Twente bedraagt exclusief de vraag op XL-Businesspark (-51,7 ha): **190 hectare**
- Een gelijkblijvend aandeel van 8% over 10 jaar resulteert in een vraag voor Rijssen-Holten van: **+15 hectare**

Gemeente	Uitgegeven (ha)	Aandeel (%)
Enschede	597	20,3%
Almelo	523	17,7%
Hengelo	437	14,8%
Rijssen-Holten	236	8,0%
Hof Van Twente	216	7,3%
Oldenzaal	199	6,8%
Twenterand	152	5,1%
Haaksbergen	132	4,5%
Hellendoorn	131	4,5%
Wierden	79	2,7%
Tubbergen	76	2,6%
Dinkelland	75	2,5%
Borne	50	1,7%
Losser	46	1,6%
Regio Twente	2.948	100%

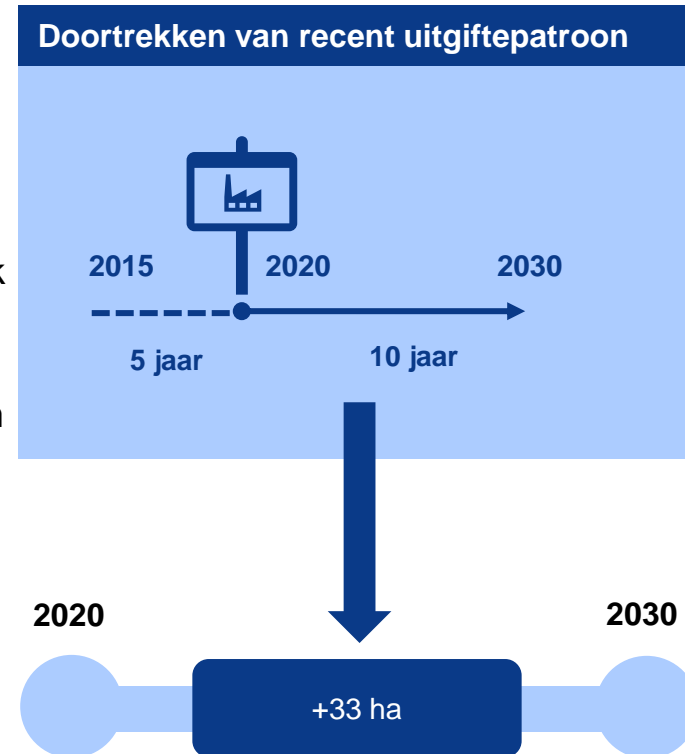
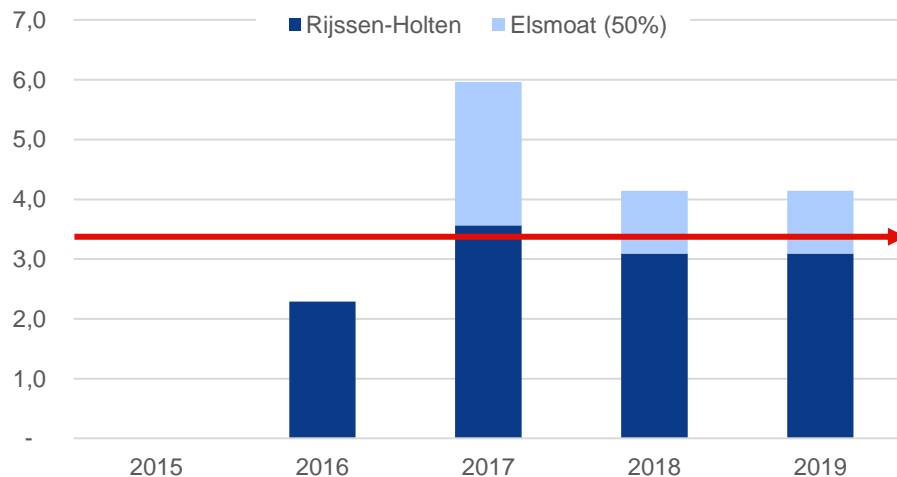
Bron: BCI, 2020

Indicatie 3

Doortrekken van recente historisch uitgifte (5 jaar)

- In de afgelopen 5 jaar was er sprake van economische voorspoed (hoogconjunctuur). Ook hebben trends in logistiek en industrie een grote ruimtelijke impact gehad. De uitgifte op bedrijventerreinen was daardoor bovengemiddeld.
- In de afgelopen 5 jaar was de uitgifte in Rijssen-Holten gemiddeld **3,3 hectare per jaar**. Wanneer dit uitgiftetempo ook de komende 10 jaar van toepassing zou zijn dan zou dat resulteren in een ruimtevraag van: **+33 hectare**.
- De indicatie ligt niet in de lijn der verwachting en vormt daarom een (minder realistische) bovenkant van de bandbreedte.

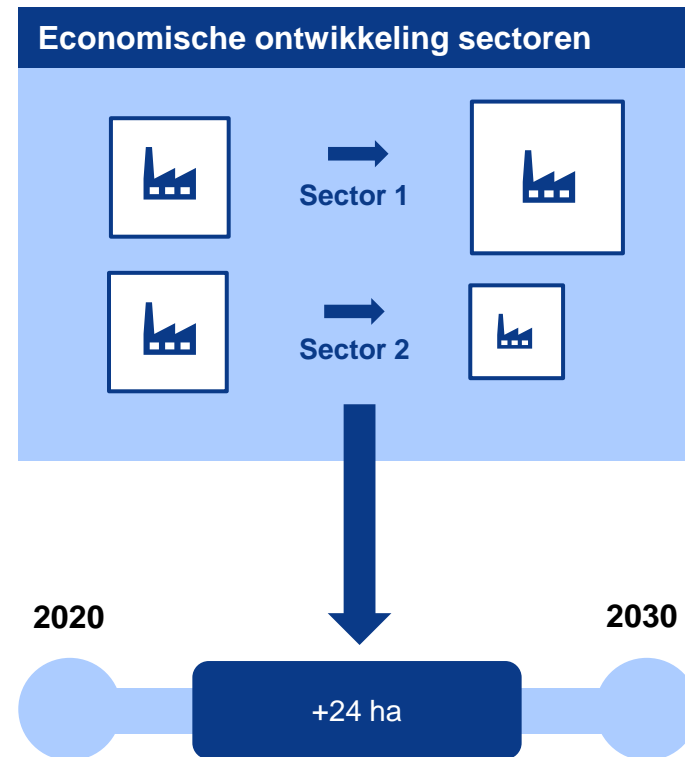

Indicatie 4

Economische ontwikkeling van bedrijfstakken

- Uit recent onderzoek naar de economische ontwikkeling van bedrijfstakken blijkt dat de ruimtevrage voor belangrijke sectoren in Rijssen-Holten zal groeien tot 2030
(zie extra informatie op volgende pagina)
- Door automatisering, robotisering en schaalvergroting zijn bedrijven in bouw, industrie en logistiek in staat om fors te groeien in toegevoegde waarde. Dit vraagt om extra ruimte en leidt verhoudingsgewijs tot een beperkt groei van banen.
- Op basis van ontwikkelingen in alle bedrijfstakken neemt het ruimtegebruik op bedrijventerreinen tot 2030 met 10% (behoedzaam scenario) tot 17% (gunstig scenario) toe ten opzichte van het basisjaar 2017.
- Als wordt uitgegaan van het voorzichtige behoedzame scenario dat voor het landsdeel Oost goed toepasbaar is dan zal het bestaande areaal van 236 hectare groeien met 10% tot circa 260 hectare in 2030.
- Dit betekent een toename van de ruimtevrage op bedrijventerreinen in Rijssen-Holten van: **+24 hectare**

Indicatie 4: Toelichting economische ontwikkeling bedrijfstakken

In een landelijk onderzoek van Buck Consultants International en het Economisch Instituut voor de Bouw in 2019 in opdracht van het Ministerie van Economische Zaken en Klimaat zijn economische prognoses opgesteld voor bedrijfstakken/sectoren. De landelijke ontwikkelingen van toegevoegde waarde en werkgelegenheid zijn voor 18 bedrijfstakken is vertaald naar de **ruimte vraag op bedrijventerreinen** in 2030. De uitkomsten zijn uitgewerkt in twee economische groeiscenario's (behoedzaam en gunstig).

In onderstaande tabel zijn de jaarlijkse groepercentages opgenomen voor belangrijke sectoren voor Rijssen-Holten. Ook is het ruimtegebruik weergegeven in 2030 t.o.v. 2017. De impact van de coronacrisis is hier niet meegenomen in het onderzoek.

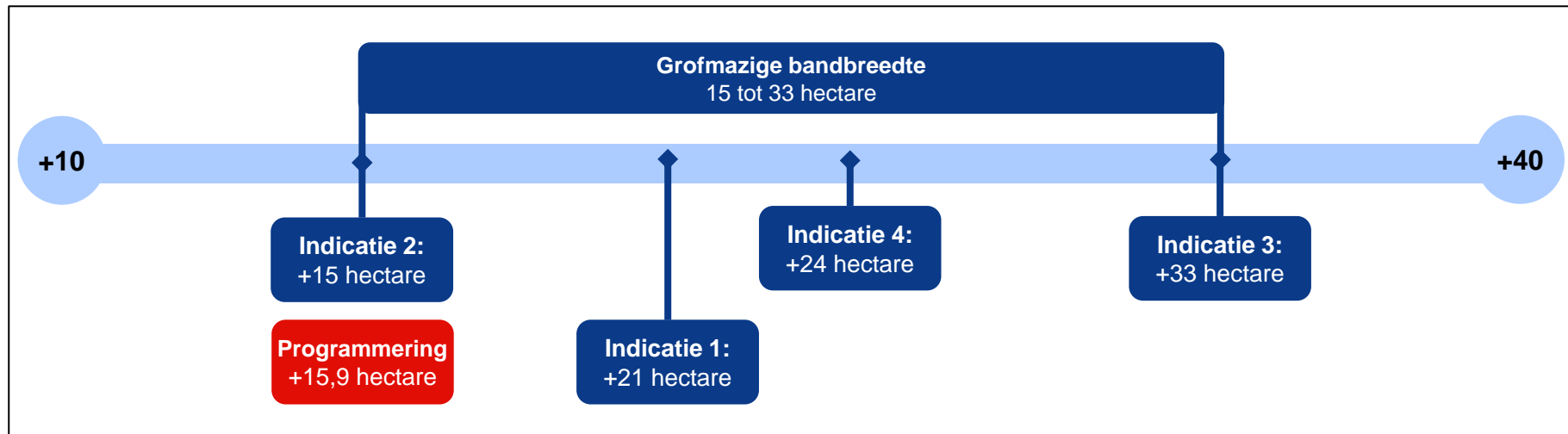
Conclusie is dat de vraag naar bedrijventerreinen toeneemt in alle bedrijfstakken. Dit is vooral te verklaren door groei van toegevoegde waarde en niet door groei van werkgelegenheid.

Bedrijfstakken	Toegevoegde waarde		Werkgelegenheid		Ruimte vraag 2030	
	Behoedzaam	Gunstig	Behoedzaam	Gunstig	Behoedzaam	Gunstig
Industrie						
- Bouwmaterialenindustrie	+0,3%	+1,7%	-0,4%	+0,3%	+3%	+12%
- Metaalelektro	+1,2%	+4,3%	-0,1%	+0,3%	+13%	+36%
Logistiek						
- Groothandel	+2,3%	+3,6%	+0,3%	+0,6%	+24%	+28%
- Opslag en dienstverlening voor vervoer	+2,1%	+3,2%	+0,9%	+1,5%	+23%	+24%
- Vervoer	0,0%	+1,2%	-0,8%	-0,5%	-1%	+8%
Bouwnijverheid	+1,5%	+2,4%	+0,7%	+0,9%	+15%	+17%

C Grofmazige bandbreedte

Grofmazige bandbreedte ruimtevraag tot 2030

- Op basis van vier indicaties resulteert een grofmazige en rekenkundige bandbreedte voor de ruimtevraag in Rijssen-Holten tot 2030 van minimaal 15 hectare tot maximaal 33 hectare. Drie van de vier indicaties liggen boven de verwachte vraag in de programmering Twente van 15,9 hectare.

- De bandbreedte is exclusief de ruimtevraag die kan optreden door vervangings- of verplaatsingsvraag als gevolg van transformaties of herprofilering van terreinen. Ook grote incidentele (internationale) ruimtevragers vallen niet binnen de bandbreedte.
- Bovenstaande rekenkundige bandbreedte van 15 tot 33 hectare vormt het vertrekpunt voor de nadere verdieping en verfijning van de ruimtevraag in hoofdstuk 4.**

4 Verdieping ruimtevraag

A Werkwijze

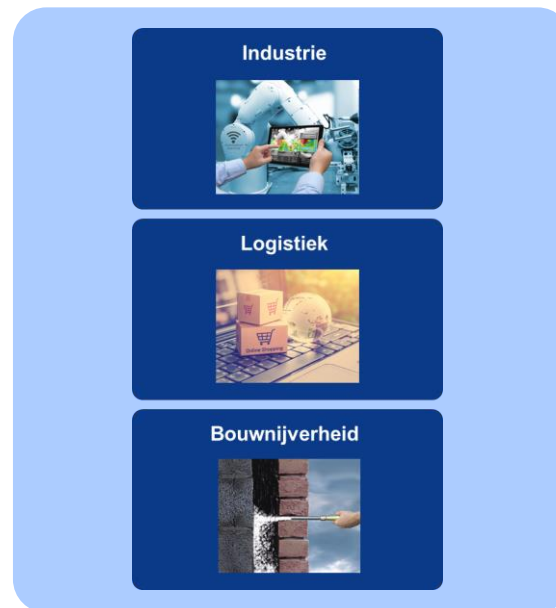
Verdieping en verfijning van de grofmazige bandbreedte met 3 analyses:

- B Het **economisch DNA** van Rijssen-Holten als kompas voor de ruimtevraag op bedrijventerreinen
- C De ruimtelijke impact van **trends en ontwikkelingen** in sectoren op de bedrijventerreinen
- D Verificatie en verrijking van de onderzoeksresultaten bij **lokale ondernemers** op bedrijventerreinen

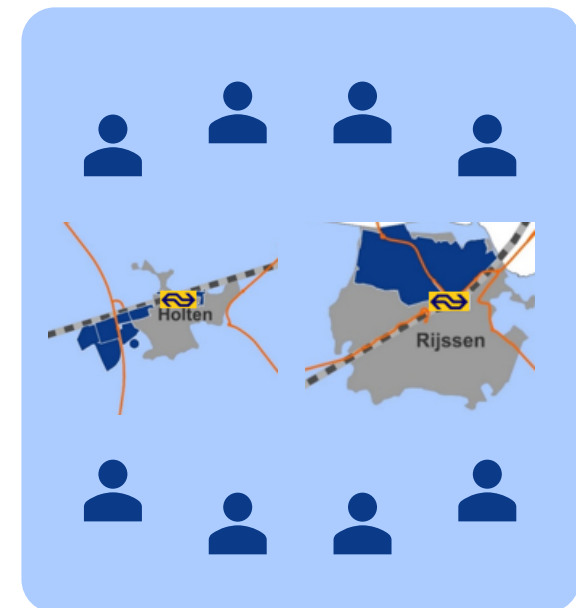
Economisch DNA

Trends en ontwikkelingen

Lokale ondernemers

B Economisch DNA

Integrale benadering van bedrijventerreinen en economie

Bedrijventerreinen hebben niet alleen betrekking op het domein economie, maar op alle aspecten die het functioneren van bedrijven en arbeidsmarkt beïnvloeden. Het gaat dus ook om zaken als ruimtelijke ordening, verkeer en vervoer, milieubeleid, vergunningen en handhaving, veiligheid, arbeidsmarkt, onderwijs, etc. Om de toekomstige ruimtevraag te kunnen verfijnen is een **integrale benadering** van grote meerwaarde. Een uitgebreide analyse is uitgevoerd naar het economisch DNA van Rijssen-Holten.

Het **economisch DNA** is als volgt in beeld gebracht:

- **Economische structuur:** met een primaire focus op bedrijfsvestigingen en arbeidsplaatsen, resp. bedrijvendynamiek naar sector
- **Arbeidsmarkt:** centraal staat bevolkingsopbouw, arbeidsparticipatie, pendel en onderwijs
- **Vestigingsklimaat:** beschrijving bedrijventerreinen en bereikbaarheid
- **Woon- en leefklimaat:** beknopte beschouwing woningvoorraad en aantrekkelijkheid woonomgeving

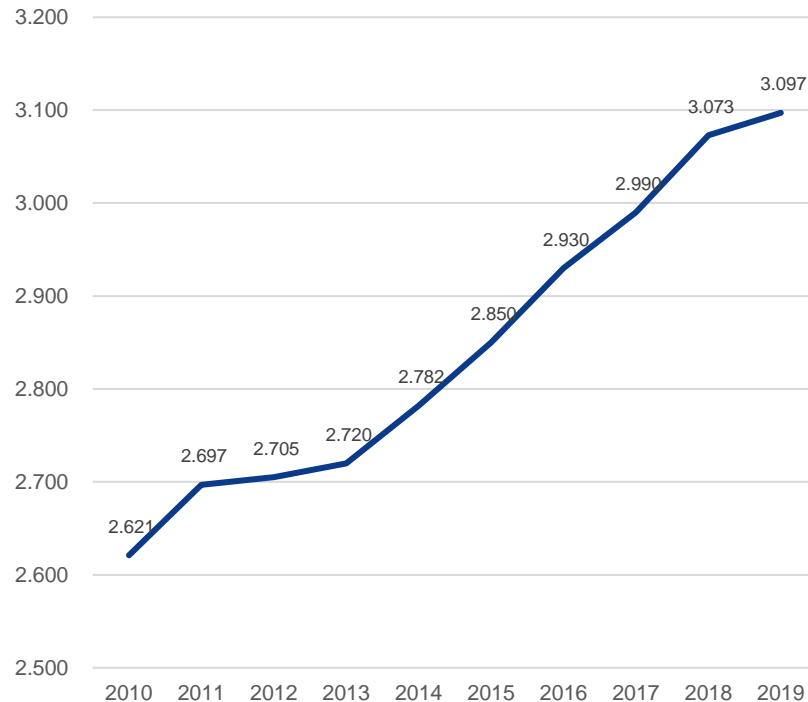

Economische structuur

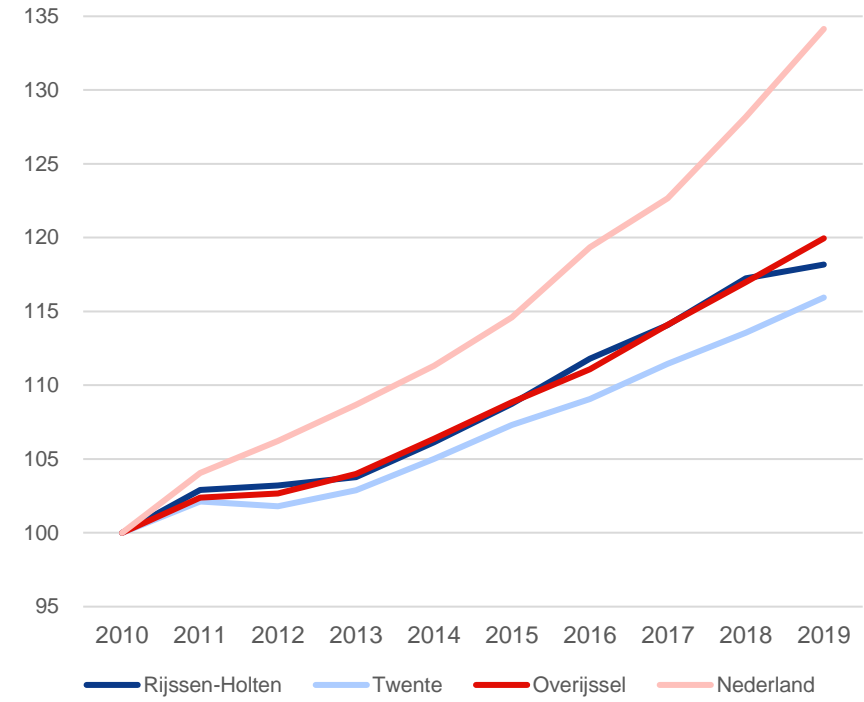

Ontwikkeling aantal vestigingen

Vestigingen Rijssen-Holten

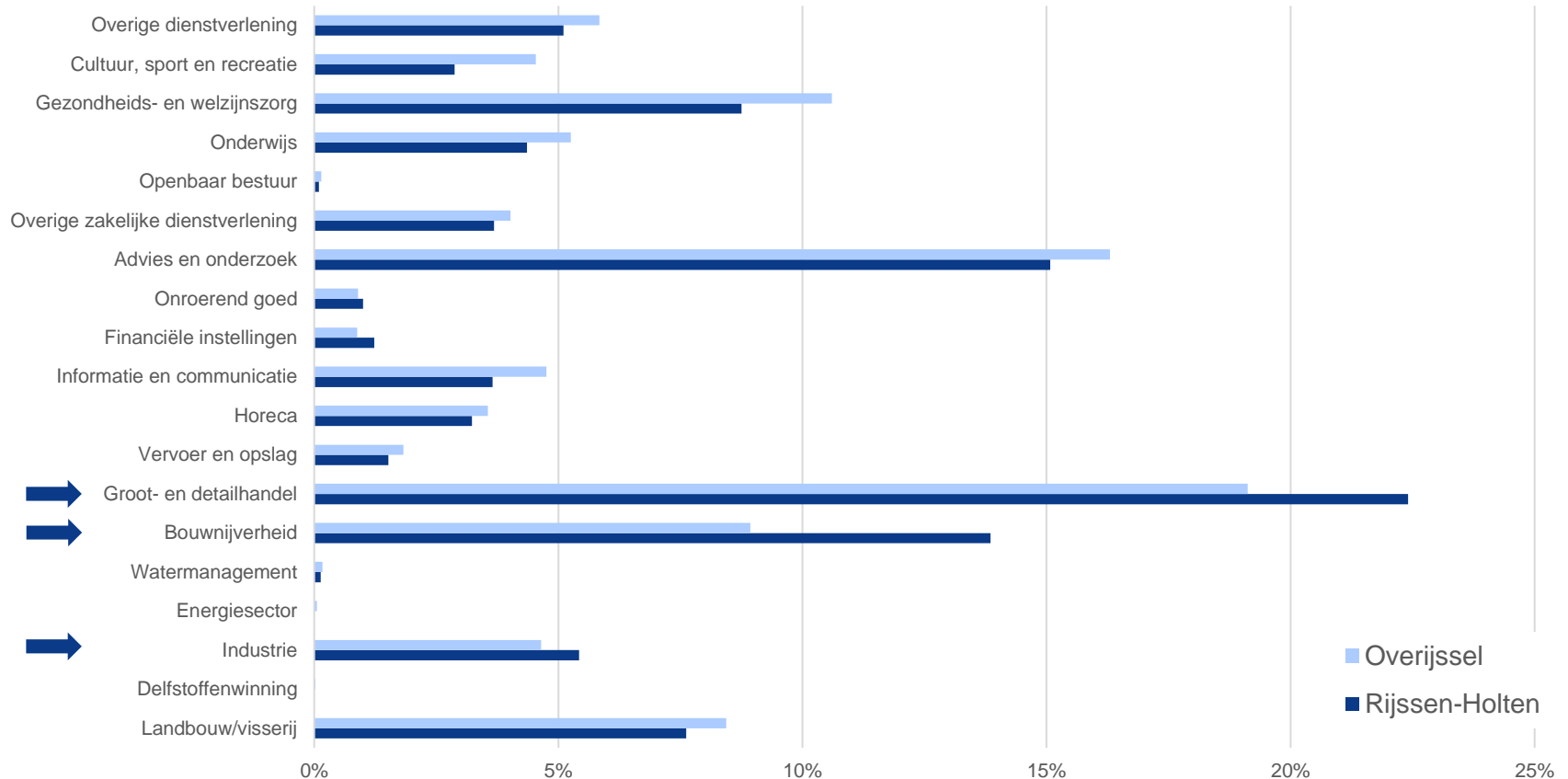
Index ontwikkeling aantal vestigingen

- In de periode 2010-2019 is het aantal vestigingen in Rijssen-Holten met 476 toegenomen
- Relatieve groei van het aantal vestigingen in Rijssen-Holten (+18%) is vergelijkbaar met de regio Twente (+16%) en provincie Overijssel (+20%), maar lager dan het landelijk gemiddelde (+34%).

Bron: Bedrijven- en Instellingenregister (BIRO) Overijssel, 2020

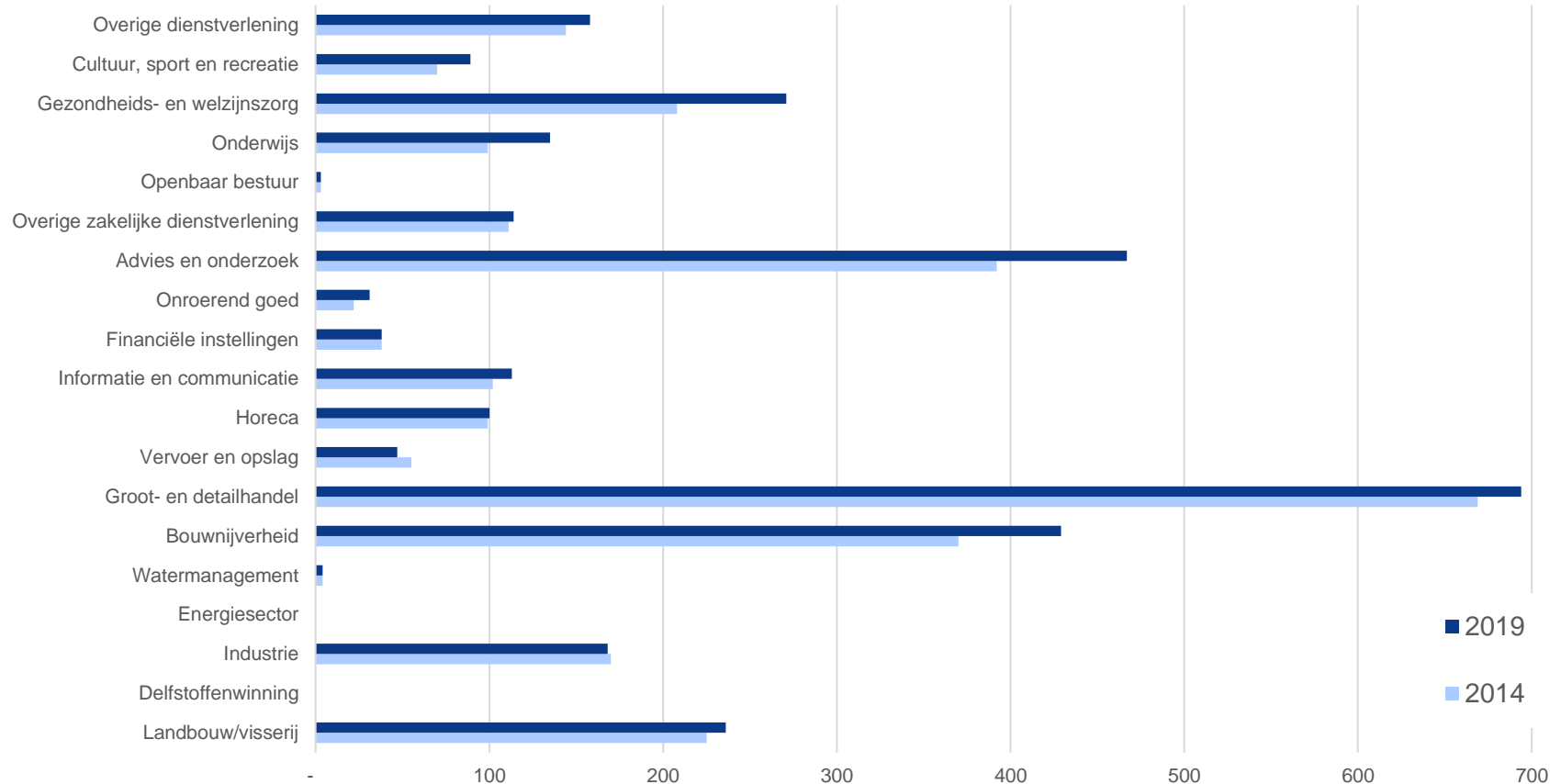
Economische structuur naar vestigingen (aandeel in %)

- De economische structuur van Rijssen-Holten laat zien dat vooral traditionele en stuwende private sectoren zijn oververtegenwoordigd: detail- en groothandel, bouwnijverheid en industrie. De gezondheids- en welzijnszorg en cultuur, sport en recreatie zijn ondervertegenwoordigd.
- De opvallendste verschillen met de provincie zijn de relatief grote aantal vestigingen in de groot- en detailhandel en bouwnijverheid in Rijssen-Holten.

Bron: Bedrijven- en Instellingenregister (BIRO) Overijssel, 2020

Economische structuur naar vestigingen (2014-2019)

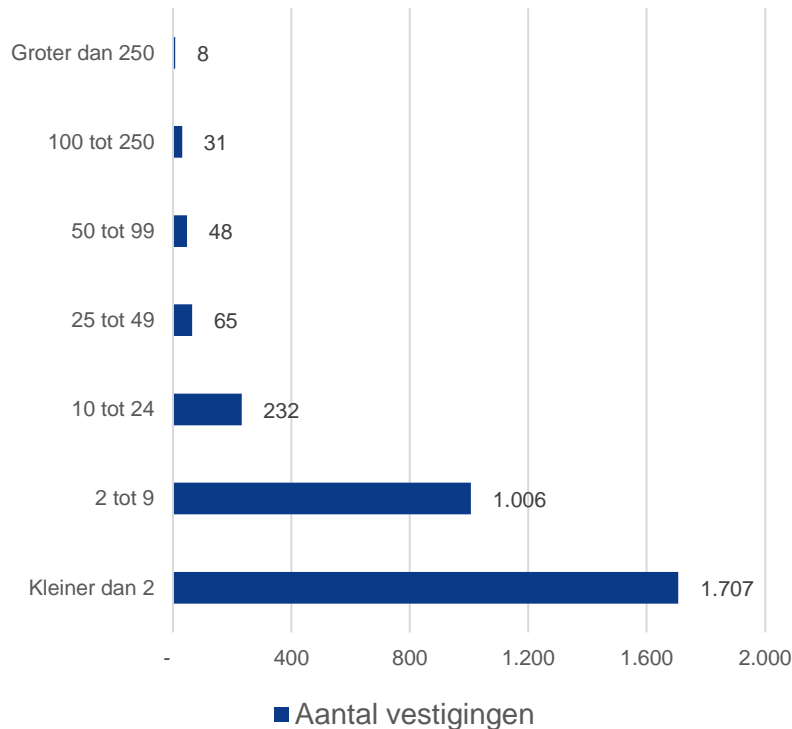

- Groot- en detailhandel (694 vestigingen) en advies en onderzoek (467 vestigingen) zijn in termen van aantal vestigingen de grootste sectoren in Rijssen-Holtén
- In vrijwel alle sectoren is sprake van groei van het aantal vestigingen, in het bijzonder in advies en onderzoek (+75), gezondheidszorg (+63) en de groot- en bouwnijverheid (+59).

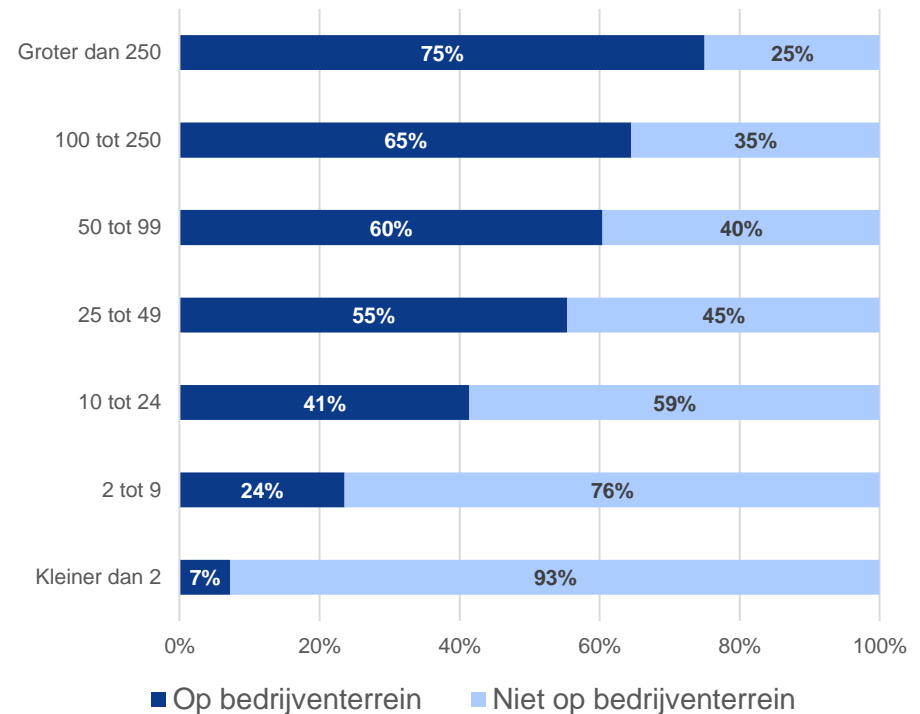
Bron: Bedrijven- en Instellingenregister (BIRO) Overijssel, 2020

Economische structuur vestigingen naar grootteklasse

Vestigingen naar grootteklasse

Vestigingen op bedrijventerreinen

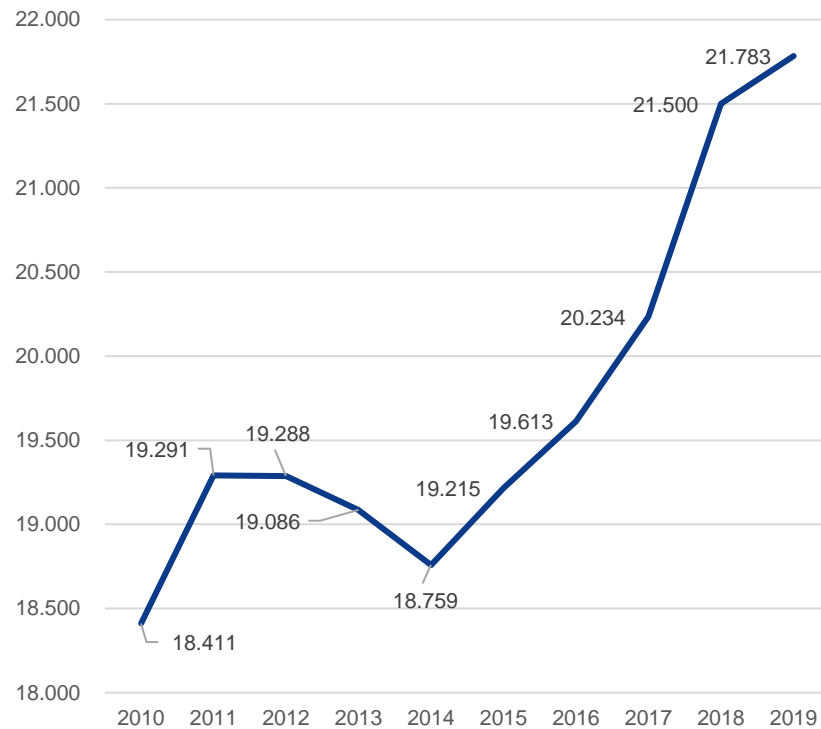

- Van de in totaal 3.100 vestigingen in Rijssen-Holten is 88% kleiner dan 10 werkzame personen. Binnen de gemeente zijn er 384 vestigingen vanaf 10 werkzame personen.
- De grote(re) vestigingen zijn voornamelijk gesitueerd op bedrijventerreinen. De vestigingsvoorkeur voor bedrijventerreinen is groter naarmate de omvang (grootteklasse) toeneemt.

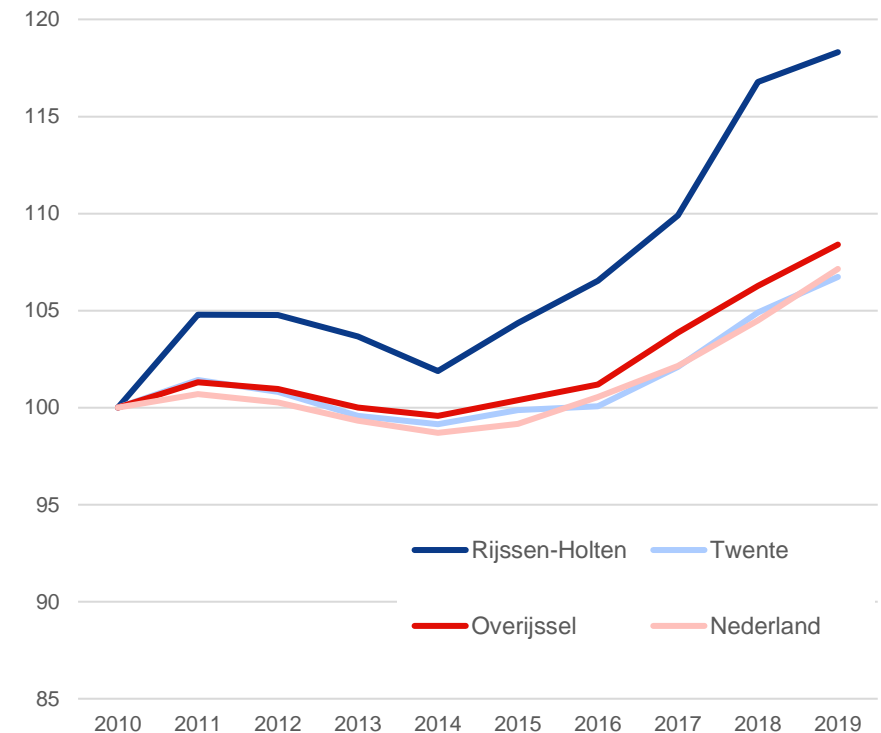
Bron: Bedrijven- en Instellingenregister (BIRO) Overijssel, 2020

Ontwikkeling werkgelegenheid

Werkgelegenheid Rijssen-Holten

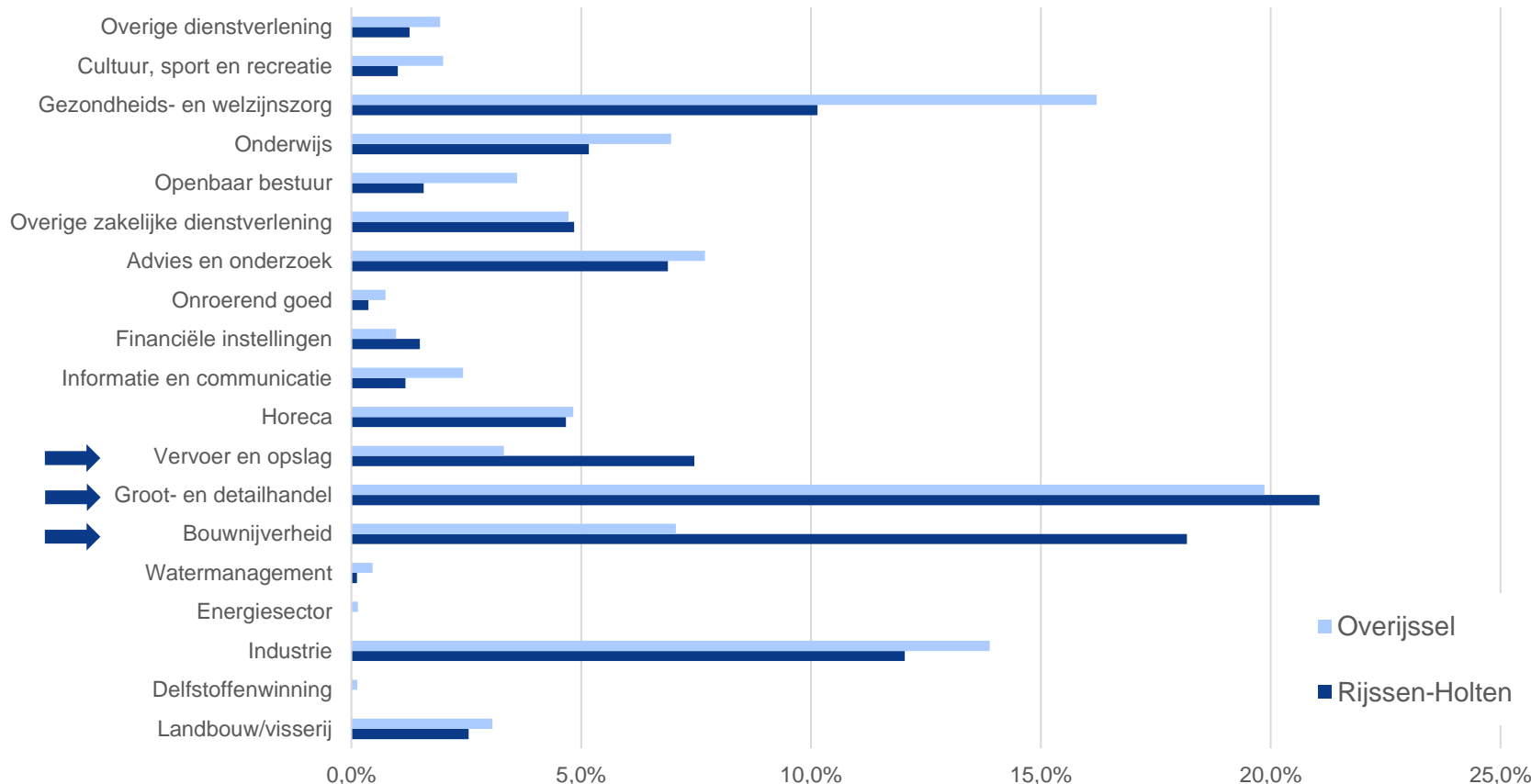
Index werkgelegenheidsontwikkeling

- Tussen 2010 en 2019 is de werkgelegenheid in Rijssen-Holten met 3.400 banen gegroeid.
- De procentuele groei in de periode 2010-2019 in Rijssen-Holten (+18%) is bijna 2,5 keer zo hoog als de groei in de regio Twente (+7%), Overijssel (8%) en nationaal (+7%).
- De groei in Rijssen-Holten was vooral sterk tussen 2014 en 2019 (+3.000 banen; 500 per jaar).

Bron: Bedrijven- en Instellingenregister (BIRO) Overijssel, 2020

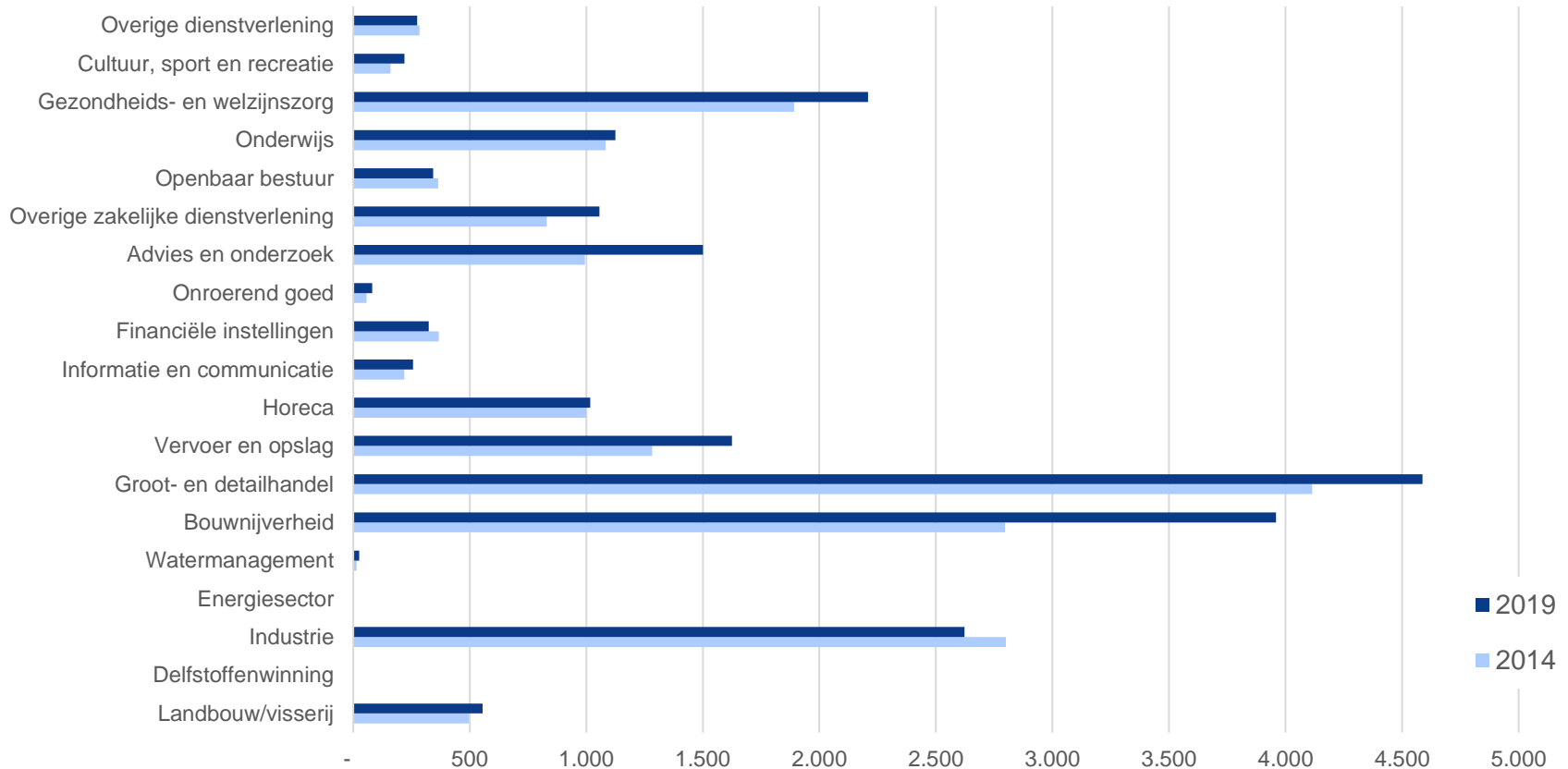
Economische structuur naar werkgelegenheid (aandeel in %)

- De werkgelegenheid laat zien dat hier ook vooral traditionele en stuwende private sectoren zijn oververtegenwoordigd: bouwnijverheid, vervoer en opslag en groot- en detailhandel.
- Opvallendste verschillen zijn de relatief forse grootte van de bouwnijverheid (18,2% t.o.v. 7,1%) en vervoer en opslag (7,5% t.o.v. 3,3%).

Bron: Bedrijven- en Instellingenregister (BIRO) Overijssel, 2020

Economische structuur naar werkgelegenheid (2014-2019)

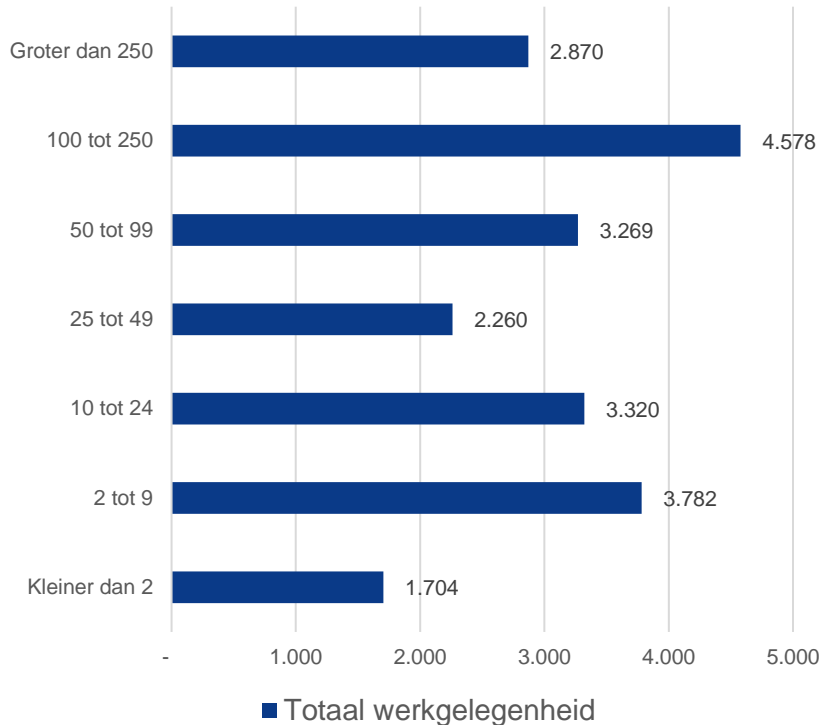
- Groot- en detailhandel (4.588 banen), bouwnijverheid (3.960), industrie (2.623) zijn de grootste sectoren in Rijssen-Holten.
- Werkgelegenheid is in de periode 2014-2019 gegroeid in vrijwel alle sectoren. Grootste toename is te zien in bouwnijverheid, (+1.163), advies en onderzoek (+506), groot- en detailhandel (+474) en vervoer en opslag (+343).

Bron: Bedrijven- en Instellingenregister (BIRO) Overijssel, 2020

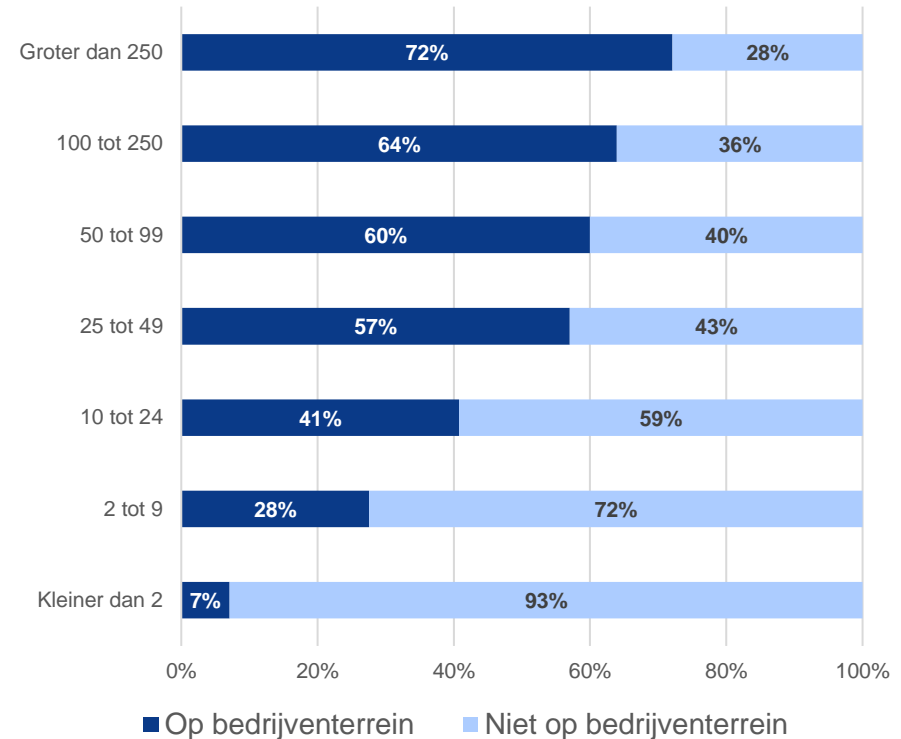
Economische structuur werkgelegenheid naar grootteklasse

Werkgelegenheid naar grootteklasse

Werkgelegenheid op bedrijventerreinen

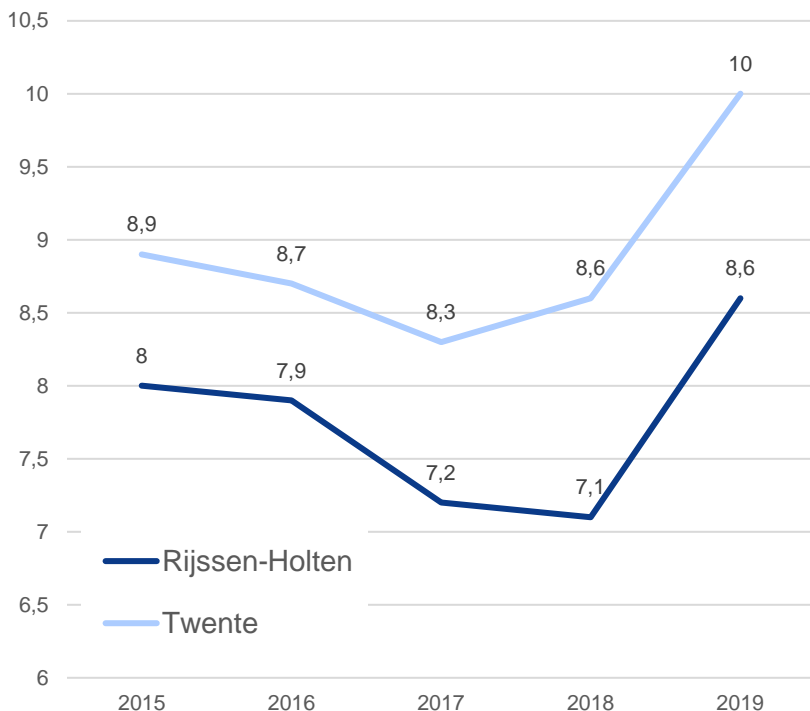

- Van het totaal aantal werkzame personen (ca. 21.800) valt 75% binnen vestigingen met een omvang van 10 werkzame personen of groter.
- De bedrijventerreinen zijn verantwoordelijk voor 49% van de totale werkgelegenheid in Rijssen-Holten. Met name de grotere vestigingen zijn een belangrijke bron van werkgelegenheid en zitten vaak op een bedrijventerrein.

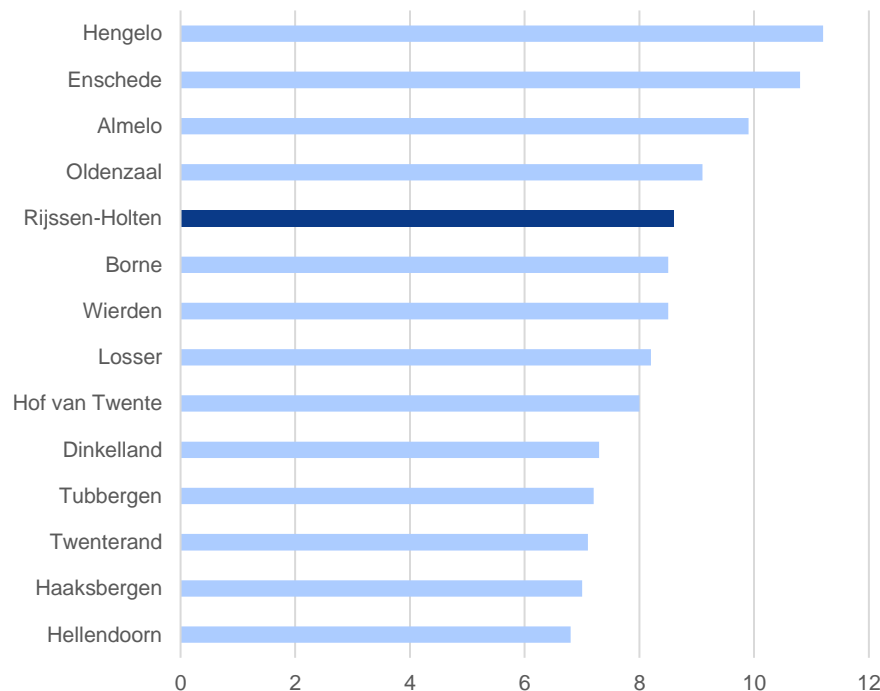
Bron: Bedrijven- en Instellingenregister (BIRO) Overijssel, 2020

Startende bedrijven

Gestarte vestigingen per 1.000 inwoners

Gestarte vestigingen per 1.000 inwoners

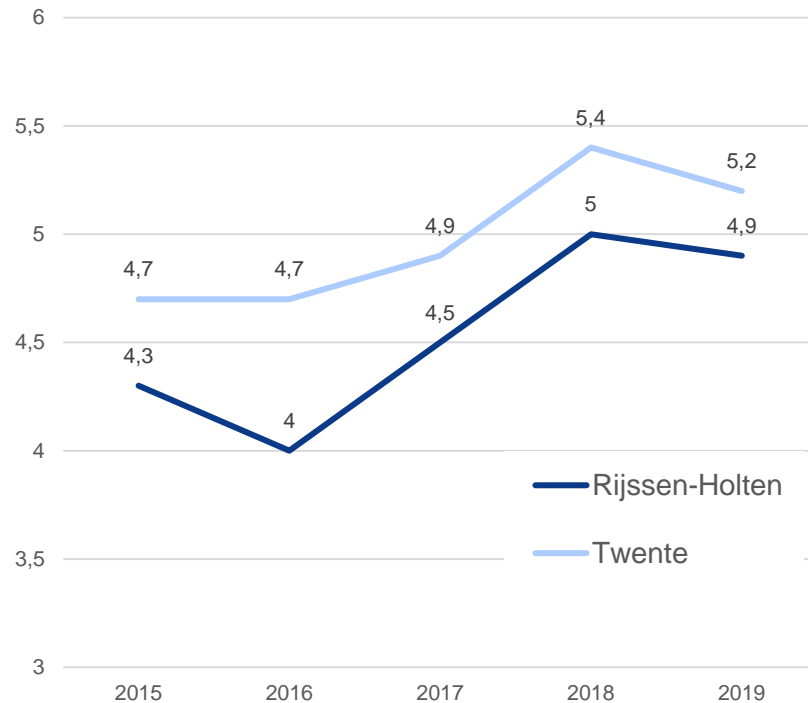

- Rijssen-Holten heeft een gemiddeld lager aantal starters in vergelijking met de regio Twente.
- In de regio Twente zijn de steden Hengelo, Enschede en Almelo de koplopers qua startende ondernemingen. Rijssen-Holten scoort goed ten opzichte van veel Twentse meer landelijke gemeenten.

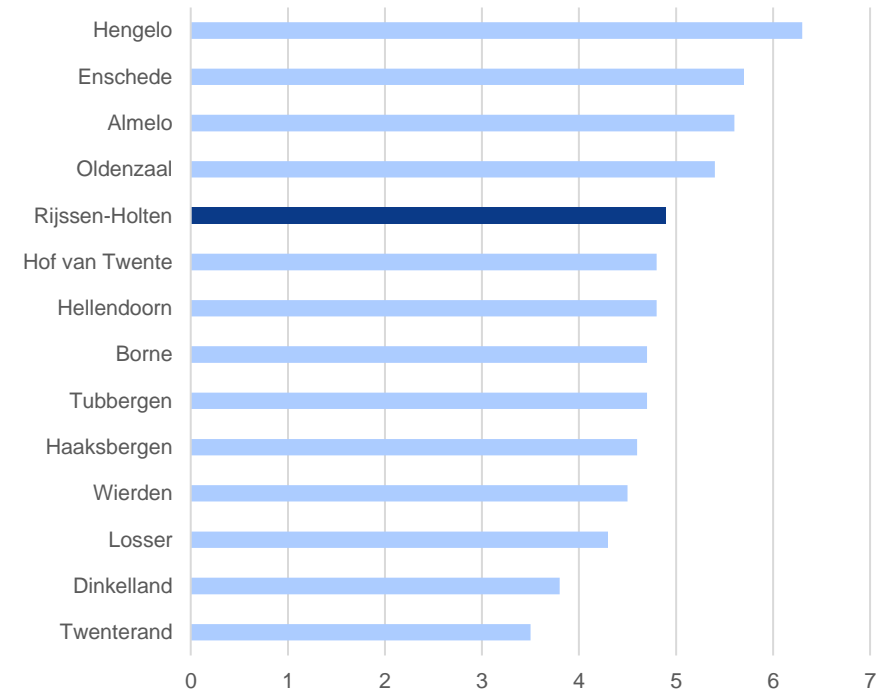
Bron: Kamer van Koophandel, 2020

Stoppende bedrijven

Gestopte vestigingen per 1.000 inwoners

Gestopte vestigingen per 1.000 inwoners

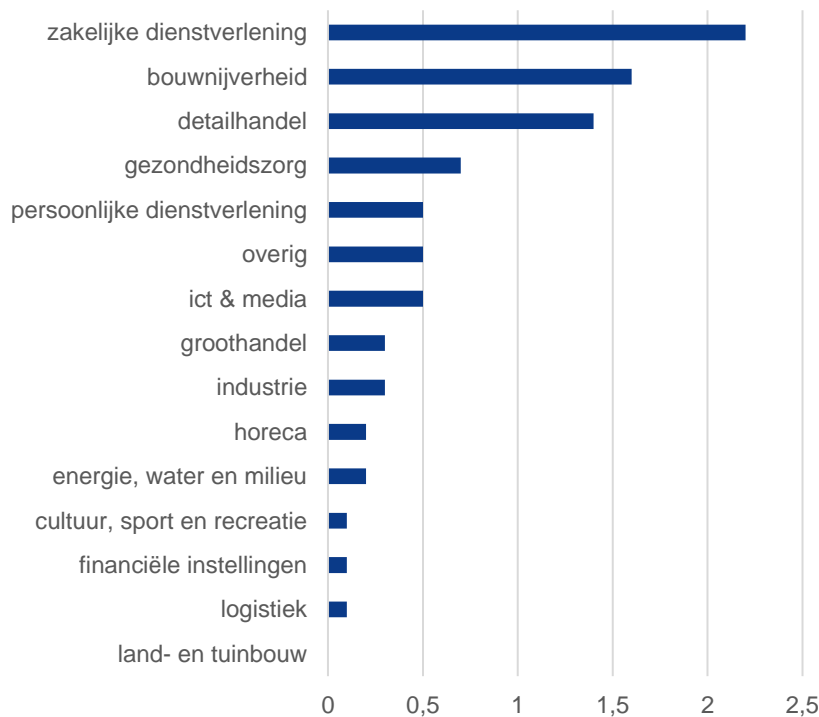

- Rijssen-Holten heeft een gemiddeld lager aantal stoppers in vergelijking met de regio Twente. In de laatste jaren is het aantal stoppers toegenomen, maar dat heeft o.a. te maken met de toename van het aantal starters.
- Rijssen-Holten kent in vergelijking met veel andere gemeenten in de regio Twente een relatief hoog aantal stoppende bedrijven.

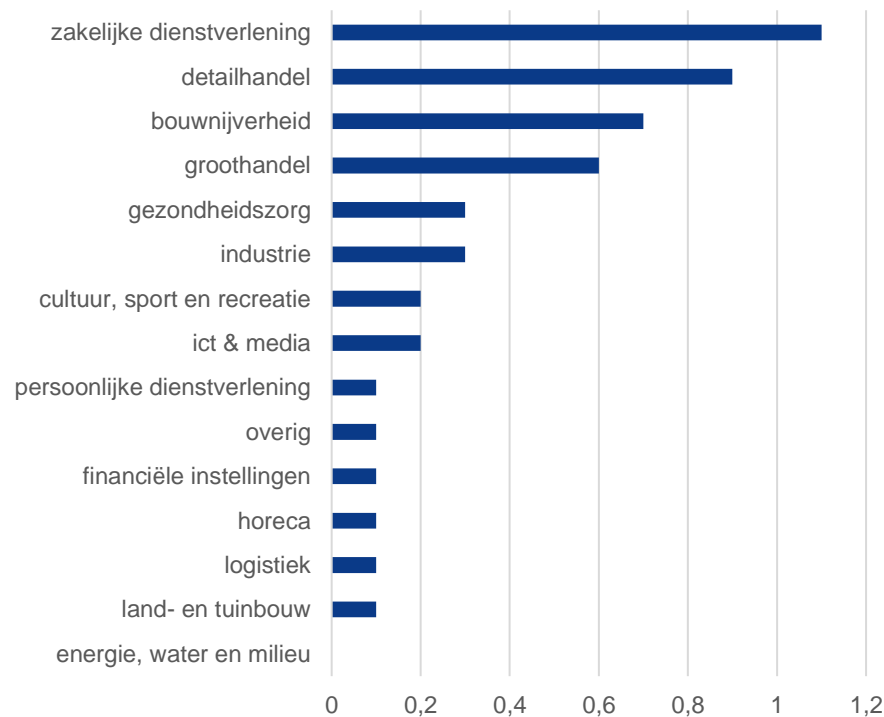
Bron: Kamer van Koophandel, 2020

Dynamiek naar sector

Gestarte vestigingen per 1.000 inwoners

Gestopte vestigingen per 1.000 inwoners

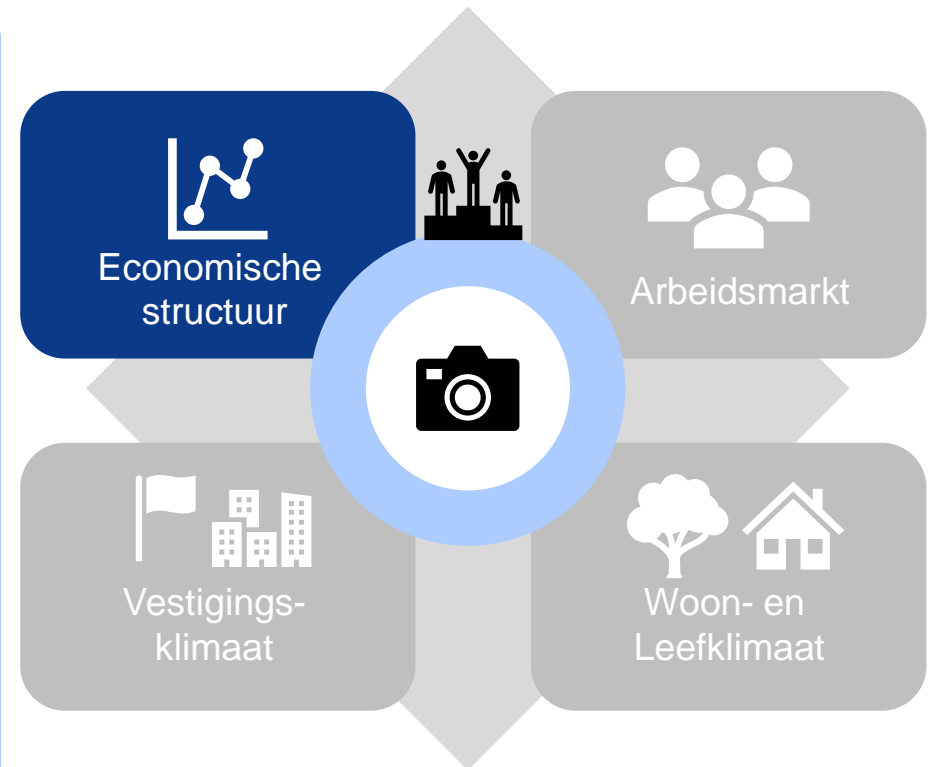

- In de sectoren zakelijke dienstverlening, bouwnijverheid en detailhandel zijn veel stoppende bedrijven in Rijssen-Holten.
- Dynamiek is groot in zakelijke dienstverlening en bouw (vanwege o.a. ZZP-ers). In beide gevallen resulteert een groot aantal starters en stoppende bedrijven een positief saldo.

Bron: Kamer van Koophandel, 2020

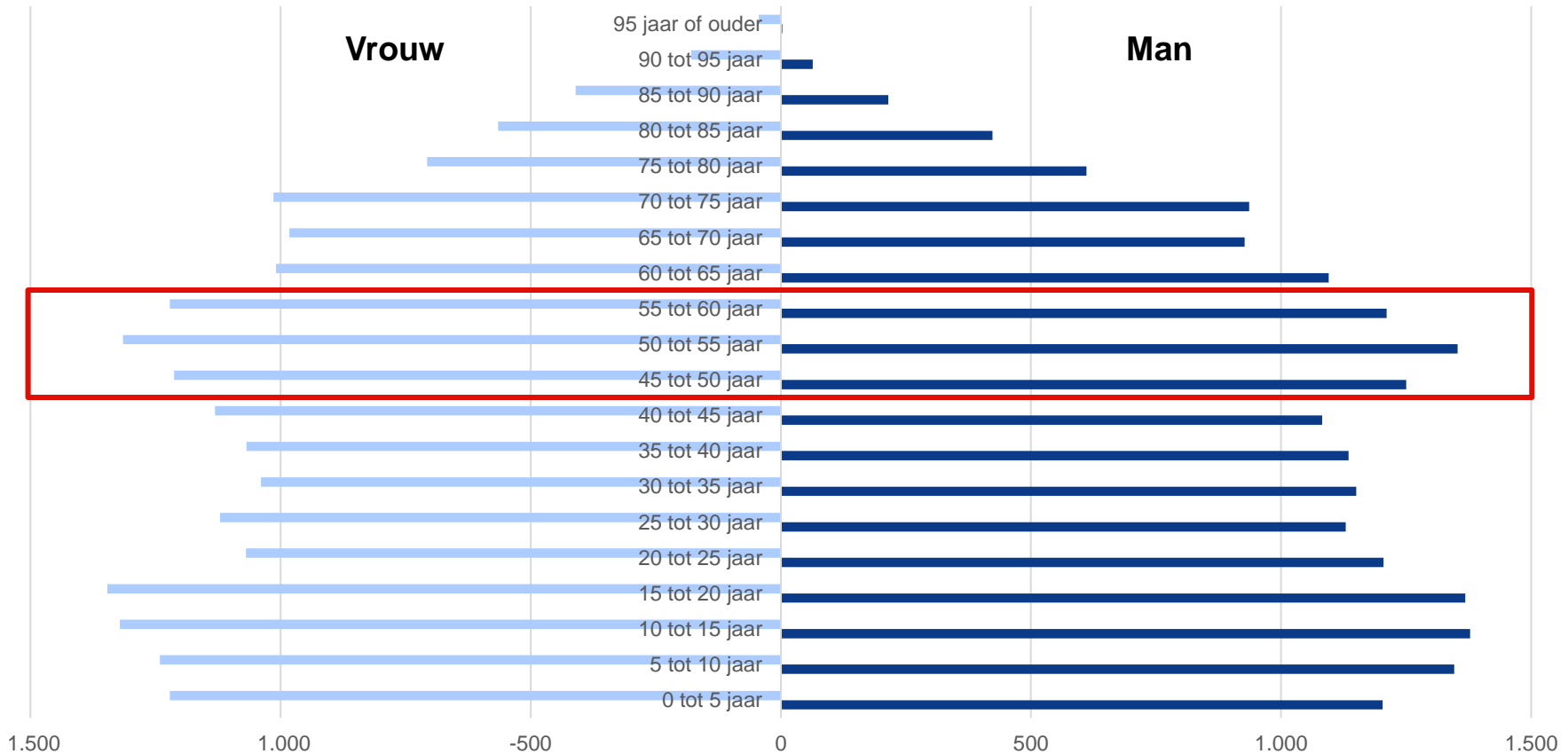
Hoofdconclusies

- De economie van Rijssen-Holten is in de afgelopen 5 jaar bovengemiddeld gegroeid ten opzichte van Twente en Overijssel. In 10 jaar is het aantal banen met 3.400 toegenomen en dat is voor een belangrijk deel te verklaren door groei in de afgelopen 5 jaar in de drie stuwende sectoren bouw, logistiek en industrie.
- De bedrijven uit de belangrijke sectoren zijn afhankelijk van bedrijventerreinen, omdat alleen hier voldoende ruimte beschikbaar is voor meer extensieve en hindergevende economische activiteiten (bijv. vrachtverkeer)
- De bedrijventerreinen zorgen voor 49% van de banen in Rijssen-Holten en dit komt met name door vestigingen van grote bedrijven. Ze fungeren als de economische motoren van de gemeente en zorgen ook voor veel indirecte werkgelegenheid.

Bevolkingsopbouw Rijssen-Holten

- In Rijssen-Holten wonen 38.200 personen. De gemeente heeft te maken met vergrijzing: de omvangrijkste leeftijdsgroepen zijn de groepen tussen 45-60 jaar.
- De middengroep tussen 20-45 is klein. Dit is de groep die naar grotere steden trekt voor opleiding/studie en werk en in toenemende mate in de stad blijft wonen na opleiding en eerste baan.

Bron: CBS, 2019

Groene en grijze druk

- De demografische druk geeft een indruk van de mate waarin de ‘werkenden’ moeten voorzien in het onderhoud van de ‘niet-werkenden’. Deze druk geeft de verhouding weer tussen enerzijds het aantal jongeren of ouderen en anderzijds het aantal 20-64-jarigen.
- De druk van de jongeren wordt ‘groene druk’ genoemd en de druk van de ouderen ‘grijze druk’. Hieronder zijn de groene en grijze druk voor Rijssen-Holten weergegeven.

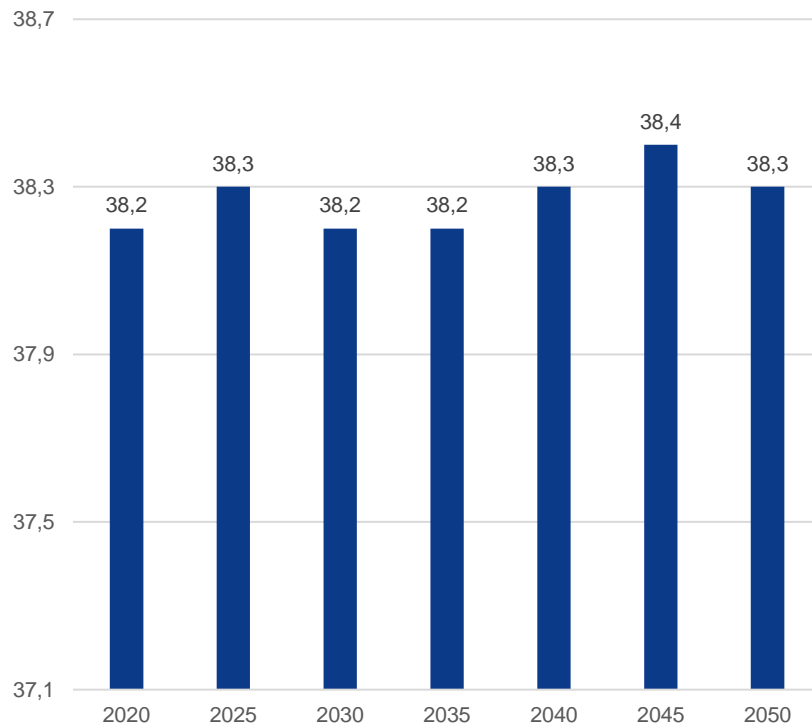
	0-19 jaar	20-64 jaar	65+ jaar	Groene druk	Grijze druk
Rijssen-Holten	10.424	20.796	7.080	50%	34%
Twente	183.000	320.011	126.273	57%	39%
Overijssel	269.781	664.710	221.940	41%	33%
Nederland	3.791.838	10.176.321	3.314.004	37%	33%

Bron: CBS/ABF Research, 2019; bewerking BCI

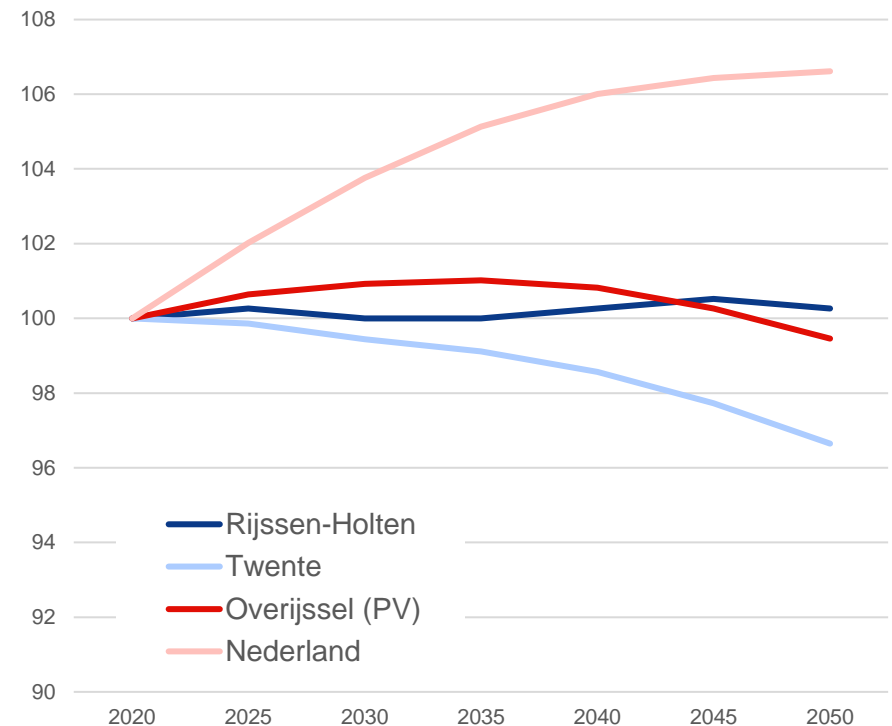
- De **groene druk** (aantal personen tussen 0-20 jaar per 100 personen tussen 20-65 jaar) is relatief groot in Rijssen-Holten in vergelijking met provincie en Nederland, maar relatief laag binnen Twente.
- De **grijze druk** (aantal 65+ers per 100 personen tussen 20-65 jaar) in Rijssen-Holten is grotendeels lijn met de provincie en nationaal en iets lager dan het Twentse gemiddelde.

Bevolkingsprognose

Bevolkingsprognose Rijssen-Holten (x 1.000)

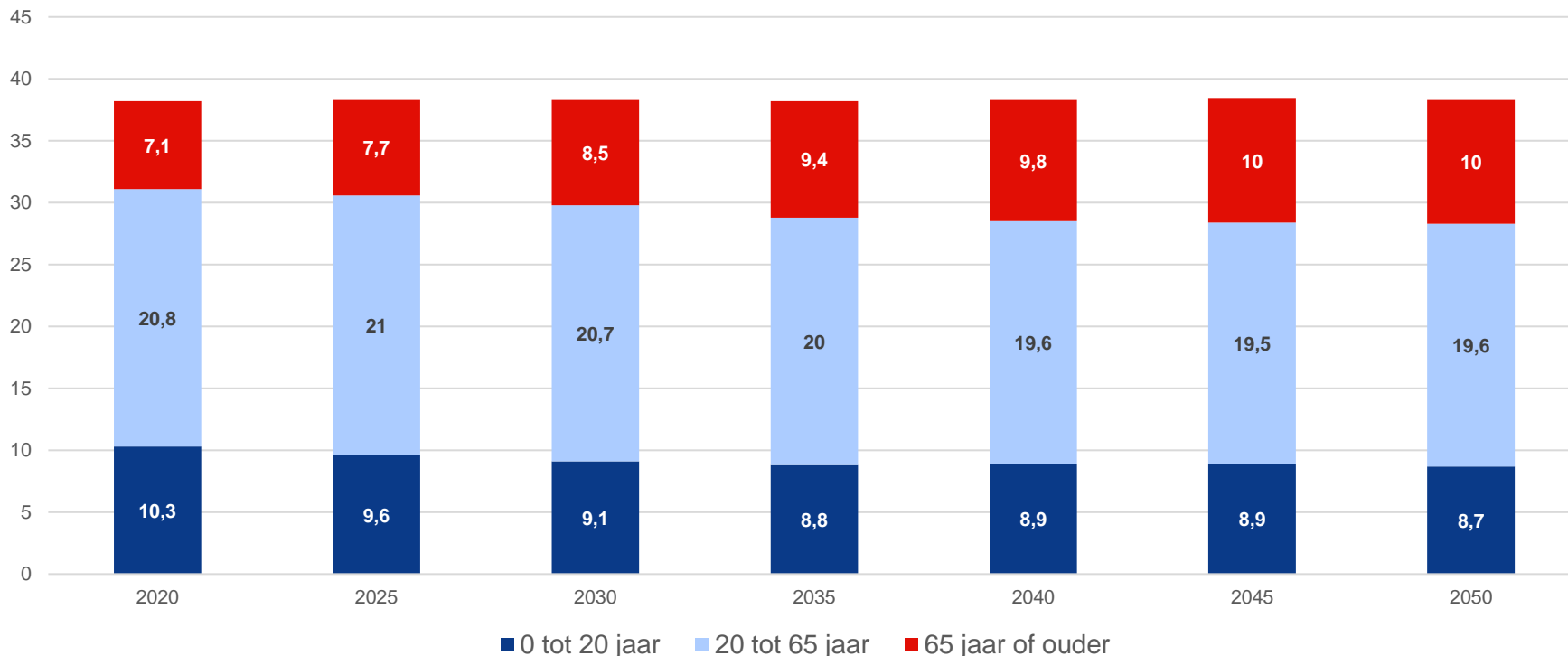
Index bevolkingontwikkeling

- De bevolking in Rijssen-Holten zal stabiel blijven op het niveau van 38.300 in de komende 30 jaar.
- Regio Twente heeft te maken met een krimp van 3% in 2050. Het landelijke beeld is dat de totale bevolking groeit met 7% in 2050.

Bevolkingsprognose naar leeftijdsgroep

Bevolkingsprognose Rijssen-Holten (x 1.000)

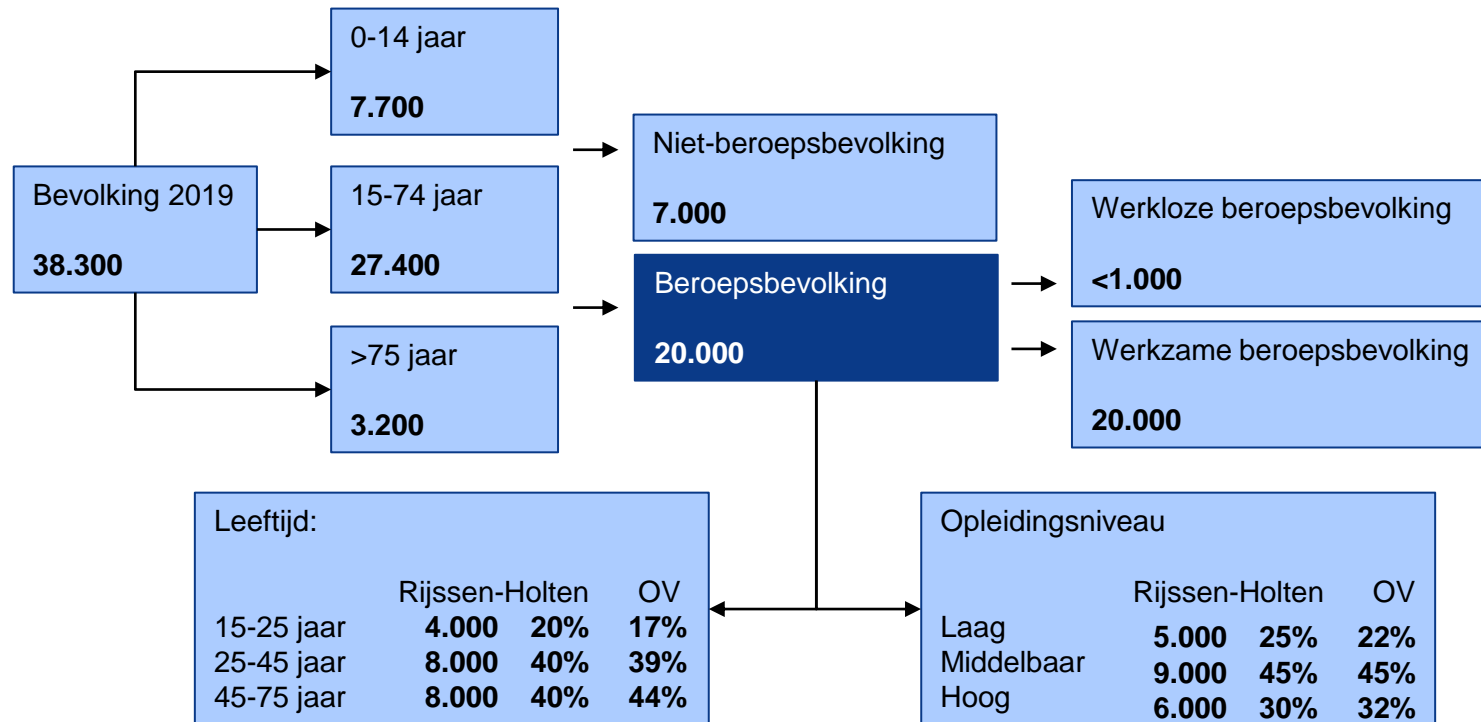

- Vooral de leeftijdsgroep van 65+ zal groeien: van 7.100 in 2020 naar 10.000 in 2050.
- De middelgroep tussen 20-65 zal krimpen: van 20.800 in 2020 naar 19.600 in 2050.
- De jongste groep tussen 0-20 jaar zal ook krimpen: van 10.300 in 2020 naar 8.700 in 2050

Bron: CBS, 2019

(Beroeps)bevolking Rijssen-Holten onder de loep

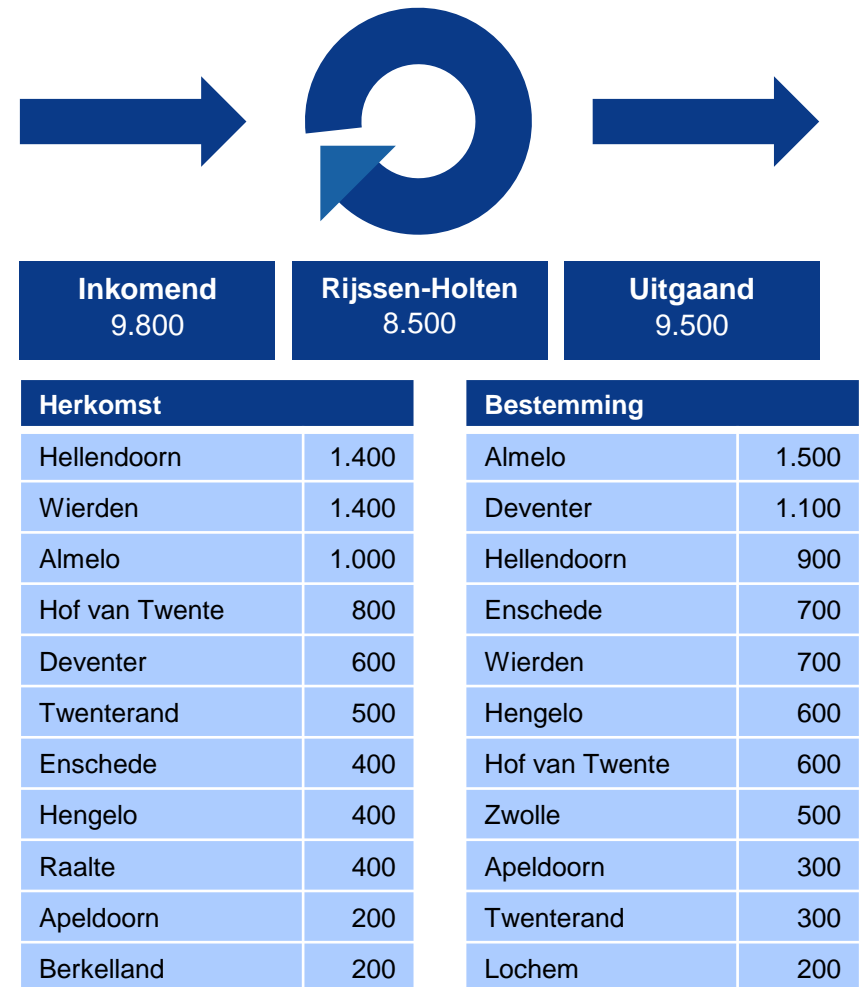
- De beroepsbevolking van Rijssen-Holten omvat 20.000 personen.
- De leeftijdsamenstelling van de beroepsbevolking in Rijssen-Holten verschilt licht van Overijssel (OV) met een lager aandeel 15-25 jarigen. Rijssen-Holten heeft bovendien een lichte oververtegenwoordiging van laagopgeleiden in de beroepsbevolking

NB: het CBS rond af op duizendtallen waardoor de totalen niet in alle gevallen overeenkomen met de som der delen

Bron: CBS, 2019

Pendelstromen

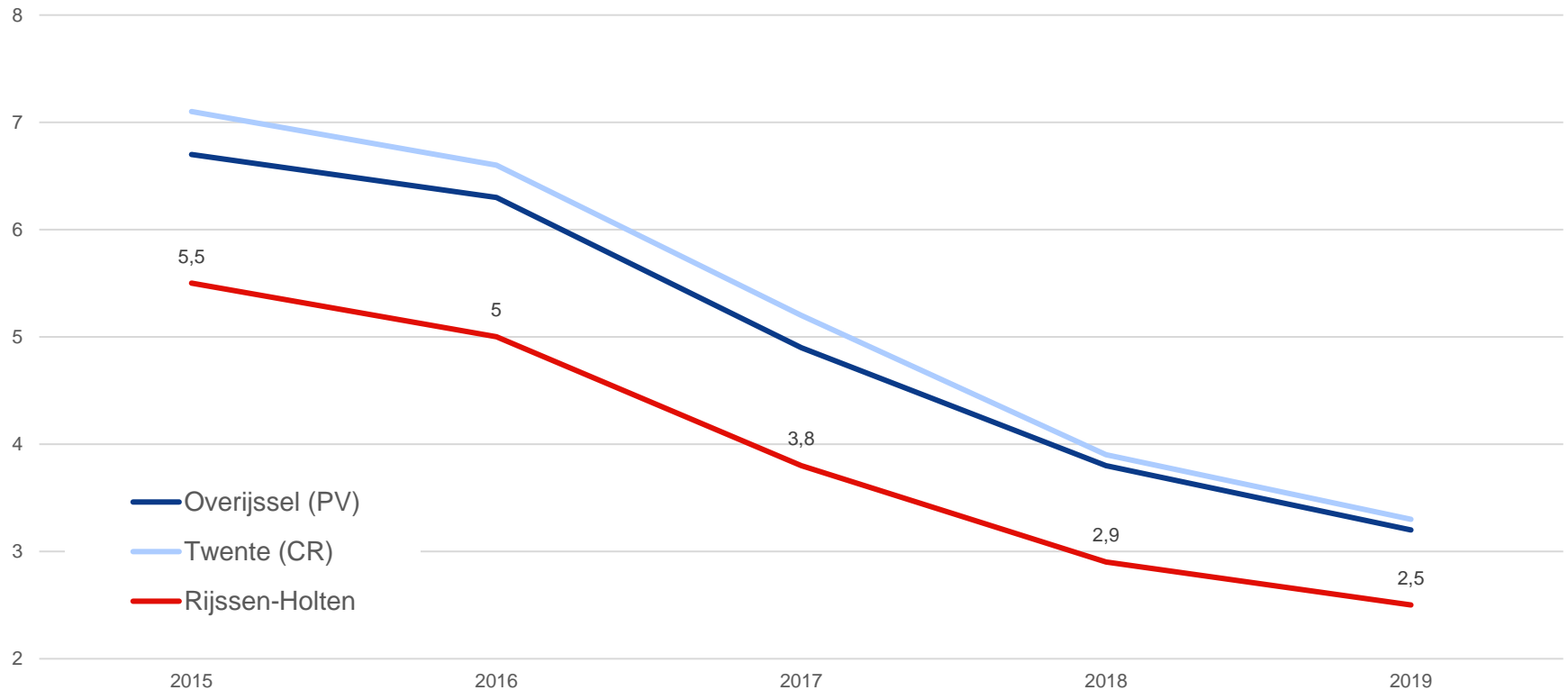
- Op basis van de geregistreeerde pendel data telt Rijssen-Holten 20.700 banen van werknemers en 19.000 inwoners met een baan bij een werkgever.
- Zo'n 8.500 personen wonen en werken in de gemeente. Het saldo van inkomende stromen is iets groter dan uitgaande stromen.
- Belangrijkste bestemmingsgemeenten van werkenden uit Rijssen-Holten zijn Almelo, Deventer en Hellendoorn
- Banen in Rijssen-Holten worden hoofdzakelijk ingevuld door inwoners van de gemeente (41%) en vanuit de regio. Hellendoorn, Wierden en Almelo zijn de belangrijkste herkomstgemeenten.

NB: het CBS rond af op duizendtallen waardoor de totalen niet in alle gevallen overeenkomen met de som der delen

Bron: CBS, 2019

Werkloosheidspercentage

- Het werkloosheidspercentage in Rijssen-Holten lag in 2018 op 2,5%. Tussen 2014-2019 is de werkloosheid continue gedaald in de gemeente.
- De werkloosheid in Rijssen-Holten ligt structureel onder het niveau in de regio.

Hoofdconclusies

- De gemeente Rijssen-Holten heeft te maken met vergrijzing. De middengroep tussen 20-45 jaar is relatief klein. Dit is de groep die naar grotere steden trekt voor opleiding/studie en werk en in toenemende mate in de stad blijft wonen na opleiding en eerste baan. De vergrijzing in de gemeente is minder sterk dan gemiddeld in de regio Twente.
- De pendelgegevens laten zien dat het saldo van inkomende stromen iets groter is dan uitgaande stromen. Dit betekent dat bedrijven in Rijssen-Holten een werkgelegenheidsfunctie vervullen voor de buurgemeenten, maar ook voor steden als Deventer en Apeldoorn.
- De bevolkingsprognoses laten zien dat de gemeente tot 2050 niet zal krimpen. Om te kunnen groeien is behoud van de goede bereikbaarheid belangrijk. De goede treinverbindingen met Deventer en Almelo kunnen daar aan bijdragen.

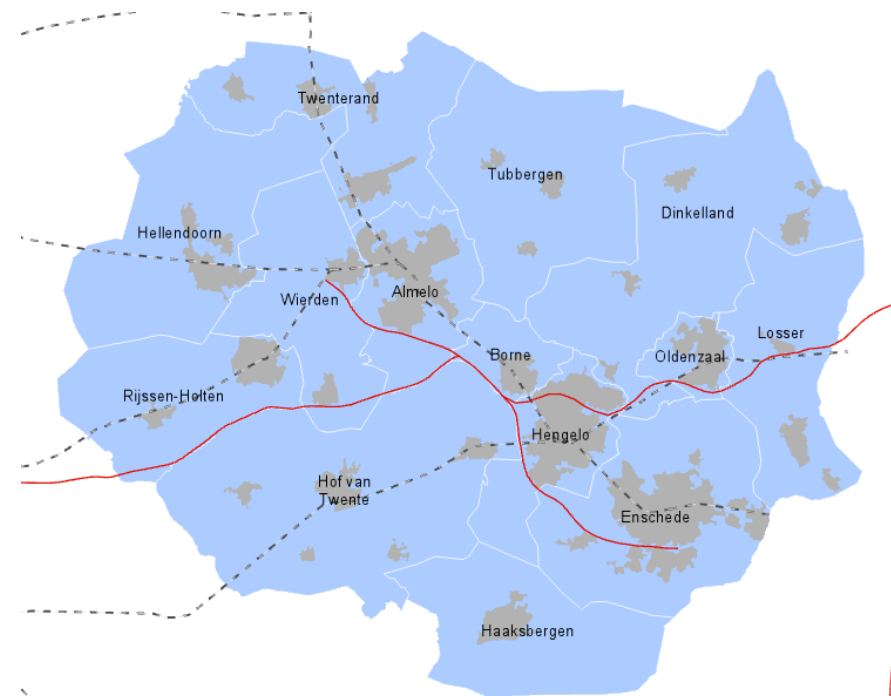
Vestigingsklimaat

Ligging

Binnen de regio Twente

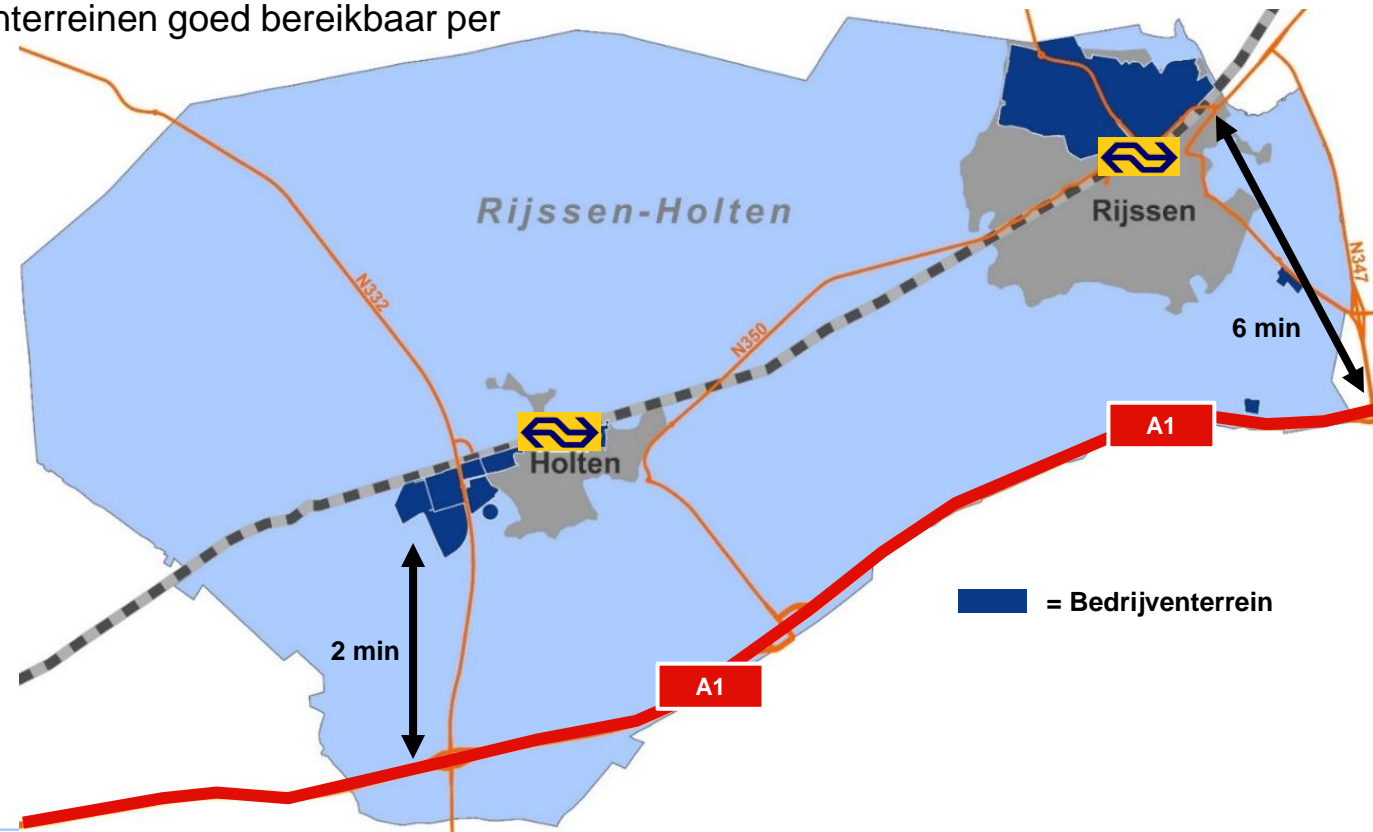
- De gemeente Rijssen-Holten maakt deel uit van de regio Twente en grenst aan zes gemeenten: Raalte, Hellendoorn, Wierden, Hof van Twente, Lochem en Deventer.
- De gemeente telt twee officiële kernen: Rijssen (28.900 inw.) en Holten (9.400 inw.). Daarnaast bestaan er buurschappen die onder één van deze twee kernen vallen.
- Aan de zuidkant van de gemeente doorkruist de voor de regio belangrijke snelweg A1 met drie toe- en afritten in Rijssen en Holten.
- Verder wordt de gemeente goed ontsloten via drie provinciale wegen N347 (Rijssen), N350 (Holten) en de N332 (Holten). De kernen Rijssen en Holten beschikken verder beide over een NS-treinstation.

Ligging

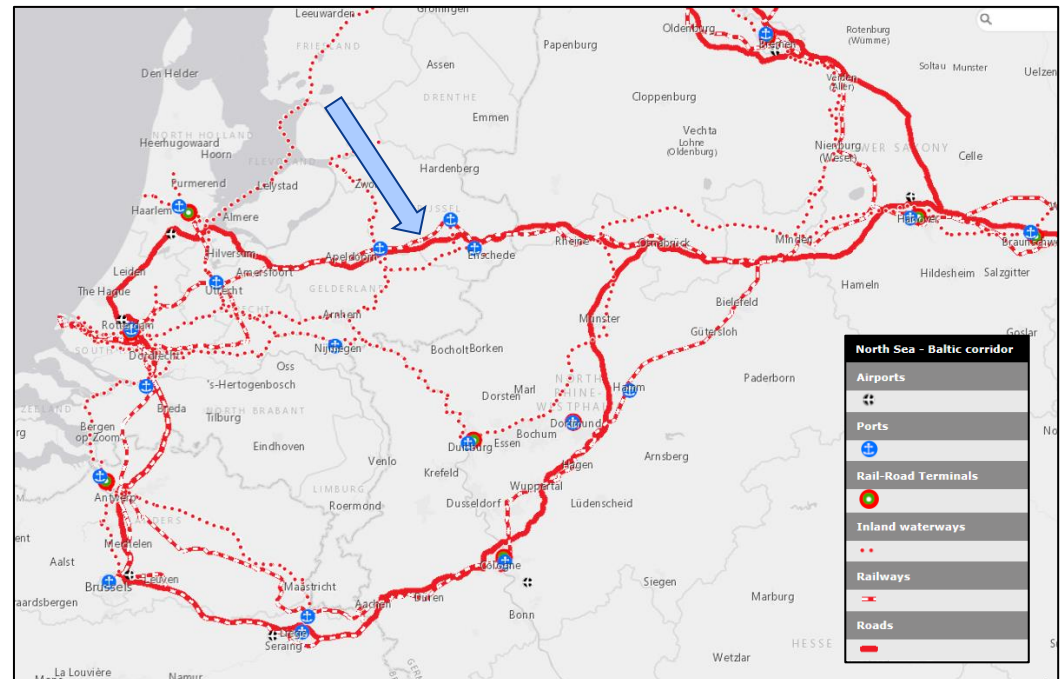
Bedrijventerreinen uitstekend ontsloten op snelweg A1

- De bedrijventerreinen liggen op korte afstand van de A1 en zijn via N-wegen direct ontsloten tot op- en afritten.
- Dit is een belangrijke vestigingsvoorwaarde voor bedrijven, vooral in de sectoren logistiek, groothandel en industrie.
- Ook zijn de bedrijventerreinen goed bereikbaar per openbaar vervoer.

Bovenop de logistiek-industriële goederenvervoercorridor North Sea - Baltic

- De regio Twente en gemeente Rijssen-Holten zijn strategisch gelegen ten opzichte van de internationale goederenvervoercorridor 'North Sea – Baltic' die zeehavens van Rotterdam en Antwerpen verbindt met het Noord-Europese achterland. Voor (inter)nationaal opererende logistieke en industriële bedrijven kan dit voordelig zijn met betrekking tot de aan- en afvoer van goederen.
- Een goede bereikbaarheid en snelle ontsluiting op de snelweg zijn voor veel bedrijven een belangrijke factor om te investeren. Dit geldt o.a. voor logistiek dienstverleners, verladers (producenten) en (online) groothandels.

Bron: Trans-European Transport Network (TEN-T)

Vestigingslocaties

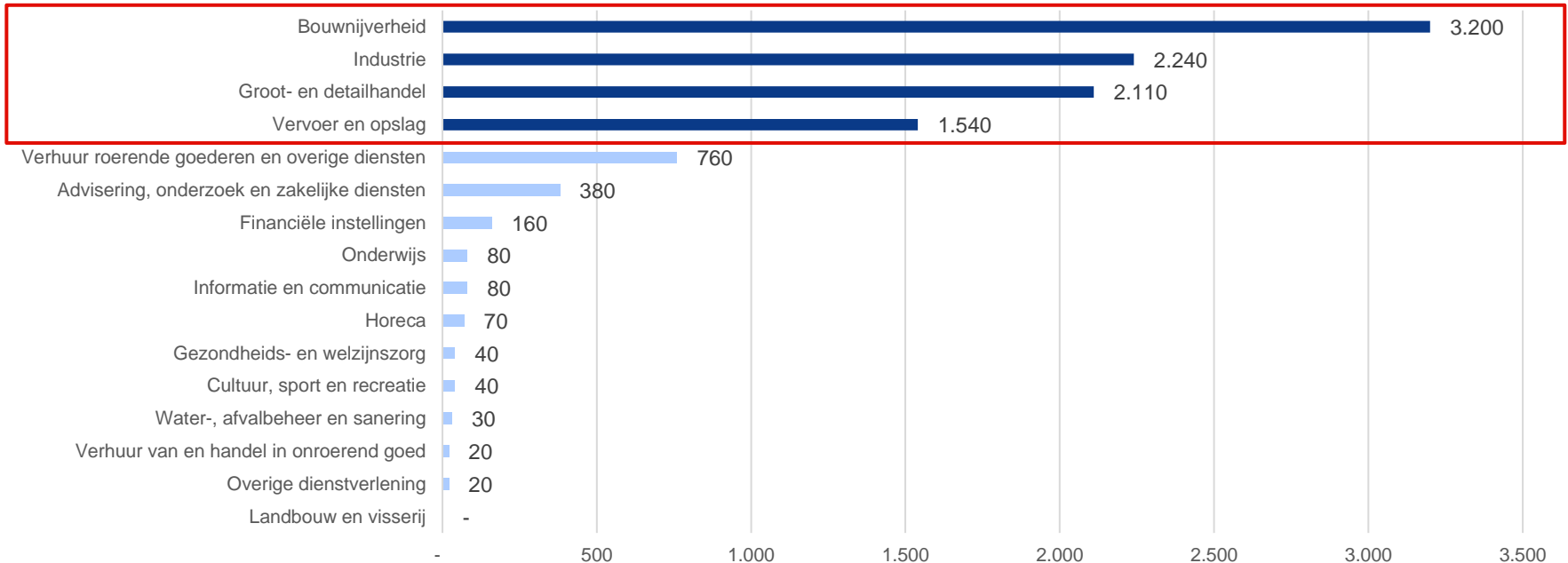
Bedrijventerreinen Rijssen-Holten en Twente

- De gemeente Rijssen-Holten beschikt over 236 hectare aan uitgegeven bedrijventerreinen. Verhoudingsgewijs is dit een zeer groot oppervlak kijkend naar het aantal inwoners en de eigen beroepsbevolking.
- Binnen de regio Twente hebben alleen de steden Enschede, Almelo en Hengelo een groter oppervlak aan bedrijventerreinen.
- Vooral in Rijssen (met 181 hectare) is sprake van een sterk vestigingsklimaat met een bovenlokale functie. Verschillende toonaangevende bedrijven zijn er gevestigd met vaak een (inter)nationale uitstraling en marktgebied.

Gemeente	Uitgegeven (ha)
Enschede	597
Almelo	523
Hengelo	437
Rijssen-Holten	236
Hof Van Twente	216
Oldenzaal	199
Twenterand	152
Haaksbergen	132
Hellendoorn	131
Wierden	79
Tubbergen	76
Dinkelland	75
Borne	50
Losser	46
Regio Twente	2.943

Economische waarde bedrijventerreinen

Werkgelegenheid op bedrijventerreinen naar sector

- De bedrijventerreinen in Rijssen-Holten vormen een belangrijke pijler van de economie. Er zijn circa 550 bedrijven gevestigd op de bedrijventerreinen die verantwoordelijk zijn voor circa 49% van de totale werkgelegenheid (10.760 banen) in de gemeente.
- De banen op bedrijventerrein vallen voor het overgrote deel in de sectoren bouwnijverheid, industrie, groot- en detailhandel en vervoer en opslag. Deze 4 sectoren zijn goed voor 84% van alle de banen op bedrijventerreinen in de gemeente.

Bron: IBIS, 2020

MKB vriendelijkste gemeente van Nederland

- De gemeente Rijssen-Holten is scoort al jaren goed bij de verkiezing van MKB-vriendelijkste gemeente van Nederland. Elke twee jaar organiseert MKB-Nederland dit grootschalige onderzoek, waarin ruim 21.000 ondernemers uit alle 390 gemeenten zich uitspreken over het lokale ondernemersklimaat.
- Het is hiermee het grootste Nederlandse onderzoek naar het lokale ondernemersklimaat, waarin ondernemers zich uitspreken over het gemeentelijk beleid, de communicatie en de hoogte van lokale lasten.
- Rijssen-Holten is voor de tweede keer (2018 & 2016) op rij de MKB-Vriendelijkste gemeente van Nederland. Ondernemers beoordelen het ondernemersklimaat in Rijssen-Holten met een 8,1. Vooral betrokkenheid, deskundigheid en betrouwbaarheid worden genoemd als positieve punten.

Gemeente Top-10 in 2019	
1	Rijssen-Holten
2	Noordoostpolder
3	Soest
4	Tytsjerksteradiel
5	Renswoude
6	Zeewolde
7	Brielle
8	Kerkrade
9	Bunschoten
10	Oudewater
11	Almere
12	Barneveld
13	Eindhoven
14	Apeldoorn
15	Oss

Bron: MKB Nederland, 2019

Hoofdconclusies

- De gemeente Rijssen-Holten beschikt over een sterk vestigingsklimaat. Veel bedrijven met een oorsprong in Rijssen of Holten opereren inmiddels op een bovenlokale of zelfs (inter)nationale markt. De gemeente is binnen de regio niet aangewezen als vestigingsplaats voor nieuwe (boven)regionale bedrijven van buitenaf.
- De bereikbaarheid van bedrijventerreinen in de gemeente is goed. Aan de zuidkant van de gemeente doorkruist de voor de regio belangrijke snelweg A1 met drie toe- en afritten in Rijssen en Holten.
- Door ondernemers is Rijssen-Holten twee keer (2018 & 2016) uitgeroepen tot MKB-Vriendelijkste gemeente van Nederland. De lokale ondernemers beoordelen het ondernemersklimaat als zeer positief.

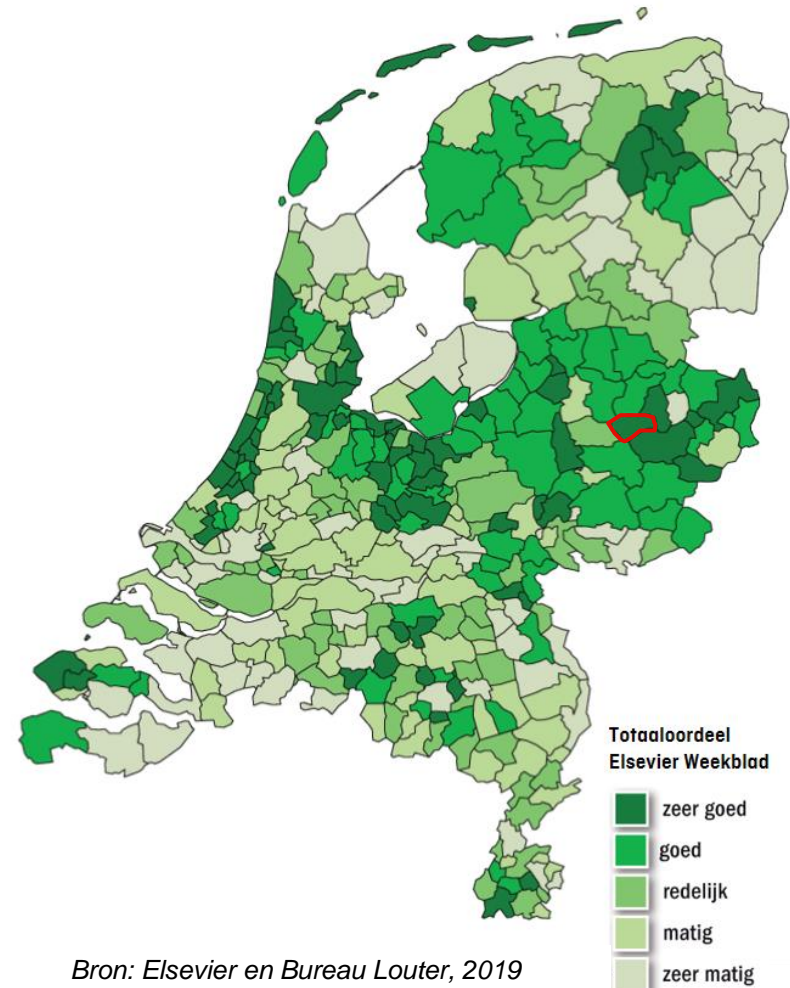
Woon- en leefklimaat

Beste gemeente om te wonen

- Elsevier Weekblad en Bureau Louter houden een enquête onder 6.500 Nederlanders over de aspecten die zij belangrijk vinden aan hun woonomgeving, zoals afstand tot winkels, zorginstellingen, scholen, bos en strand. Op basis van de enquête is de score van gemeenten op 100 indicatoren bepaald.
- Rijssen-Holten scoort een **15e positie** uit 355 gemeenten. Vooral op winkelaanbod, natuurlijke omgeving, veiligheid, rust en ruimte scoort Rijssen-Holten zeer goed.
- Op de indicator bereikbaarheid over de weg en per openbaar vervoer scoort de gemeente gemiddeld.

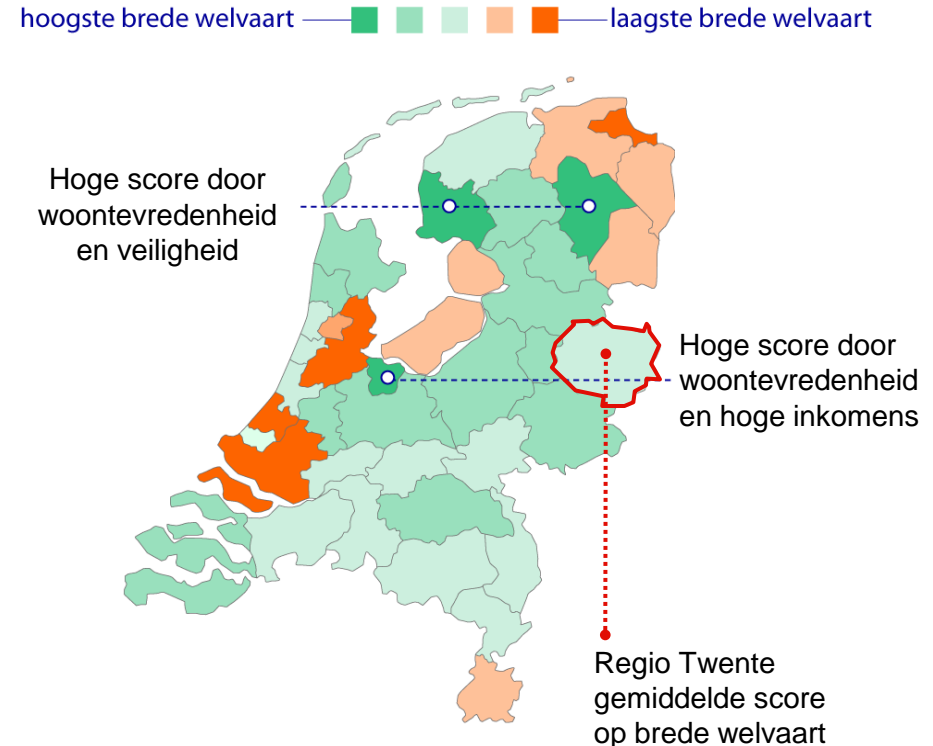

Bron: Elsevier en Bureau Louter, 2019

Brede welvaart gemiddeld in regio Twente

- Rabobank en Universiteit Utrecht (2019) hebben een maatstaf voor brede welvaart ontwikkelt op basis van elf dimensies waaronder gezondheid, onderwijs, milieu, veiligheid, sociale relaties en wonen.
- Brede welvaart varieert van regio tot regio afhankelijk van gebiedskenmerken. Overall gezien scoren de grote steden en hun ommeland relatief laag door negatieve effecten van verstedelijking (bijv. milieu en veiligheid). Landelijke regio's scoren goed op o.a. milieu, veiligheid en woontevredenheid.
- Uit de 40 Nederlandse regio's scoort Twente een 26e positie. De regio scoort goed op sociale contacten, arbeid en subjectief welzijn en minder op onderwijs en milieu.

Bron: Rabobank en Universiteit Utrecht, 2019

Hoofdconclusies

- Rijssen-Holten een niet alleen aantrekkelijke gemeente om te ondernemen, maar ook om te wonen en te leven. De gemeente scoort en 15^e plaats op leefbaarheid van 355 gemeenten in Nederland.
- Op brede welvaart scoort de regio goed. Uit de 40 Nederlandse regio's scoort Twente een 26e positie. De regio scoort goed op sociale contacten, arbeid en subjectief welzijn en minder op onderwijs en milieu.

C Trends en ontwikkelingen

Focus op relevante sectoren voor Rijssen-Holten

In dit onderdeel worden de trends en ontwikkelingen in beeld gebracht. De focus ligt daarbij op **economische structuur** en sterke sectoren in Rijssen-Holten. De bedrijventerreinen zijn een belangrijke vestigingslocatie voor deze sectoren. De trends en ontwikkelingen in de logistiek, industrie en bouw krijgen **extra aandacht** in de uitwerkingen van de trends en ontwikkelingen.

Logistiek

Industrie

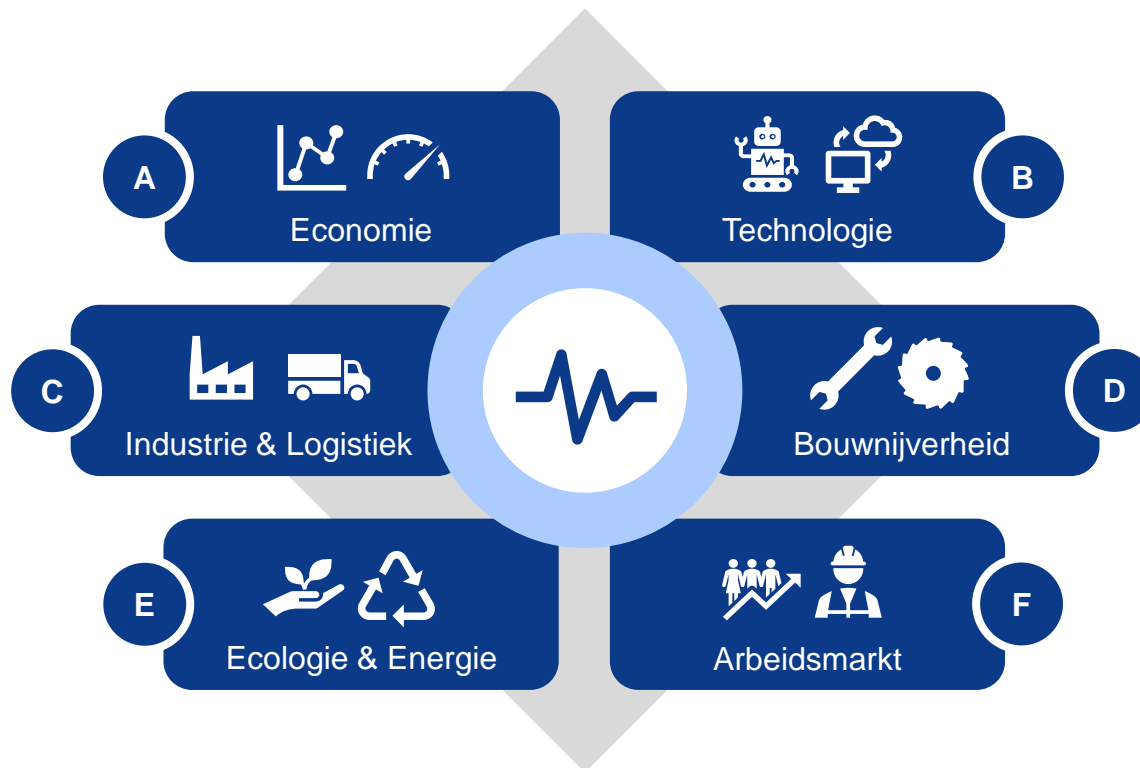
Bouwnijverheid

In de uitwerking zal ook ingegaan worden op de bredere ontwikkelingen in **economie, technologie, ecologie, energie en arbeidsmarkt**. Door de snelle economische, technologische en maatschappelijke ontwikkelingen worden er door bedrijven namelijk nieuwe eisen gesteld aan de bedrijfsomgeving. Het ruimtegebruik op bedrijventerreinen verandert hierdoor. Dit geldt voor zowel de kwantitatieve behoefte (het aantal hectaren) als de gevraagde kwaliteiten (de randvoorwaarden) van het bedrijfsleven.

Trends met impact op economische structuur en bedrijventerreinen Rijssen-Holten

De trends en ontwikkelingen worden nader in beeld gebracht aan de hand van de zes genoemde blokken (A t/m F). Per blok worden de bepalende trends beschreven. Ook wordt inzicht gegeven wat de impact is op de belangrijke sectoren in Rijssen-Holten en daarmee ook op bedrijventerreinen.

A Economie

Omschrijving	Impact sectoren	Impact op bedrijventerreinen
<p>A1 Reshoring & glocalisering Reshoring houdt in dat bedrijven productie terughalen uit lagelonenlanden/ ervoor kiezen productie hier te houden. Redenen zijn o.a. kwaliteits-, risico-, en procesbeheersing. Daarnaast hebben de negatieve effecten van globalisering tot een tegenbeweging geleid, waarbij het 'plaatselijk maken' van producten centraal staat (glocalisering). Dit wordt versterkt door (geopolitieke) onzekerheden zoals Brexit, druk op handelsakkoorden en de onzekerheden door het coronavirus.</p>	<p>De toegenomen interesse in productie in eigen land leidt tot kansen voor groei van hoogwaardige (maak)industrie in Twente en in Nederland. Als gevolg hiervan veranderen ook wereldwijde supply chains. Glocalisering uit zich economisch door de opkomst van bedrijven die lokale en regionale producten/ diensten aanbieden. Er worden steeds nieuwe eisen aan het productieproces gesteld, bijvoorbeeld als gevolg van snelle innovatieprocessen en de aandacht voor volledige kwaliteitsbeheersing (geen ruimte voor fouten).</p>	<p>Het wordt steeds belangrijker dat producten op het juiste moment, met de juiste kwaliteit op de juiste plek aankomen. Controle over de gehele keten neemt daarmee toe en daarmee de behoefte aan real time informatie, vergaande digitalisering van processen en integratie van nieuwe technologieën. Vestigingslocaties moeten hiertoe dus toegang bieden; denk aan hoogopgeleide arbeidskrachten en een goedwerkend ecosysteem waarin ook toeleveranciers en klanten zijn geïntegreerd.</p>
<p>A2 Servitization Steeds meer (hightech) machines, installaties, en producten (denk aan auto's, telefoons etc.) worden niet slechts als product verkocht, maar in combinatie met een dienst zoals installatie, onderhoud, asset management, financiering, training/advies. Dit komt o.a. doordat de toegevoegde waarde van productieactiviteiten afneemt. Servitization draagt bij aan het behouden van marges omdat naast product ook 'life-cycle' services worden aangeboden.</p>	<p>De leverancier van het product wil de bijbehorende dienst zo efficiënt mogelijk uitvoeren, zodat winstgevendheid wordt gewaarborgd. Dit wordt bereikt door de conditie van het product te monitoren en onderhoud uit te voeren wanneer dat nodig is (condition based maintenance). De uitdaging is om just-in-time onderhoud uit te voeren. Om dit te bereiken wordt gebruikt gemaakt van modellen, doorlopende monitoring, data-analyse en spare parts/ service logistiek.</p>	<p>Om snelle service te kunnen leveren moeten spare parts distributie- en onderhoudscentra dichtbij de markt gevestigd zijn en 24/7 opereren. Integratie tussen logistiek en industrie is gewenst t.b.v. snelheid in het gehele onderhoudsproces: slim monitoren van onderhoud, aanleveren bestellingen en het onderhoud zelf. Vaak worden in spare parts logistiek ook complexe value add services zoals assemblage, refurbishment en 3D printing van onderdelen geleverd.</p>

Omschrijving	Impact sectoren	Impact op bedrijventerreinen
<p>A3 Ecosysteembenadering De term ecosysteem komt vaak ter sprake als het gaat om regionale economische activiteit die in een bepaald cluster of netwerk plaatsvindt. Daarbij gaat het om samenwerking tussen bedrijven, onderwijsinstellingen en overheid die als ‘triple-helix’ zorgen voor dynamiek in het ecosysteem. Dit ecosysteem vormt een broedplaats voor innovatie en daarmee concurrentiekracht van een regio en stakeholders.</p>	<p>De ecosysteembenadering leidt tot een verschuiving van partijen die (relatief) standalone opereren tot integratie van verschillende stakeholders. Denk hierbij aan industriële bedrijven, startups, toeleveranciers, klanten en (logistieke) service bedrijven die samenwerken om producten/ processen/ services te verbeteren, waarbij ook kennisinstellingen en overheden een belangrijke rol spelen t.b.v. bijvoorbeeld onderzoeksprojecten.</p>	<p>Ecosystemen bestaan in regionale netwerken maar zijn ook gebaat bij specifieke vestigingslocaties. Nabijheid vergemakkelijkt integratie en uitwisseling van kennis tussen partijen. Dit leidt tot meer vraag naar werklocaties waar interactie tussen een mix van verschillende type bedrijven en kennisinstellingen/overheden plaatsvindt (interactiemilieus). Belangrijk hierbij zijn formele/ informele ontmoetingsplekken en een algeheel prettige werkomgeving.</p>

B Technologie

Omschrijving	Impact sectoren	Impact op bedrijventerreinen
<p>B1 Automatisering & robotisering Integratie van elektrotechniek, mechanica, meet-, regel- en besturingstechniek en software voor ontwerp van producten, systemen en productieprocessen. Nederland behoort op dit gebied tot de top van de wereld door vele jaren ervaring in de ontwikkeling van verschillende toepassingsgebieden als semiconductors, healthcare apparatuur, machinebouw, warehousing en automotive.</p>	<p>Material handling systemen met betrekking tot grijpen, plaatsen en assemblage van producten in combinatie met zelflerende technieken worden steeds meer toegepast. Denk aan automatisering/robotisering in distributiecentra, hulp van robots bij het lossen van trailers en containers, assemblage in de industrie of gebruik van slimme robots in bijvoorbeeld de maakindustrie, (online) groothandel en bouwsector.</p>	<p>Het gaat om integratie van allerlei disciplines en toepassing in verschillende sectoren. In apparatuur en systemen zijn de komende jaren nog veel verbeteringen nodig (bv. precisiebewegingen in 'handling & gripping technology'). Vestigingslocaties in nabijheid van toepassingsgebieden zoals maakindustrie, agrofood en logistiek die toegang/ inbedding bieden in een lokaal/ regionaal (kennis)ecosysteem zijn hierbij van belang.</p>
<p>B2 Digitalisering/ Big Data / IoT Voorspellen van processen op basis van ervaringen uit het verleden, gebruikmakend van algoritmen op basis van big data. Verbinden van apparaten door slimme sensoren die via internet met elkaar verbonden zijn en gegevens uitwisselen, zonder tussenkomst van mensen. Slimme databases die een gegevens bijhouden van transacties/ gegevensuitwisseling tussen partijen (blockchain).</p>	<p>Opkomst van condition based maintenance t.b.v. onderhoud/ vervanging van onderdelen wanneer nodig i.p.v. op vastgestelde momenten of bij defect. Dit is mogelijk door o.a. datacollectie en sensoren in producten en processen. Spare parts logistiek speelt hierbij een belangrijke rol. Blockchain vindt bv. toepassing in complexe logistieke (retour) stromen en het bijhouden van voorraad-niveaus in de keten om productieprocessen voorspelbaarder en flexibeler te maken. Leidt tot groei in ICT en technieksector.</p>	<p>Om downtime m.b.t. productie te beperken moeten spare parts distributie- en onderhoudscentra dichtbij de markt gevestigd zijn en 24/7 kunnen leveren. Integratie tussen logistiek en industrie is gewenst t.b.v. snelheid in het gehele onderhoudsproces: slim monitoren van onderhoud, aanleveren bestellingen en het onderhoud zelf. Vaak worden in spare parts logistiek ook complexe value add services zoals refurbishment en 3D printing van onderdelen geleverd.</p>

Omschrijving	Impact sectoren	Impact op bedrijventerreinen
<p>B3 Transporttechnologieën Technologieën zoals autonoom rijden en truck platooning (gebruik van meerdere trucks die digitaal gekoppeld zijn, besturing ondersteunende systemen hebben en kort achter elkaar rijden). Denk ook aan nieuwe aandrijvingstechnologieën zoals elektrisch vervoer of vervoer op waterstof. De toepassing van bv. drones in de agrofood en logistiek kan ook onder deze trend geschaard worden.</p>	<p>Nederland heeft een sterke positie in de ontwikkeling van de toepassing van Truck Platooning. Veel marktpartijen zien kansen in zelfrijdende trucks en vinden het belangrijk ervaring/ kennis op te bouwen. Dit vraagt ook om ontwikkelingen in hard- en software. In de regio Twente zijn veel toeleveranciers gevestigd in relatie tot het ontwikkelen van nieuwe technologieën voor efficiënt en duurzaam transport.</p>	<p>De benoemde transporttechnologieën vinden veelal toepassing bij logistieke partijen die nieuwe concepten willen toepassen. Het gaat vaak om samenwerking in projecten tussen verschillende partijen uit verschillende disciplines. Testlocaties en (tijdelijke) colocatie kunnen daarbij van belang zijn t.b.v. gezamenlijk ontwikkelen van concepten.</p>

C Industrie & Logistiek

Omschrijving	Impact sectoren	Impact op bedrijventerreinen
<p>C1 Modal shift Modal shift is een term die wordt gebruikt voor het vervangen van een deel van het vervoer over de weg door andere vormen van vervoer, zoals per spoor en per water. Veel alternatieven voor wegvervoer kunnen slechts voor een deel van de verplaatsing gebruikt worden. Mede daarom betekent modal shift vaak ook verschuiving van unimodaal transport naar multimodaal transport.</p>	<p>Modal shift wordt steeds populairder doordat het bijdraagt aan het terugdringen/vermijden van congestie, verlaging van kosten en CO2-uitstoot en het opvangen van personeelstekorten op de weg. Grote verladers maken vaak al gebruik van de mogelijkheden die de binnenvaart en het spoor hen biedt. Maar ook voor mkb/handels- en productiebedrijven biedt transport via verschillende modaliteiten kansen.</p>	<p>Om de modal shift mogelijk te maken moeten nieuwe bedrijventerreinen zoveel mogelijk multimodaal ontsloten zijn. Dit betekent dat nabijheid van spoor- en binnenvaarterminals nodig is. Slimme, efficiënte bundeling van goederenstromen en digitalisering van transport spelen hierbij ook een rol. Het totaal leidt tot efficiënter en schoner goederenvervoer. Het XL-businesspark Twente is een goed voorbeeld van een multimodale locatie.</p>
<p>C2 Smart logistics Met smart logistics kan de bereikbaarheid en doorstroming van het verkeersnetwerk en de logistiek worden vergroot. In de praktijk betreft het een combinatie van logistiek management en verkeersmanagement door slimme inzet van data en 'enabling technologies'. Door verkeers- en logistieke data te combineren kunnen bedrijven kosten beheersen en service aan klanten verbeteren, terwijl overheden beleidsdoelen in mobiliteit kunnen behalen.</p>	<p>Smart logistics leidt tot efficiency in logistiek en kan daarmee bijdragen aan zaken als congestie, verduurzaming en kostenreductie. Voorbeelden zijn truck platooning en bundeling van transporten van verschillende partijen (binnenlands en binnenstedelijk) door onafhankelijke platforms. Er zijn verschillende type aanbieders betrokken, variërend van innovatieve logistieke dienstverleners, retail ketens, verladers, software ontwikkelaars en hardware bedrijven. De kapitaalintensiteit en kennisintensiteit van de logistiek neemt toe.</p>	<p>Naar verwachting leidt smart logistics tot meer vraag naar grotere logistieke bedrijventerreinen. Verschillende logistieke partijen kunnen een logistiek terrein gebruiken t.b.v. gezamenlijke platooning/ bundeling van stromen. De centrale regie hierover vindt ook plaats vanaf dit terrein. De term supply chain control tower komt hierbij ook aan de orde: het inzichtelijk maken van logistieke ketens d.m.v. een centrale regie- en informatie-hub. Ook meer ruimte nodig voor webwinkels en daaraan gebonden logistiek.</p>

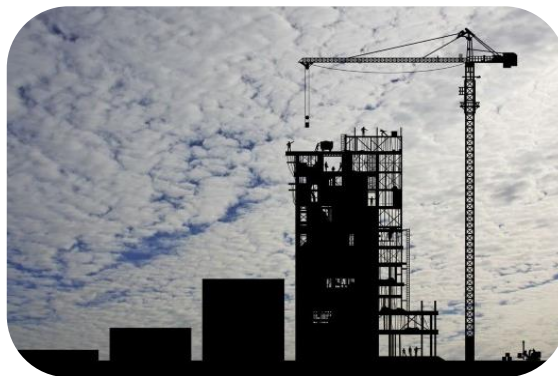
Omschrijving	Impact sectoren	Impact op bedrijventerreinen
<p>C3 Smart industry Smart Industry betreft een koepelbegrip voor ontwikkelingen in de industrie, waarbij gebruik gemaakt wordt van nieuwe informatie- en productietechnologie zodat efficiënter, flexibeler, kwalitatief beter en op maat kan geproduceerd kan worden. Dit wordt gedreven door technologische ontwikkelingen op het gebied van ICT, zoals big data/ IoT/ blockchain en artificial intelligence. Kapitaal- en kennisintensiteit nemen toe.</p>	<p>Smart Industry wordt sector breed toegepast en heeft invloed op de gehele economie/ maatschappij. Het heeft dan ook veel waarde voor de (toekomstige) concurrentiepositie van NL. Objecten, machines, systemen met steeds efficiëntere sensoren opereren samen met mensen in netwerken waarbinnen continue wordt gecommuniceerd, afgestemd en fouten worden opgespoord/ hersteld. Deze verbinding leidt tot veel mogelijkheden om productieprocessen efficiënter/ effectiever in te richten. Er is minder vraag naar fysieke arbeid door automatisering.</p>	<p>Triple-helix samenwerking moet leiden tot nieuwe ontwikkelingen. Hiervoor zijn in NL zo'n 40 smart industry fieldlabs opgericht. Dit zijn praktijkomgevingen waarin partijen oplossingen ontwikkelen, testen en implementeren. In de regio Twente zijn 6 fieldlabs opgericht. Nabijheid tot toepassingsgebieden zoals in de maakindustrie en een lokaal/ regionaal (kennis)ecosysteem zijn hierbij van belang.</p>

D Bouwnijverheid

Omschrijving	Impact sectoren	Impact op bedrijventerreinen
<p>D1 Prefabricage Prefab bouwen is het proces in de bouw waarbij materialen op voorhand op een productielocatie of werkplaats tot bouwcomponenten worden gemaakt, voordat ze naar de bouwplaats worden vervoerd. Het gebruiken van prefab-elementen zorgt voor een versnelling van de bouwtijd, maar vraagt van partijen ook veel (digitale) voorbereiding.</p>	<p>Er is sprake van een digitalisering van de bouw, waarin 3D-modellen steeds meer worden gebruikt om samen te werken met fabrikanten en onderaannemers om zaken te automatiseren en productie efficiënter in te richten. Naast de grote bouwbedrijven maken ook steeds meer kleine bedrijven hier gebruik van. Belangrijk voordeel naast duurzaamheid en veiligheid is de just-in-time levering, waardoor minder ruimte voor opslag nodig is.</p>	<p>De verduurzaming van gebouwen en infrastructuur levert een extra impuls aan de bouwproductie met veel extra opdrachten. De structurele ontwikkeling van nieuwbouw van woningen kan goed worden verklaard door de groei van huishoudens en de vervangingsvraag (sloop van woningen). De behoefte aan ruimte zal toenemen omdat het productieproces van prefab elementen (vooral het uitharden) meer ruimte vraagt.</p>
<p>D2 Nieuwe contractvormen De vorm van de bouworganisatie is een belangrijke keuze, die aangeeft hoe de werkzaamheden over verschillende deelnemers aan het bouwproces worden verdeeld. Daarna worden onderlinge contracten opgesteld. De risico's worden door de opdrachtgever steeds meer naar de aannemer verschoven.</p>	<p>Door een groei van het aantal geïntegreerde contractvormen constateren experts dat de traditionele scheiding tussen ontwerp en uitvoering afneemt. Ook middelgrote bedrijven worden gestimuleerd om te investeren in ontwerpqualiteiten en partnerships om de kansen opdrachten te vergroten. De kleine bedrijven kunnen onderscheidend zijn door te specialiseren op niches, waardoor slimmer en sneller kan worden gebouwd.</p>	<p>Belangrijk effect op de bedrijventerrein is dat de arbeidsmarkt verandert. Er is een groeiende behoefte aan vakmensen, technisch personeel en IT'ers. Er is behoefte aan andere vaardigheden. Bouwbedrijven willen aantrekkelijk blijven voor nieuw talent en ervaring. Ook na de coronacrisis blijft deze strijd om personeel actueel. Goed bereikbare terreinen met OV-verbindingen zullen in het voordeel zijn om personeel aan te trekken.</p>

Omschrijving	Impact sectoren	Impact op bedrijventerreinen
<p>D3 Stikstof / PFAS De stikstof- en PFAS-problematiek gaat de bouwproductie vanaf 2020 raken. De sector omvat de bouwactiviteiten van woningen (40%), utiliteitsgebouwen (30%) en infrastructuur (30%) voor nieuwbouw, herstel, verbouw en onderhoud. Met name de effecten op infra en woningbouw zullen groot zijn en zullen tot krimp kunnen leiden in 2021, zeker in combinatie met de effecten van de coronacrisis.</p>	<p>De negatieve impact door stikstof en PFAS op de bouwproductie is gedeeltelijk al aan de orde. De vergunningverlening staat onder druk, waardoor de werkvoorraden van bouwbedrijven terugkopen. Veel hangt af van de invoering van een nieuw stikstofregistratiesysteem, waarmee per regio kan worden vastgesteld welke (bouw)projecten mogen starten.</p>	<p>Grote stikstofimpact is te verwachten bij de bouw van logistiek vastgoed en bedrijfsruimtes. Bij ontwikkeling van panden van logistieke partijen moeten ook rekening gehouden worden met de extra transportbewegingen. Bouwen op nieuwe bedrijventerreinen staat steeds meer onder maatschappelijke druk door afname van het natuurlijk landschap. Voor de bouwsector liggen er kansen om de bouwen op herontwikkelingslocaties.</p>

E Ecologie & Energie

Omschrijving	Impact sectoren	Impact op bedrijventerreinen
<p>E1 Klimaatverandering De aarde warmt o.a. op door de uitstoot van CO2 en andere broeikasgassen. Dit heeft ernstige gevolgen voor mens en natuur. Om dit te beperken wordt wereldwijd steeds meer aandacht besteed aan onderwerpen als energietransitie, duurzaamheid en circulariteit. Ook worden mondiale/ Europese/ nationale afspraken steeds stringenter.</p>	<p>Bedrijven moeten hun uitstoot verminderen door een omslag te maken van fossiele naar duurzame energie en door oog te hebben voor duurzaamheid/ circulariteit. Dit vraagt om innovatie en de toepassing van energiezuinige concepten en productieprocessen. Dit leidt ook tot nieuwe businessmodellen. In een aantal sectoren wordt bv. steeds meer gebruik gemaakt van reststromen tussen bedrijven.</p>	<p>Bedrijven/ overheden stellen andere eisen aan vastgoed en bedrijventerreinen. Denk hierbij aan duurzaamheid en circulair ontwikkelen/ bouwen (gebouwde omgeving is makkelijk te herinrichten, herbestemmen, ontmantelen en herbruikbaar). Keurmerken zoals BREEAM worden steeds belangrijker, bedrijfslocaties moeten kansen voor energieopwekking faciliteren en er ontstaat meer aandacht voor natuurwaarde op bedrijventerreinen.</p>
<p>E2 Bewustwording bedrijven/burgers Burgers worden bewuster van de gevolgen van klimaatverandering en hechten steeds meer belang aan verduurzaming. Dit leidt tot andere keuzes in consumptie. Ook voor bedrijven wordt dit steeds belangrijker; deels vanuit ideologie en deels vanuit imago. Een 'duurzaam label' is dan ook steeds belangrijker in verband met marketing.</p>	<p>Bedrijven willen hun uitstoot verminderen (deels vanuit imago/ deels vanuit ideologie) door een omslag te maken van fossiele naar duurzame energie en door oog te hebben voor duurzaamheid/ circulariteit. Dit vraagt om innovatie en de toepassing van energiezuinige concepten en productieprocessen. Dit leidt ook tot nieuwe businessmodellen. In een aantal sectoren wordt bv. steeds meer gebruik gemaakt van reststromen tussen bedrijven. Dit leidt tot meer werk in 'transitie' ketens: garages, tankstations, chemie.</p>	<p>Steeds meer bedrijven willen zich op het gebied van duurzaamheid onderscheiden. Dit leidt tot andere eisen m.b.t vastgoed en bedrijventerreinen. Keurmerken zoals BREEAM worden steeds belangrijker, bedrijfslocaties moeten kansen voor duurzame energieopwekking faciliteren en er ontstaat meer aandacht voor natuurwaarde op bedrijventerreinen. Dit kan ook invloed hebben locatiekeuzen van bedrijven.</p>

Omschrijving	Impact sectoren	Impact op bedrijventerreinen
<p>E3 Natuurwaarde Natuurwaarde gaat over natuurlijke processen, landschappen, soorten, maar ook meer abstracte begrippen als stilte en schoonheid. Hier wordt steeds meer aandacht aan besteed omdat o.a. de biodiversiteit onder druk staat. Dit komt bijvoorbeeld door de grote hoeveelheid verharding die leidt tot hittestress in de gebouwde omgeving en door stikstofbelasting van de bodem.</p>	<p>Stikstof wordt o.a. uitgestoten door verbrandingsmotoren in de logistiek en industrie. Dit betekent dat voor de instandhouding van gevoelige ecosystemen emissiereducties noodzakelijk zijn. Dit heeft o.a. geleid tot de stikstofuitspraak, waardoor bouwvergunningen slechts beperkt worden uitgegeven t.b.v. bescherming natuur en in het bijzonder Natura-2000 gebieden. Dit heeft grote gevolgen voor (grote) nieuwbouwprojecten in de logistiek/industrie.</p>	<p>Leidt tot een rem op uitbreiding/ nieuwe vestigingslocaties en tot het treffen van compenserende maatregelen voor bouw en operatie. Daarnaast krijgen burgers, overheden en bedrijven meer oog voor natuurwaarde wat leidt tot implementering van groen/water in de gebouwde omgeving t.b.v. biodiversiteit/ hittedeductie/ waterhuishouding. Meer groen in combinatie met wandel-/fietspaden leidt ook tot een prettigere (werk)-omgeving voor medewerkers en omwonenden.</p>

F Arbeidsmarkt

Omschrijving	Impact sectoren	Impact op bedrijventerreinen
<p>F1 Personeelstekorten De keerzijde van de groeiende economie in de afgelopen jaren is de toename van het personeelstekort. De vacaturegraad was pre-corona op het hoogste punt in 10 jaar en in het bijzonder zijn technisch/ logistiek personeel moeilijk te vinden. Corona heeft hier tijdelijke (positieve) invloed op, maar onderliggende trends als vergrijzing en bevolkingskrimp (zeker aan de orde in Twente) maken dat personeelstekorten aan de orde blijven.</p>	<p>Het structurele personeelstekort kan leiden tot belemmering van groei. Eén van de manieren om dit te ondervangen is het implementeren van automatisering en robotisering om zo afhankelijkheid van personeel te verkleinen. Ook het gebruik van arbeidskrachten die wellicht niet direct in het gewenste profiel passen neemt toe (zie ook F3: onbenut arbeidspotentieel). Bereidheid tot opleiden/ omscholen personeel hoort hierbij; net als het zijn van 'preferred employer'. Behoud van aantrekkingskracht voor jongeren en hoogopgeleiden.</p>	<p>Bedrijven vestigen zich daar waar het mogelijk is personeel te krijgen. Dit betekent dat locaties goed bereikbaar moeten zijn met de auto/ openbaar vervoer en niet te ver van agglomeraties afliggen. Het zijn van 'preferred employer' is een totaalpakket van o.a. arbeidvoorwaarden, imago en werkomgeving. Dit betekent dat zowel gebouw als terrein aangenaam moeten zijn en dat er een bepaalde mate van voorzieningen aanwezig moet zijn.</p>
<p>F2 Stedelijke groei Steden/ middelgrote gemeenten groeiden het afgelopen decennium sneller dan gemiddeld en de verwachting is dat dit komende jaren zo blijft. Ook is er sprake van een trek van kenniswerkers naar stedelijke gebieden. Anderzijds is krimp in kleinere/ meer perifeer gelegen gemeenten aan de orde. Hierdoor neemt het arbeidspotentieel van steden t.o.v. landelijke gebieden toe.</p>	<p>Stedelijke groei heeft impact op de logistieke footprint. Daar waar enerzijds schaalvergroting plaatsvindt in distributiecentra door o.a. groei in e-commerce en efficiency, leidt dit anderzijds tot kleinere distributiehubs aan de rand van de stad en tot nieuwe stadslogistieke concepten. Ook leidt concentratie van kenniswerkers in steden tot interesse voor hoogwaardige/ nieuwe maakindustrie binnen de contouren van de stad. Grote rol voor uitzendsector t.b.v. flexibiliteit.</p>	<p>Concentratie van kenniswerkers in steden leidt tot nieuwe type vestigingslocaties voor hoogwaardige/ nieuwe maakindustrie binnen de contouren van de stad. Vestigingslocatielocaties moeten vanaf de stad in ieder geval goed/ snel bereikbaar zijn met de auto/ openbaar vervoer. Met name voor hoogopgeleid personeel is bereikbaarheid vanaf de stad van belang.</p>

Omschrijving	Impact sectoren	Impact op bedrijventerreinen
<p>F3 Onbenut arbeidspotentieel De schaarste biedt kansen op bepaalde groepen beter te betrekken bij de arbeidsmarkt/ maatschappij. Denk bv. aan omscholen langdurig werklozen en het aannemen van personen met een afstand tot de arbeidsmarkt. Ook grenswerkers en seizoenswerkers bieden mogelijkheden voor het opvullen van het arbeidstekort in veel (technische) vakgebieden.</p>	<p>Inzet van onbenut arbeidspotentieel vraagt vaak om een intensievere aanpak dan regulier personeel omdat men niet altijd direct in het gewenste profiel past. Denk bv. aan het opleiden/ omscholen van personeel en intensievere begeleiding voor mensen die dit nodig hebben. Anderzijds biedt dit kansen voor de bijdrage aan het zijn van een inclusieve organisatie. T.b.v. grensoverschrijdende inzet is meedenken over barrières zoals verschil in regels/belastingen/diploma's gewenst. Energietransitie en verduurzaming vraagt opbouw nieuwe competenties (opleiding en bijscholing).</p>	<p>Voor opleiding/ omscholing/ begeleiding zijn programma's en ruimte nodig (leslokalen/ werkplaatsen). Door in de nabijheid van bedrijven een opleidingscentrum op te richten kunnen werknemers al in een vroeg stadium de binding met een bedrijf aangaan. Denk bv. duale opleidingen waar werk en opleiding worden gecombineerd. T.b.v. van grenswerkers moet bijvoorbeeld gedacht worden aan short stay mogelijkheden.</p>

Impactbeoordeling

Invalshoek	Dominante trends	Impact economie Rijssen-Holten	Impact ruimtevraag bedrijventerreinen
A Economie	A1 Reshoring & glocalisering A2 Servitization A3 Ecosysteembenadering	● ● ● ○ ○	● ● ○ ○ ○
B Technologie	B1 Automatisering & robotisering B2 Digitalisering/ Big data/ IoT/ blockchain B3 Transporttechnologieën	● ● ● ● ○	● ● ● ● ●
C Industrie & Logistiek	C1 Modal shift C2 Smart logistics C3 Smart industry	● ● ● ○ ○	● ● ● ○ ○
D Bouwnijverheid	D1 Prefabricage D2 Nieuwe contractvormen D3 Stikstof / PFAS	● ● ● ● ○	● ● ○ ○ ○
E Ecologie & Energie	E1 Energietransitie E2 Circulair bouwen E3 Natuurwaarde	● ● ● ● ○	● ● ○ ○ ○
F Arbeidsmarkt	F1 Personeelstekorten F2 Stedelijke groei F3 Onbenut arbeidspotentieel	● ● ● ○ ○	● ○ ○ ○ ○

Legenda: ● ○ ○ ○ ○ Kleine impact / Geen extra ruimtevraag
 ↓
 ● ● ● ● ● Grote impact / Veel extra ruimtevraag

Bron: Trendanalyse en expertsessie BCI, 2020

Impact op de ruimtevraag bedrijventerreinen

De bedrijventerreinenmarkt is altijd in beweging. Bedrijven opereren op wisselende schaalniveaus en hebben een mate van flexibiliteit nodig (uitbreiden, inkrimpen, verplaatsen, etc.) om in te kunnen spelen op de actuele ontwikkelingen in hun (afzet)markt. Bedrijven spelen hier wisselend op in. Bijvoorbeeld door een gefaseerde aankoop van nieuwe gronden (flexibele ruimte voor uitbreiding die verwacht wordt). De behoefte aan nieuwe bedrijfskavels hangt voor een deel samen met de algemene economische groei, maar grotendeels met de sector- en bedrijfsspecifieke trends en ontwikkelingen.

Logistiek

Sector ontwikkelt zich van een passieve uitvoerder van vervoersdiensten naar een regisseur van proces- en ketenvernieuwing. De magazijnen van logistieke bedrijven doen niet langer enkel dienst als locatie voor opslag en distributie. Er vinden meer toegevoegde waarde activiteiten plaats, zoals value added logistics (VAL) en value added services (VAS). Dit zorgt (landelijk) voor een **forse toename in ruimtevraag**.

Industrie

De maakindustrie, waaronder het segment HTSM, is een belangrijke stuwende sector in de economie van Twente én van Rijssen-Holten. De transitie naar een smart industry vraagt om een veranderende houding van bedrijven en leidt tot investeringen in vernieuwende bedrijfsprocessen. Transitie zorgt voor **forse toename in ruimtevraag** naar ruimte bij gevestigde bedrijven in Rijssen die verder willen innoveren en groeien.

Bouwnijverheid

De grote verduurzamingsopgave van de gebouwde omgeving en infrastructuur levert in de komende 10 jaar een extra impuls aan de bouwproductie met naar verwachting veel extra opdrachten en uitbestedingen. De behoefte zal voor een deel van de bedrijven toenemen, vooral omdat het productieproces van prefab-elementen meer ruimte vraagt. **Toename in ruimtevraag is beperkt** vergeleken met logistiek en industrie.

D Lokale ondernemers

Verdiepend inzicht in ruimtebehoefte van gevestigde bedrijven in Rijssen en Holten

- De gevestigde bedrijven in Rijssen en Holten vormen de basis van de huidige economie én zijn bepalend voor de economie van de toekomst in de gemeente.
- De gemeente Rijssen-Holten wil in komende jaren voldoende bedrijfsruimte kunnen blijven aanbieden aan bedrijven om de lokale economie te behouden en te versterken.
- Om de behoefte aan ruimte van bedrijven te achterhalen zijn gesprekken gevoerd met 14 bedrijven. De gesprekken hebben waardevolle informatie opgeleverd over de wensen van bedrijven op korte (1-3 jaar) en middellange termijn (tot 2030).
- Het inzicht in de ruimtebehoefte is verkregen door te spreken over: groeiverwachtingen (omzet en banen), bepalende trends en ontwikkelingen en de ruimtelijke impact daarvan en de nog beschikbare fysieke ruimte voor uitbreiding. Op basis van alle informatie is beter inzicht verkregen in eventuele toekomstige extra behoefte aan ruimte tot 2030.

Bedrijventerrein Rijssen

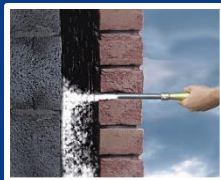
Bedrijventerrein Holten (Vletgaarsmaten)

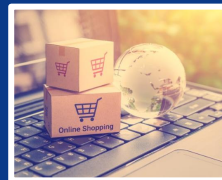
Focus op de grote en/of groeiende bedrijven op het bedrijventerrein in Rijssen

- De inventarisatie van de ruimtebehoefte is voornamelijk gefocust op reeds gevestigde bedrijven op het grote bedrijventerrein in Rijssen. De gemeente heeft in de afgelopen jaren sterke signalen ontvangen van bedrijven die op dit bedrijventerrein ‘uit hun jasje’ dreigen te groeien.
- De uitbreidingsvraagstukken spelen overwegend in de drie sectoren bouw, logistiek en industrie. De bedrijven in deze sectoren gebruiken relatief veel ruimte ten opzichte van het aantal banen, maar leveren wel een grote toegevoegde waarde aan de lokale economie en zorgen indirect voor banen. Het extensieve karakter is ook een van de redenen dat ze op bedrijventerreinen zijn gevestigd.
- De selectie van bedrijven voor dit onderzoek is aangedragen door de gemeente Rijssen-Holten en is samengesteld op basis van lokale expertise van de bedrijfscontactfunctionarissen.

Bouw

Logistiek

Industrie

Er is sprake van een uniek en sterk geworteld cluster van bedrijven

- In de gemeente Rijssen-Holten zijn op de bedrijventerreinen bovengemiddeld veel grote, innovatieve en (inter)nationaal opererende bedrijven actief. De meeste van deze bedrijven zijn gevestigd op het grote aaneengesloten bedrijventerrein in Rijssen (in totaal 180 hectare netto).
- Op het bedrijventerrein heeft een groot deel van de werkgelegenheid, toegevoegde waarde en het ruimtegebruik betrekking op bedrijven in de sectoren bouw, logistiek en industrie. Overwegend zijn het familiebedrijven die in Rijssen zijn ontstaan en zich in de loop der jaren hebben ontwikkeld tot toonaangevende en unieke spelers op internationale markten.
- Kenmerkend is dat veel van de grote bedrijven zeer sterk gebonden en geworteld zijn aan de omgeving en regio. Volgens de bedrijven heeft dit niet alleen te maken met de herkomst van het personeel, maar ook met de onderlinge samenwerkingsverbanden tussen de bedrijven, de gezamenlijke bedrijfsopleidingen en de sterke sociale en maatschappelijke betrokkenheid.
- De bedrijven vormen samen een onderscheidend en sterk geworteld economisch cluster van regionaal belang en grote maatschappelijk-economische waarde. Het bedrijvencluster is belangrijk voor de gemeente én regio omdat:
 - het vooral de grote (familie)bedrijven zijn die investeren in een lange termijn groeistrategie en daarmee nieuwe werkgelegenheid creëren, ook voor werknemers buiten de gemeente Rijssen-Holten;
 - de bedrijven op het bedrijventerrein die actief zijn in de sectoren bouw, logistiek en industrie een hoge specialisatiegraad hebben en internationaal actief zijn in kansrijke nichemarkten;
 - het koplopers zijn in innovatie en vernieuwing en ook in de toekomst zullen blijven investeren in onderzoek en productontwikkeling.

Grote transitie in sectoren en ontstaan nieuwe cross-overs

- De bedrijventerreinen in Rijssen en Holten zijn de belangrijkste vestigingslocatie voor de sectoren bouw, logistiek en industrie. De trends en ontwikkelingen in deze sectoren hebben een forse impact op de bedrijfsprocessen en daarmee op de eisen die bedrijven stellen aan de bedrijfsomgeving.
- Uit de gesprekken met de bedrijven is nadrukkelijk naar voren gekomen dat de sector- en bedrijfsspecifieke trends en ontwikkelingen ertoe leiden dat er meer ruimte nodig is in de toekomst.
- Het overkoepelende beeld op basis van 4 of 5 gesprekken met bedrijven per sector is als volgt:

Bouw

De bouwbedrijven in Rijssen zijn toonaangevend in Nederland en zorgen voor veel werkgelegenheid. Veel van de bouwactiviteiten vinden (uiteeraard) plaats buiten de gemeente, voor een belangrijk deel op bouwlocaties in de Randstad. Industrialisatie van de bouwsector (prefabricage) is volgens de bedrijven de grote gamechanger. Er ontstaat hierdoor behoefte aan meer ruimte voor fabrieksmatige activiteiten.

Logistiek

De transporteurs en logistieke bedrijven in Rijssen en Holten geven aan meer een regisseur van de keten te worden in plaats van een transporteur van goederen. Er worden steeds meer typen activiteiten van klanten overgenomen, zoals verpakken, monteren, assembleren, stickeren etc. Logistieke bedrijven groeien daardoor mee met de producenten en retailers en daarvoor is veel meer fysieke ruimte nodig.

Industrie

De industriële bedrijven in Rijssen maken momenteel een transitie door naar een smart industry. Productieprocessen automatiseren, robotiseren en verduurzamen. Om concurrerend te blijven in een (inter)nationale markt zijn investeringen in de processen nodig en om dit te kunnen betalen is groei nodig. In de smart industry geldt: 'the winner takes it all'. Meer ruimte is daarom nodig voor ontwikkeling.

Het groeipotentieel is groot en dit vraag ook om ruimte

- In het kader van dit onderzoek zijn 14 bedrijven uitgebreid geïnterviewd over de bedrijfsactiviteiten, het ondernemersklimaat, de impact van trends en ontwikkelingen en het verwachte toekomstbeeld in 2030. De resultaten van de gesprekken zijn samengebracht in onderstaande tabel en laten zien dat alle bedrijven verwachten de groeien, maar dat dit niet altijd gepaard hoeft te gaan met meer ruimte.
- Op basis van de gesprekken concluderen we dat in er vooral in Rijssen een behoorlijke potentie aanwezig is van bedrijven om door te kunnen groeien in de komende 10 jaar. Meer dan de helft (8) bedrijven voorziet een tekort aan ruimte en de andere (6) bedrijven hebben voldoende ruimte.

Bedrijf (namen vertrouwelijk)		Segment	Groeiverwachting voor 2020-2030	Ruimtebehoefte voor 2020-2030	Beschikbaarheid eigen ruimte 2030	Toekomstbeeld Ruimtelijk 2030
1	Bedrijf 1	Bouw	++	0	0	Voldoende ruimte
2	Bedrijf 2	Bouw	++	++	0	Tekort aan ruimte
3	Bedrijf 3	Bouw	++	+	+	Voldoende ruimte
4	Bedrijf 4	Bouw	++	++	+	Tekort aan ruimte
5	Bedrijf 5	Bouw	+++	0	0	Voldoende ruimte
6	Bedrijf 6	Logistiek	++	++	0	Tekort aan ruimte
7	Bedrijf 7	Logistiek	+++	+++	0	Tekort aan ruimte
8	Bedrijf 8	Logistiek	+++	+++	+++	Voldoende ruimte
9	Bedrijf 9	Logistiek	++	++	0	Tekort aan ruimte
10	Bedrijf 10	Industrie	+	0	0	Voldoende ruimte
11	Bedrijf 11	Industrie	+	0	0	Voldoende ruimte
12	Bedrijf 12	Industrie	+++	++	+	Tekort aan ruimte
13	Bedrijf 13	Industrie	+++	+++	++	Tekort aan ruimte
14	Bedrijf 14	Industrie	++	++	0	Tekort aan ruimte

Legenda: 0 = geen / + = beperkt / ++ = groot / +++ = zeer groot

Beschikbaarheid van bedrijfsruimte in Rijssen urgent probleem

- De bedrijven op het bedrijventerrein in Rijssen maken zich grote zorgen over de beschikbaarheid van voldoende kwalitatief geschikte kavels voor groei en transitie van economische activiteiten. Volgens de bedrijven is er nu al een tekort aan ruimte en dat wordt in de komende jaren alleen maar groter.
- De huidige praktijk is dat bedrijven op het bedrijventerrein overal opslagruimte huren en waar mogelijk versnipperde gronden of verouderde gebouwen opkopen. Keerzijde hiervan is dat vooral de startende ondernemers niet kunnen opboksen tegen de kapitaalkrachtige grote(re) ondernemingen.
- Eerder is benoemd dat de bedrijven sterk gebonden en verweven zijn met elkaar en de omgeving. Dit betekent dat verplaatsing van activiteiten over een grote(re) afstand niet aan de orde is. Bedrijven uit Rijssen geven aan dat een verplaatsing naar- of uitbreiding in Holten geen reële optie is vanwege de afstand tot het bestaande cluster in Rijssen. Nijverdalen zou dan zelfs eerder in beeld komen.
- Op basis van de 14 gesprekken met groeiende en toonaangevende bedrijven in Rijssen en Holten is er voldoende aanleiding om als gemeenten zo snel mogelijk te starten met verkennen op welke wijze extra ruimte voor uitbreiding van gevestigde bedrijven gecreëerd kan worden. Volgens de bedrijven zou dat zo dicht mogelijk bij het bestaande bedrijventerreinen in Rijssen moeten zijn, zodat het cluster zich organisch kan blijven ontwikkelen. Voor bedrijven in Holten is er (nog) geen urgentie.
- Uiteraard blijft het belangrijk om in dit proces scherp te zijn op actuele marktontwikkelingen. De Corona-crisis heeft geleid tot een stevige economische krimp en ook onzekerheid voor de komende jaren. De economie heeft schade opgelopen, waardoor sectoren in meer of mindere mate onder druk zijn komen te staan. Onduidelijk is nog welke invloed dit zal hebben op de investeringsbeslissingen van bedrijven. In bepaalde bedrijfstakken zal sprake zijn van een vraaguitval door het uitstellen van investeringen in uitbreiding. Anderzijds is bedrijventerreinenplanning gericht op de langere termijn en moet over de conjunctuurgolven heen gekeken worden richting 2030. Alle signalen van de gevestigde ondernemers wijzen erop dat er een behoorlijke groeipotentie aanwezig is richting 2030.

E Fijnmazige bandbreedte

B Economisch DNA

De uitwerking van het economisch DNA laat zien dat Rijssen-Holten een vitale landelijke gemeente is met een gunstig perspectief voor verdere economische ontwikkeling in stuwende sectoren. Er is geen directe aanleiding om juist van de bovenkant of onderkant van de grofmazige bandbreedte uit te gaan.

Betekenis voor
ruimte vraag 2030

C Trends en ontwikkelingen

De trends en ontwikkelingen in de voor Rijssen en Holten belangrijke sectoren industrie, logistiek en bouwnijverheid legitimeren een hogere ruimte vraag door disruptieve transitie, groei van toegevoegde waarde en duurzaamheid. De vraagprognoses van Twente zijn gebaseerd op verwachte groei van werkgelegenheid en

Betekenis voor
ruimte vraag 2030

D Lokale ondernemers

Bedrijven op het bedrijventerrein in Rijssen maken zich grote zorgen over de beschikbaarheid van voldoende kwalitatief geschikte kavels voor groei/transitie van economische activiteiten. Volgens de bedrijven is er nu al een tekort aan ruimte en dat wordt in de komende jaren alleen maar groter.

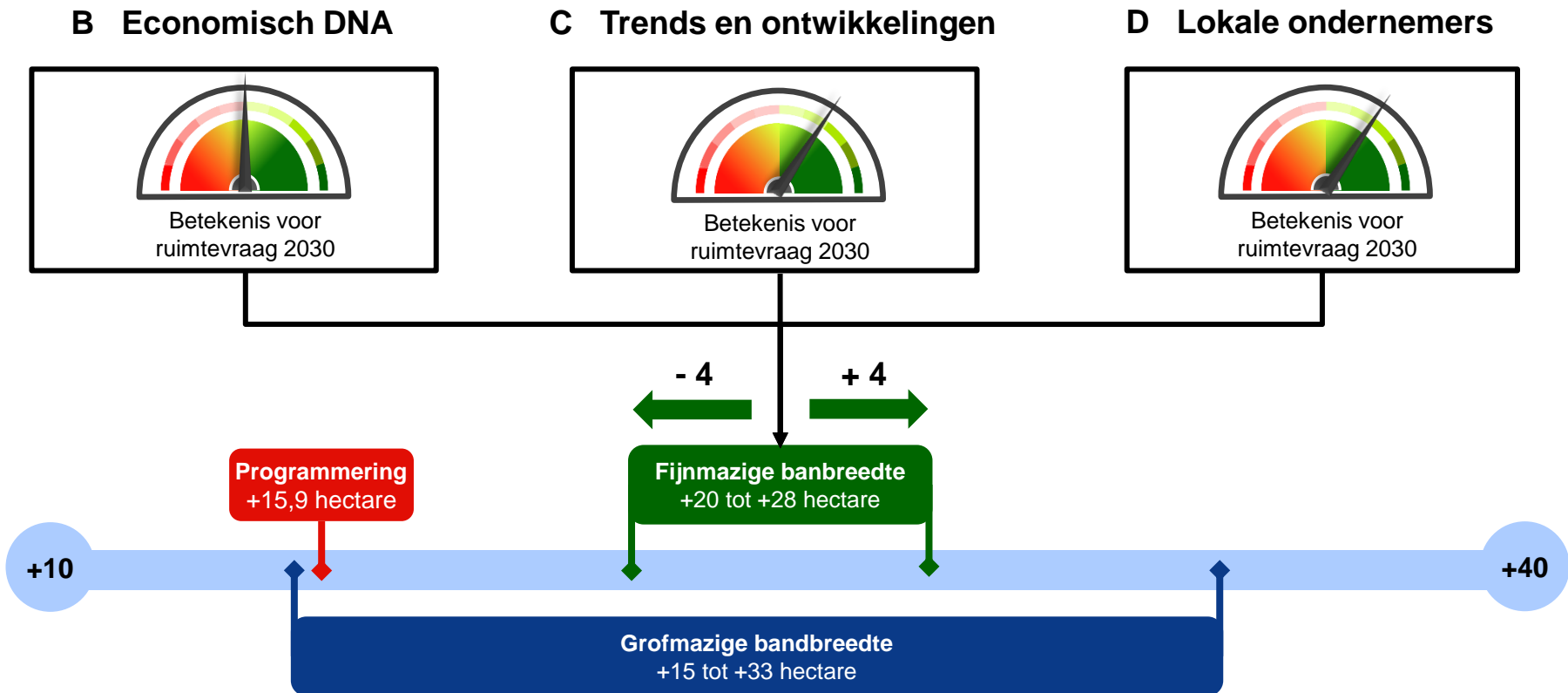

Betekenis voor
ruimte vraag 2030

Op basis van de verdieping en verfijning van de grofmazige bandbreedte (15 tot 33 hectare) met de drie analyses (A, B en C) concluderen we dat het midden van de bandbreedte (+24 hectare) een reële inschatting is voor Rijssen-Holten. De bovenkant (33 ha) is een overschatting omdat de economische voorspoed van de afgelopen 5 jaar niet realistisch is voor de komende 10 jaar. De onderkant van de bandbreedte (15 ha) is een onderschatting van de additionele ruimtebehoefte die de komende jaren in met name de sectoren bouw, logistiek en industrie zal gaan ontstaan in Rijssen en Holten.

Onzekerheidsmarge in de vraag naar bedrijventerreinen

De toekomstige behoefte aan bedrijventerreinen is niet tot op de hectare nauwkeurig te voorspellen. Om die reden is het verstandig om rekening te houden met een onzekerheidsmarge van 4 hectare naar boven (+) en naar beneden (-). De fijnmazige bandbreedte voor Rijssen-Holten komt daarmee op +20 tot +28 hectare extra bedrijventerreinen voor de periode tot 2030.

5 Eindbeeld en advies

A Eindbeeld

Onvoldoende ruimte voor groei en innovatie van bedrijven in Rijssen-Holten

1. Op basis van de analyses is geconcludeerd dat Rijssen-Holten beschikt over een goede, maar zeker ook uitdagende economische uitgangspositie. Er spelen grote ruimtelijk-economische transities en ontwikkelingen met een forse impact op belangrijke stuwende sectoren.
2. De bedrijventerreinen zullen een belangrijke bijdrage moeten leveren om de gestelde ambities voor een toekomstbestendige economie in de kernen en de regio Twente waar te kunnen maken.
3. De economische kracht en groeipotentie van Rijssen-Holten schuilt voor een belangrijk deel in de drie sectoren bouw, industrie en logistiek. Met het oog op een nieuw en disruptief economische tijdperk, is de huidige economisch onderscheidende positie niet vanzelfsprekend voor de toekomst.
4. Een hoogwaardig vestigingsmilieu met een juiste mix aan bedrijventerreinen is vereist om de kansen te verzilveren voor groei, transitie, innovatie en verduurzaming van de lokale economie.
5. **Voor Rijssen-Holten is een fijnmazige bandbreedte voor de uitbreidingsvraag tot 2030 berekend van 20 tot 28 hectare. Dit is gemiddeld 2,0 tot 2,8 hectare per jaar aan nieuw areaal bedrijventerrein. Dit is exclusief eventuele vervangingsvraag- of verplaatsingsvraag als gevolg van herprofilering van (delen van) bedrijventerreinen.**
6. De verwachting is dat het grootste deel van de extra ruimte nodig is voor bedrijven uit de logistiek en in mindere mate uit de bouw en industrie. Ook zal de ruimtebehoefte grotendeels afkomstig zijn van bedrijven uit Rijssen. Een verhouding **80% Rijssen en 20% Holten** is daarbij reëel.
7. Het nog beschikbare planaanbod in Rijssen en Holten is onvoldoende om in deze ruimtebehoefte van de lokale bedrijven tot 2030 te voorzien. In de afgelopen jaren is de marktinteresse namelijk fors toegenomen en het nog (vrij) beschikbare aanbod zeer snel teruggelopen tot bijna 0.

B Advies

Ruimte nodig voor behoud en versterking van de lokale economie

1. De gemeente Rijssen-Holten heeft de ambitie om de lokale vraag vanuit bedrijven in de komende jaren volledig te accommoderen en daarmee de ondernemers optimaal te faciliteren.
2. Het tijdig ter beschikking kunnen stellen van kwalitatief goede en voldoende bedrijfsgrond is een belangrijk aspect van het economisch vestgingsbeleid van de gemeente in de komende jaren. Op dit moment kunnen bedrijven met een verzoek voor extra ruimte niet/nauwelijks bediend worden.
3. **Er is voldoende aanleiding om op korte termijn te verkennen of er nieuwe ruimte voor lokale bedrijven tot ontwikkeling kan komen.** Juist in een regio als Twente, met een krimpende bevolking, en sterke economie zou het van belang moeten zijn om de economische dynamiek tot in detail te doorgronden en juist daar fysieke ontwikkelruimte op bedrijventerreinen te bieden waar concrete kansen en mogelijkheden zich voordoen. In Rijssen is het probleem urgent.
4. Vervolgstappen:
 - Aandacht en erkenning vragen voor de problematiek (ruimtetekort) bij provincie Overijssel en aantonen van de noodzaak voor ontwikkeling van nieuwe ruimte op bedrijventerreinen om groeidynamiek te faciliteren.
 - Inventariseren van zoekgebieden om deze ruimtevraag te kunnen accommoderen. Bij voorkeur aangrenzend aan het bestaand bedrijventerrein in Rijssen met een goede bereikbaarheid.
 - Voordat nieuwe ruimte wordt gevraagd dient goed gekeken te worden naar de mogelijkheden voor het beter en intensiever benutten van de bestaande terreinen. Verplaatsing van bedrijven naar een nieuwe zou niet moeten leiden tot verloedering op de achtergelaten vestigingslocatie.
 - Het op de hoogte brengen van regiogemeenten met betrekking tot de voornemens voor een uitbreidingslocatie en dit ook inbrengen in het regionale overleg voor bedrijventerreinen.

Bijlagen

Bijlage 1

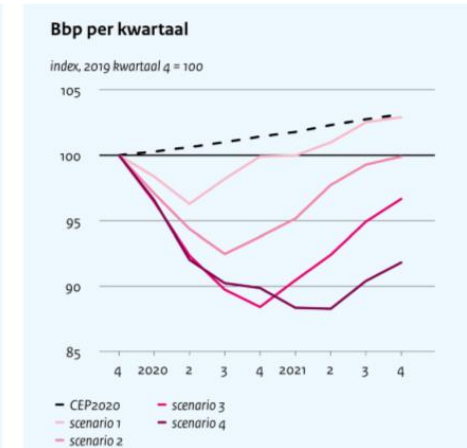
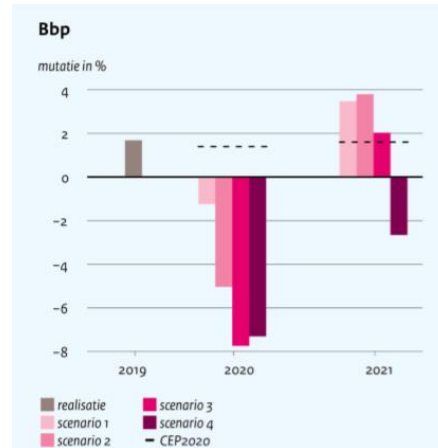
Impact van de coronacrisis

De Nederlandse economie staat fors onder druk als gevolg van de corona-crisis. De vraaguitval en aanbodschock leiden tot een neerwaartse spiraal, met kans op langetermijnschade aan de economie.

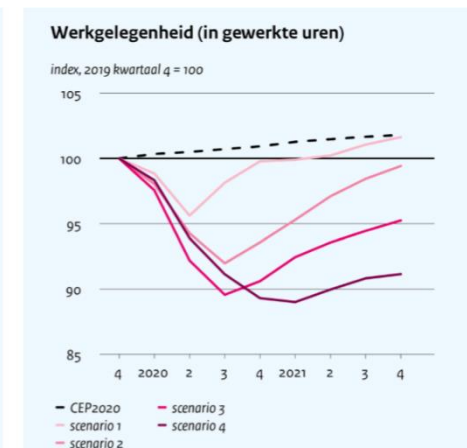
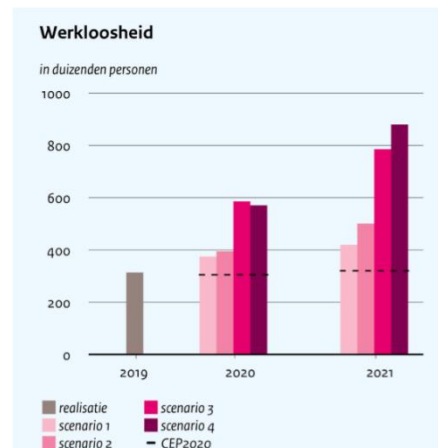
Het Centraal Planbureau (CPB) heeft vier scenario's ontwikkeld met een wisselende duur van de beperkende maatregelen om de economische impact van het virus te schetsen.

In alle scenario's is sprake van een recessie, het bbp krimpt in 2020 met 1,2% tot 7,7%. Ook daalt het aantal gewerkte uren met 1,4% tot 7% in 2020 met werkloosheid tot gevolg.

Bbp-groei jaar op jaar, bbp-niveau per kwartaal

Werkloosheid per jaar, gewerkte uren per kwartaal

Bron: CPB, 2020

Bijlage: CBP scenario's

	Scenario 1	Scenario 2	Scenario 3	Scenario 4
Duur contactbeperkingen	3 maanden	6 maanden	6 maanden	12 maanden
Impact contactbeperkingen	Matig, vooral diensten	Zwaar, ook industrie	Zeer zwaar, in veel sectoren	Zwaar, in veel sectoren (enige adaptatie)
Direct herstel na opheffen contactbeperkingen	Ja	Ja	Nee	Nee
Problemen in financiële sector	Nee	Nee	Ja	Ja
Grotere problemen in andere landen	Nee	Nee	Matig	Zwaar

Impact Coronacrisis op Overijsselse sectoren (TW)

Met de CPB-scenario's als vertrekpunt heeft onderzoeksbureau Panteia prognoses gemaakt voor de ontwikkeling van sectoren in Overijssel. Hieronder een overzicht van de verwachte **toegevoegde waarde** ontwikkeling van sectoren in Overijssel voor de vier CPB-scenario's:

Toegevoegde waarde (%)	2020				2021			
	Scenario 1	Scenario 2	Scenario 3	Scenario 4	Scenario 1	Scenario 2	Scenario 3	Scenario 4
Sector								
Landbouw, bosbouw en visserij	-3,00	-7,50	-12,50	-14,00	4,75	4,00	6,25	3,25
Delfstoffenwinning	-20,00	-19,50	-19,50	-18,00	-19,75	-18,25	-19,75	-20,75
Industrie	-2,75	-5,75	-9,75	-11,25	6,25	2,75	1,00	-4,00
Openbaar nut	-2,75	-3,50	-3,50	-6,75	1,50	1,00	0,25	-0,25
Bouwnijverheid	-0,25	-3,00	-5,50	-5,25	4,75	5,00	-2,50	-5,00
Handel, vervoer en horeca	-3,75	-11,50	-15,25	-13,50	4,00	7,25	3,00	-5,25
Informatie en communicatie	1,00	1,25	0,00	-2,50	1,75	1,25	1,25	-0,25
Financiële dienstverlening	-2,50	-3,25	-9,50	-11,00	0,25	0,75	0,00	-6,50
Verhuur/handel onroerend goed	2,00	-1,25	-3,75	-3,50	1,75	6,25	1,00	-5,75
Zakelijke dienstverlening	-3,50	-11,00	-14,25	-12,25	2,25	-1,50	0,75	-4,75
Overheid en zorg	-0,50	-0,50	-0,50	-0,50	0,25	1,25	0,50	-0,75
Cultuur, recreatie, overige diensten	-15,50	-33,00	-35,00	-29,50	2,00	3,25	-0,75	-7,75

De drie sectoren die in Rijssen-Holtten verantwoordelijk zijn voor 83% van de werkgelegenheid en toegevoegde waarde op de bedrijventerreinen zullen in 2020 een zware klap te verduren krijgen. In 2021 zou herstel kunnen optreden, indien scenario 4 geen realiteit wordt.

Bron: Panteia, 2020; op basis van CPB, 2020

Impact Coronacrisis op Overijsselse sectoren (WGH)

Met de CPB-scenario's als vertrekpunt heeft Panteia ook prognoses gemaakt voor de ontwikkeling van het **arbeidsvolume** van sectoren in Gelderland. Hier hetzelfde beeld als bij het toegevoegde waarde.

Arbeidsvolume (%)	2020				2021			
Sector	Scenario 1	Scenario 2	Scenario 3	Scenario 4	Scenario 1	Scenario 2	Scenario 3	Scenario 4
Landbouw, bosbouw en visserij	-2,75	-7,00	-10,75	-8,00	0,25	0,25	-0,75	-5,25
Delfstoffenwinning	-17,75	-17,75	-17,75	-17,50	-20,50	-20,25	-20,50	-21,00
Industrie	-3,25	-8,50	-12,00	-10,25	1,50	2,25	-0,25	-9,50
Openbaar nut	0,25	-0,75	-0,75	-0,50	1,75	3,75	2,00	2,00
Bouwnijverheid	-0,50	-4,75	-5,50	-8,00	2,25	3,50	0,75	-2,50
Handel, vervoer en horeca	-5,50	-11,00	-13,00	-12,00	2,25	3,25	1,00	-5,75
Informatie en communicatie	-1,25	-0,50	-1,75	-1,50	-0,50	-0,50	-1,25	-3,25
Financiële dienstverlening	-0,25	-1,25	-8,50	-10,25	0,50	1,50	-0,75	-11,25
Verhuur/handel onroerend goed	21,50	20,25	14,25	15,75	13,50	13,00	11,25	6,50
Zakelijke dienstverlening	-3,00	-9,25	-11,50	-11,75	2,25	3,25	1,00	-5,00
Overheid en zorg	-1,00	-0,75	-0,75	-0,75	0,00	0,00	-0,25	-1,00
Cultuur, recreatie, overige diensten	-11,50	-24,00	-25,00	-21,00	1,25	-0,25	-2,25	-7,00

Bron: Panteia, 2020; op basis van CPB, 2020

Impact Coronacrisis op Overijsselse regio's

De provinciale cijfers laten zien dat de negatieve impact van de crisis in de regio Twente iets minder zwaar is dan in de regio's Noord- en Zuidwest Overijssel. Ook het herstel in verloopt in de verschillende scenario's sneller dan in de andere regio's.

Toegevoegde waarde (%)	2020				2021			
Regio	Scenario 1	Scenario 2	Scenario 3	Scenario 4	Scenario 1	Scenario 2	Scenario 3	Scenario 4
Noord-Overijssel	-2,75	-6,25	-8,75	-8,50	2,00	2,50	0,50	-4,00
Zuidwest-Overijssel	-3,75	-7,25	-9,75	-9,50	1,50	1,50	-0,25	-4,50
Twente	-1,25	-4,75	-7,50	-7,25	3,75	3,75	1,50	-3,00
Overijssel	-2,25	-5,50	-8,25	-8,00	2,75	3,00	1,00	-3,50

Arbeidsvolume (%)	2020				2021			
Regio	Scenario 1	Scenario 2	Scenario 3	Scenario 4	Scenario 1	Scenario 2	Scenario 3	Scenario 4
Noord-Overijssel	-3,25	-7,00	-8,75	-8,25	0,75	1,25	-0,25	-5,00
Zuidwest-Overijssel	-7,00	-10,52	-12,00	-11,50	-2,25	-1,75	-3,25	-7,50
Twente	-1,25	-5,00	-7,00	-6,25	2,75	3,25	1,50	-3,25
Overijssel	-2,75	-6,25	-8,25	-7,75	1,50	2,00	0,25	-4,25

Bron: Panteia, 2020; op basis van CPB, 2020